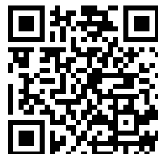

Bosansko-Hercegovačko

AGRARNO PITANJE

i

povlastice dane bosanskim franjevcem od pojedinih sultana.

Napisao

Josip Dobroslav Božić,

bosanski Hrvat.

U Senju.

Tisak i naklada H. Lustera.

1886.

Bosansko-Hercegovačko

AGRARNO PITANJE

i

POVLASTICE DANE BOSANSKIM FRANJEVCEM OD POJEDINIH SULTANA.

Napisao

Josip Dobroslav Božić,

bosanski Hrvat.

U SENJU.

Tisak i naklada H. Lustera.

1886.

Pripomenak.

Narode moj! Zahman ti Radovan prenemogao se poječ:

„Neću više kmetovati bego,
Ja oraše a ti begovaše,
Ja vršaše a ti pregrizaše. —«

Kad kroz stoljeća rode, turskog nad tobom gospodstva, nisi mogao uz svu tvoju ustmenu predaju i pismene dokaze, uz sve tvoje krvoproliće, svoje vlastničtvo koli moralno toli materijalno a i tjelesno uzčuvati, a ti se ga bar sad dovini, te neposegni za tudjim, čemu se niti naučio nisi, u ovom prosvietljenom devetnaestom vieku, koji zahtieva: svakomu svoje, a i tebi tvoje.

Makar ti rode strahovao Radovan dalje jadikujući:

„Turci pali kotare uzeli,
Trudan narod u kmetstvo spêli,
Ter kmetovà i harače zbraja,
Ali hrabar životom nezdvaja.“

Nezdvajaj mili rode, jer te tvoj a u tvome tješi! Pa akoprem još postigao nisi. za čim si dan i noć žudio, polučiti ćeš strpljivo čekajući bolje zgode, pri-

*

jatnijega vremena, i čitajući ove tebi namienjene i napisane redke u ovoj malešnoj, ali sadržajem i svetom svrhom vele — velikoj knjizi.

Opet i opet ti kažem nezdvajaj, jer ti nije uzalud pjevano:

„Sad se vini iza Save orle,
Štono sinoć na obali sinu,
Nebi l' s' tobom sunce obasjalo,
I ti pao lugu bosanskom,
Pa da te se nagledamo sinja.«

Uvod.

Od prvih godina pada Bosne sa Hercegovinom pa evo sve do danas bilježilo se je crnimi pismeni; da je bosansko-hercegovačkomu kršćanluku odzvonila zadnja ura žića i slobode, da je bosansko-hercegovačka davna slava potamnila, prava kršćanska bezakonito (contra jus gentium) da su uništena i zapostavljena turskomu gospodstvu, te da je Bosna postala, uz njeke novo-uvedene reforme, pokrajinom silnoga carstva otomanskoga.

Vremena su svojim tekom tekla: dan je za danom, tjedan za tjednom, mjesec za mjesecom, godina za godinom prolazila i pronosila sobom nebrojene jadikovke narodnje radi agrarnih odnošaja izmedju kmeta, spahije, age i bega; pak evo sve do dana današnjega nahodimo se mi bosanski Hrvati u takovom stanju, da punim pravom možemo uztvrditi: Nit se zna tko pije, ni tko plaća. Sve se mjeri po onom kalupu, kojim se je mjerilo još prije 1878. godine. Ova neizvjestnost dogoni narod kršćanski u Bosni do zdvajanja.

Da se pako ta velika rana u narodu zacieli, potrebno je riešiti čim prije agrarno pitanje. Ali na žalost i tugu naroda govorilo se je dosele ob agrarnom riešenju vrlo malo, pa ako je tkogod koju o njem i progovorio, dobio je na to raznih odgovora. Jedni vele

držeći u Bosni-Hercegovini sve za eksperimente: neka stvar ostane pri starom; drugi, da je narod u Bosni i Hercegovini sa postojećim tamo stanjem posvema zadovoljan; a treći napokon, da nije slobodno pušćati se u riešenje i diobu tudjih dobara, jednom riečju: tolike se nemogućnosti i nagovieštanja agrarnomu riešenju predbacuju, da bi rekao čovjek, komu nebi bio poznat način, kojim su se današnji spahije, age i begovi dostali zemalja, da je lakše u zraku tvrdju napraviti, nego li riešiti agrarno pitanje. Ja pako sve nabrojene pametare sjećam, da je narodu kršćanskomu u Bosni i Hercegovini dodijalo, što možda i sami osjećaju, ali ne uvažuju; stvar pako samu predlažem, da ju treba po nacrtu ovih redaka izviditi: kojim pravom da je Turčin spahija, aga ili beg (vlastnik zemlje) gospodar, a kmet (kršćanin) njegov vjekoviti rob i sluga.

Pošto je po ugovoru svih velevlastih europejskih na sastanku berlinskom (mjeseca lipnja 1878.) Bosna i Hercegovina u dio pala Austro-Ugarskoj, valja joj sada latiti se uredjenja i toli zamršena bosansko-hercegovačkoga agrarnoga pitanja. Da se pako to pitanje što točnije rieši i da se već jednom cielomu žiteljstvu Bosne i Hercegovine podieli ravnopravnost, vječnoj istini i pravdi za volju, puku kršćanskomu za obranu i dalji njegov obstanak, pokazati ću u ovoj knjizi nezakoniti postanak trećine i desetine držeći se onog: ništa na ovom svietu nije tako savršeno, da nebi moglo biti savršenije.

Potočani u turskoj Hrvatskoj na dan sv. Bone 1885.

Brat Bono Božić.

ODSJEK I.

Stanje bosansko-hercegovačkih agrarnih odnošaja za carevanja slavodobitnoga sultana Mehmeda kana[1] II. pak do vladanja silnoga Sulejmana II.

(od god. 1463—1520.)

Car Mehmed II. u mjesecu svibnju 1463., žalostne godine po kršćanski narod, osvojiv Bosnu do tada ponosnu, preuzeo je vlast i upravu Bosne. Istina, da je Mehmed tolika polag svog praznovjernog korana varvarstva nad kršćanima, kao i nad samim Stjepanom XIII. Tomaševićem, šestim i zadnjim kraljem bosanskim, pod Blagajem[2]), popuzav vjerom nad zarobljenikom svojim,

---

[1]) Chan je rieč arapska naški znači tataran. Tom se riečju carevi turski ili njihovi velikaši označuju, da su porieklom carske porodice.

[2]) O mjestu, gdje je sultan Mehmed izkalio srdžbu i bjesnoću svoju nad bosanskim kraljem Tomaševićem, velike su prepirke izmedju povjestničara. Jedni kažu, da je on bio pogubljen kod Jajca u mjesecu svibnju 1463. god. Drugi opet tvrde, da se je to dogodilo u istom mjesecu i godini al u Blagaju, gradu dvie ure Mostaru prema jugo-iztoku udaljenom. Ja pako obazriev se na tadašnje okolnosti

(mjeseca srpnja 1463) izveo, ipak sa posjedom zemaljskim ovako se je tekom vremena sbilo, što ću sada istinitimi dogadjaji posvjedočiti imavši pri ruci izmedju ostalih što odkle pobratih a sjegurno nepobitnih podataka i one ustupite mi od jednog vrlog starine M. N., koji je radi svojih sposobnosti bio kod otomanske vlade primljen i uvaživan u odluki mnogih izvanrednih slu-

---

vremena držeći se opet mnienja vrlih naših pisaca: Tade Smičiklasa i pokojnoga J. Fr. Jukića nazivljem spomenuta nagovještanja povjestničara ništetnimi, te tvrdim, da je kralj od Mehmeda bio osudjen i pogubljen rukom i fetvom (razjašnjenjem zakona) Seik Alije Bestamia, učenog zakonu Muhamedovu Perzijanca i to u mjesecu srpnju spomenute godine al pod Blagajem bosanskim, koji leži na utoku Japre u Sanu, a ne hercegovačkim. To ću obrazložiti ovako: Pošto je Mehmed bio si zasnovao u pameti, a srcem poželio Bosnu i Hercegovinu podjarmiti, što je ako ne baš njemu a ono njegovim nasljednikom i pošlo za rukom, on je uhvativ na predaju kralja u Ključu vodio ga sa sobom tako dugo, dok mu se nije pružila bolja sgoda, da na njemu izvrši smrtnu odsudu. Jer vodstvom sa sobom kraljevim polučivao je Mehmed to, da su se mnogi vojvode i knezovi, videć kralja zarobljena, snebivali i od straha sami se na svoju nesretnu izgibio predavali. Došav dakle sultan k Blagaju hercegovačkom obkolio ga je i jurišao, al hrabrot Stjepana Kosače, hercega humskoga, suzbijala je gustokratne juriše Mehmedove, akoprem je i sam Kosača prisiljen bio, primirje sa carem utanačiti uz veliki godišnji danak a k tomu još dati svoga najmladjega sina za taoca. Nuzgredice mi je ovdje napomenuti, da se je taj mladi sin Kosačin Stjepan, dok je boravio u zalogu kod turskoga dvora, po svoj prilici zaljubio u sultanovu kćer, poturčio se i uzeo si ime Ahmet- beg a sultanovu kćer za ženu, te kasnije postao carskim vezirem i težkim progoniteljem svoje njekadašnje otačbine Hercežije. Mehmed ako i nije baš tako slavodobitno se vraćo u Carigrad iz Hercegovine kao iz Bobovca, Jajca i Ključa, ipak uz vodstvo sa sobom sina Kosačina i primitak godišnjega danka nije imo dovoljna uzroka, da Stjepana Tomašević-a pogubi pod Blagajem hercegovačkim, nego udariv uzput na Blagaj bosansanski, sielo blagajskih knezova, pošto ga nije mogao čestokratnimi napadaji predobiti, ili bar prisiliti na plaćanje godišnjega danka, ostavio ga je u miru, al i u krvavoj uspomeni. Da mu i tude ime slavno ostane, a bome i neprijatelje pristravi za budućega boja, razjaren nepredobitnošću Blagaja i fanatizmom proroka Muhameda, dao je nemilo pogubiti Stjepana Tomaševića i množtvo inih zarobljenika pred samim gradom Blagajem bosanskim.

čajeva, komu kao neumornomu čuvstvatelju narodnom i suvremeniku pojedinih dogadjaja kasnijih nije bilo mrsko, potanko sve jadikovke naroda u gluho doba, u svojoj zabitnoj sobici dobro navukav zavjese na prozore, svojim neumrlim perom zabilježiti i ostaviti svome rodu iza sebe blagu uspomenu.

Posvjedočiti će stvar i sami carski fermani uz dozvolu piščevu pohrvaćeni, koji će biti u ovoj stvari pismeni i to autentični dokazi; napokon isto će posvjedočiti i ustmena predaja, t. j. množtvo živućih ljudi, koji su pozornim al strpljivim okom pratili svoju nesretnu sudbinu. Kakogod je Mehmed osvajajuć druge kraljevine i države dielio jih na vilajete[1]), a vilajete na sandžakate[2]), kojim je na čelo postavljao sandžaktare[3]), tako je isto Bosnu, podjarmiv si ju sa svojih 150.000 konjanika i množtvom pješaka, razdielio na dva sandžakata: bosanski odnosno sarajevski, pod sandžakanom Isak- begom i zvornički pod beglerbegom N. N. Taj se je sandžakat pružao i onkraj rieke Drine.

Mehmedov sin Bajazet II. povukav se otčevim tragom odmah se zarati (1481) sa sinovima Stjepana Kosače (Vukčetića) Vladislavom i Vlatkom[4]), te osvojiv vojskovodjom i begler- begom bosanskim Mustafom Gjurgjević-em, poturčenikom, god. 1483. Hercegovinu,

---

[1]) Vilajet = zemlja, pokrajina.

[2]) Sandžakat, sandžak (= begler) pravilnije sangjakat, sangjak, hrvatski znači okružje.

[3]) Sandžaktar, sangjaktan, sangjak beg ili begler — beg glagolj je arapski, a u diplomaciji predstavlja namjestnika okružnika, okružnog predstojnika ili još »mutesarifa«.

[4]) Ta dva sina Vukčetićeva, nehtjev poslušati otčeva savjeta i primjera, razdiele si u zao čas po se još za živa otca Hercegovinu, koju je 1483. god., kako rekosmo, Bajazet II. zaposjeo, te se tako izpunila ona svetoga pismā: »Svako kraljestvo razdieljeno, upropastiti će se.«

ustroji treći sandžakat pod begler- begom Mehmed- beg Mihajlom Begović-em, poturčenikom, a kašnje dne 12. ožujka 1537 osvojiv car Sulejman I. po drugi put Klis i njeka druga mjesta po Dalmaciji, uzpostavi četvrti sandžakat Kliški i dodieli mu beglerbega N. N.

Mehmed uzpostaviv svoju upravu u Bosni: spahije naime kao odjelne (alajbegove) zapovjenike, dočim su vrhovni zapovjednici bili dotični sandžakani, koji su caru po Bosni pobirali deseto (= timare), povrati se u Carigrad.

Iste godine (1463.), kad se je Mehmed II., slavodobitno povratio u svoju priestolnicu Carigrad, Matija Korvin, kralj ugarsko-hrvatski, pomoćju Mirka Zapolje, bana hrvatskog, Vladislava, sina Stjepana Kosače i Mletčana, bojeć se, da njega i kraljestva mu nebi ista sudbina Stjepana Tomaševića stigla, i željan gospodstva nad Bosnom ponosnom i Hercegovinom junačkom, koncem rujna spomenute godine, vrgav svoju sreću na lozinku, predje sretno granicu hrvatsko-bosansku, te dopre do Jajca i predobije tamo oveliku vojničku (tursku) postaju, dočim je grad sam tek iza tromjesečne borbe zaposjeo.

Čuvši Mehmed za toliku smjelost Matije Korvina, bez daljeg oklievanja, odmah sliedeće godine 1464. mjeseca srpnja) krene sam predvodeći množtvo žednokrvnih Osmanlija proti Jajcu, koga je istom nakon dugih gustokratnih napadaja na juriš u ljetu 1465 osvojio.

Franjevci bosanski začuv za iznovični dolazak sultana u Bosnu, da doznaju za stalno, na čem se njihova i njihovog naroda osniva budućnost, izidju mu na susret iz samostana: sutjeskog, kreševskog, visočkog[1]) i

[1]) Taj franjevački samostan razorili su Turci po svoj prilici godine 1523. tako, da mu danas, uz sve kasnije popravljanje, ni spomena nije.

fojničkoga u mjesto Milodražev nedaleko od Bilalovca, te mu se pokornički predstave i zatraže: slobodu vjeroizpovjesti i svega što se na vjeroizpovjest odnosi, slobodni posjed zemlje i svega, što iz zemlje raste, riečju svu moralnu i materijalnu slobodu. Uvaživ car njihovu pokornu molbu, učini ugovor s Franjevcima, koga potvrdi sliedećom sjajnom poveljom.

Ta povelja u viernom prievodu glasi ovako:[2]) „Od mene sultana Mehmeda Chana[3]) svim plemićem i neplemićem, kojih se tiče, budi im poznato, kako sam nosiocem ove povelje bosanskim Franjevcem osobitom i previsokom milošću odan, zapovjedam, da nitko nit njima nit njihovim crkvam ikakvu zaprieku ili dosadljivost prouzrokuje, tako, da oni u mojih područjih i

---

[2]) Većina povjestničara tvrdi, da je fathi (= slavodobitnik) Mehmed II. dao ahd-namu uspomene vriednomu Fra. Angjelu Zviezdoviću na 28. svibnja g. 1463. Moje je mnienje tomu protivno, jer se je to moralo dogoditi g. 1464. i to koncem srpnja, kad je Mehmed po drugi put Bosnom prohodio, oli bar okô polovine kolovoza iste god.; jer nitko živ nam ne svjedoči, da je do 28. svibnja g. 1463. car Mehmed Bosnom zavladao, kamol' da je tko kamogodj pobjegao, porad česa bi se bila imala izdati ahdnama. Dapače ta ahdnama nije prilika, da je ikako dana Fra. Angjelu Zviezdoviću, nego Franjevcem izaslanim iz spomenutih samostana pred Mehmeda, što nam dokazuju i same sliedeće rieči u ahd-nami: »Buduć pako rad sjajne milosti i previsoke zaštite, koju napram rečenim sveštenikom gojim itd. Tudier se izrično kaže »sveštenikom« a ne svešteniku, oli Zviezdoviću. Isto tako je puka tlapnja njekih pisaca, koji kažu, da je Mehmed darovao Zviezdoviću, kao jamcu vjernosti i odanosti kršćanske naprama turskom carstvu, njekakov binjiš zlatnimi zviezdami populani, koji da je prikrojen u crkveni plašt, i da se on tobož još i sada čuva u crkvi fojničkoj. Recimo da je Mehmed taj binjiš i dao Zviezdoviću, zar se on nebi kao carski amanet (= dar) u bitnosti netaknutoj i sad čuvo, kao što se stvari i omanje vriednosti i važnosti još čuvaju u pojedinih skrovištih i pismohranah? Zar nije bilo i ono, što je bilo ruha crkvenoga u naših crkvah, izvrženo očitoj porugi i gustokratnoj kradji i oplieni od Turaka? —

[3]) Chan, kan oli han glagolj je arapski a znači lozu poriekla kuće carske.

državah bez ikakva straha i bojazni smiju prebivati. Koji su kamogodj pribjegli i vraćaju se, nek budu sigurni i nepovriedivi, ter nek mogu u mojih pokrajinah, a u svojih crkvah stanovati, i nitko od mojih velikaša, vezira oli vjernika (moslemina) i podredjenika, ma ni u ime moga veličanstva nek se u njihove stvari ne mieša. I oni za se, svoje duše, svoje kuće, crkve, i ako koje ljude iz inostranih krajeva dovedu, nek podpunu slobodu uživaju. Buduć pako rad sjajne milosti i previsoke zaštite, koju napram rečenim sveštenikom gojim, ovu zapovjed izdajem i najtežjom se zakletvom zakljinem: Kunem se Bogom, stvoriteljem neba i zemlje, tako mi svetih štiva[1]), našeg velikog proroka, sto tisuća dvadeset i četiri svetaca, tako mi mača, s kojim se pašem, da nitko rečene sveštenike ni u najmanjem ne vriedja, nit im se protivi, doklegod oni meni i mojim zapovjedim vjerni budu. Pisano g. po narodjenju Isusa Krista 1464.[2])

Ta ahdnama, t. j. sklopljeni carsko-franjevački ugovor bez ikakvoga daljeg razlaganja, zajamčuje sve povlastice, svu slobodu i sve pravo na zemlju, koli Franjevcem toli puku kršćanskomu u Bosni-Hercegovini, samo nek su mirni u svom poslu. Dapače tud se zajamčuje slobodni povratak i uživanje svega prvobitnoga pokretnoga kao i nepokretnoga imetka svim, kojigod su tog burnog vremena kamogodj pribjegli.

Kao što je Mehmed ostavio Franjevce u podpunoj slobodi, toli moralnoj koli materijalnoj, tako je isto, kao već rekoh, ostavio sve žiteljstvo Bosne. To nam još svjedoči jedan prastari ferman darovan jednoj katoličkoj

---

[1]) štivo kaže se latinski kodeks, a sultan je razumievao, kad se je zaklinjo, svoju knjigu Koran.

[2]) Po Hegjiri 868.

obitelji, Bjelavić zvanoj, koje ime i dandanas baštini čitavo selo od kakovih 36 porodica, a pripada sad kotaru visočkomu, okružju sarajevskomu.

Da je Mehmed svojom poveljom cielomu žiteljstvu Bosne-Hercegovine zajamčio slobodu vlastničtva, svjedoči nam i sadašnjost; jer od pada Bosne pa čak do danas, na laze se mjesta u okolišu[1]) fojničkom, kao sela: Bistrica, Djedovdol, Mujakovići, Otigošići, Selakovići, Tješilo; u jajačkom, tešanjskom, travanjskom, tuzlanskom i visočkom kao ciela župa sutjeska, brojeća 760 selišta i do 4100 duša i druga, koja nikad nisu drugomu nikomu od zemlje i inoga vlastničtva ništa davali, niti sad daju, do caru deseto, o čem će malo kasnije, al jasnije biti govora.

Počam od Mehmeda II. pa sve do Sulejmana II. nije ni jedan od turskih careva na preustrojstvo zemlje ma niti pomišljao, a kamo li da bi ga bio izveo. Istina, da su godine 1515. došli bili u Bosnu-Hercegovinu iz Carigrada carski povjerenici (mufetiši), kojih je poglavicom bio njeki Siman- effendi, i mjernici (elemini), koji su zemlje izmjerili, (t. j. proizveli kataster) i u carske ih zapisnike (= gruntovnice) unesli. Ti carski povjerenici bili su odsjeli u sutjeskom franjevačkom samostanu, pa kad su zemlje popisivali, nisu oni nikakva preustrojstva izvadjali, niti su ga izvadjati smieli, jer nisu na to bili opunovlašteni; dapače su i sami potvrdjivali prava vlastnika, kao što nam to svjedoči jedna po istom tom carskom izaslanstvu u arapskom jeziku sastavljena tapija, koja se sada u izvorniku čuva u arkivu sutjeskom, te kojom se smatraju netaknuta sva prava franjevačkih dobara.

Istom god. 1520. mogli su se naslućivati u Bosni i Hercegovini kakovi agrarni preokretaji.

[1]) Okoliš = nahija.

ODSJEK II.

Najglavniji i najstariji bosansko - hercegovački agrarni preokretaji, koji počimaju vladanjem silnoga Sulejmana II. pa traju do Abdul-Aziza.

(od 1520—1860. g.)

Sulejman II. zamisliv g. 1520. svoje carstvo raz-prostraniti tamo preko Save, Drine i Dunava, što mu je djelimice i za rukom pošlo, krene mjeseca veljače g. 1521. na čelu svoje velike vojske iz Azije i Rumelije u Srbiju, Hrvatsku, Ugarsku i Austriju, te osvoji sbilja koncem mjeseca srpnja spomenute godine liepi hrvatski Sriem, sielo njekad rimskih careva. Nezadovoljan tim plienom udari i na Biograd, te ga zauze dne 29. kolo-voza iste godine 1521., a upravo pet godina zatim naime dne 29. kolovoza 1526. udari na nesretne Ugre, koje kametom na polju Muhaču potuče. U toj nesretnoj bitki, po pričanju Zetritza, komornika i osobitog ljubimca kra-ljeva, ne daleko od Muhača u kaljuži Celje zvanoj za-

glavi i sam Ljudevit II. kralj ugarski sa množtvom ugarskih velikaša i plemića.

Za ratovanja Sulejmana II. bosanski odnosno sarajevski beglerbeg Gazi Usref- beg[1]), podjaren od prevejanih fanatika Muhamedovih vjeroviestnika (derviša-monaha), učini veliki pokolj i nasilje nad kršćani, osobito plemići, umisliv, da bi se njihovim poturčenjem učinio konac pobunama i da bi se onda sva Bosna listom poturčila, što ga je prevarilo u pokušaju. Toga dakle vremena, ali ne Mehmeda II., Bajazeta II., Selima I. niti Sulejmana II. zapovjedju, već Gazi Usref-begovom, proganjani su kršćani bosanski i to s vjerskog pogleda, a ne kao što njeki pisci misle iz pohlepe za zemljam; jer ako su Turci htjeli oteti sve vlastničtvo na zemlju kršćaninu, mogli su to lahko izvesti, jer Bošnjaci već bijahu klonuli duhom, koli pred pojedinimi domaćimi izdajicami, toli pred mnogo većom turskom silom. Toga radi su se mnogi Bošnjaci, da izbjegnu patnjam i mrcvarenju, poturčili. Bijahu to ponajvećma Patareni. Nu njeki su ipak voljeli za vjeru Isusa Krista i krst sveti svoj mili dom i rod i sav posjed ostaviti, te potražiti tamo novog doma u Dalmaciji, kao: Dubrovniku; Hrvatskoj kao: u Zagrebu i njegovoj okolici; u Slavoniji, Magjarskoj, i Mletcima itd. Ta nabrojena mjesta, iza kako su Turci za cesara Leopolda I. pali 1683. pod Bečom, potražili su natjerani varvarstvom turskim stanovnici iz okružja banjalučkog i tuzlanskog, te kotara drventskog i brčanskog, i to otišli su godine 1686.: V. O. Andrija od Dobošca sa 2700 kršćanskih

[1]) O Gazi (= pobjeditelju) Usref- begu pripovieda se u poviesti i narodu, da je on za svog vezirovanja u Bosni mnogo zla počinio. Tomu se bezakonju ni najmanje ne treba čuditi, samo

osoba iz Bosne, župe Dubočanske; V. O, Mihovil iz bosanske Velike sa 2300 duša, iz župe Velike; V. O. Ivan Seočanin sa 1500 katoličkih duša iz župe Majevac; V. V. O. O. Ilija iz Dobočca, Josip Rančanin, Šimo od Modriče sa 6500 osoba; V. O. Grgo Zgošćanin iz župe Seočanice sa 4500.; V. O. Juraj Turbić. parok Kuzmadanjski sa 5300 duša.[1]) Iz okružja tuzlanskog pribjegao je cieli kotar brčanski kao: sva ravna i plodna Posavina. Još su mnogi žitelji osim ovih nabrojenih mjesta, prigodom povratka slavodobitnog kneza Eugena Savojskog koncem g. 1697. iz Sarajeva, potražili austrijanskih pokrajina, kao iz mjesta Bjelavića, Kuljenovaca i drugih, koja su se sterala uz put, kojim se je Eugen vraćao. —

Mjesta tih davnih posjednika zaposjeli su bosanski poturčeni spahije kao četovodje narodne turske milicije, koji se prozvaše kapetani, a stanovaše u Banjojluki, Bieljeni, Derventi[2]), Gradaččcu, Novom i

---

uzme li se u obzir tādašnji turski neograničeni fanatizam i množtvo godina njegova vezirovanja i gospodstva nad Bosnom. Gazi Usref-beg je, kao po Selčuki, kćeri Bajazeta II., sestrić sultana Selima I. dvaput vezirom bivao: prvi put posto je vezirom koncem 1504. god. i vlado je 21 god. Kad su ga Turci sbacili sa vezirstva prošle su 3 godine i opet je počeo vladati naime 1528. god., te je vlado 11 god. Sveto pismo tvrdi: »Kakov život, takova i smrt«. Pa sbilja kad je Gazi Usref-beg g. 1542. sa Crnogorci zavojštio, dopao je njihovih rukuh. Oni su ga prosjekli da mu se je drob izvalio. Ono mjesto gdje se je to dogodilo prozove se »Drobnjak". Turci mu ostatke ugrabe, te ih sahrane u njegovoj gjamiji u Sarajevu.

[1]) Vidi Ćevapovića Catalog str. 264.

[2]) Derventa prozvala se je od arapske rieči »derbend« — ždrijelo, klanac; jer je to mjesto bilo prije naselbine zaraslo visokom, neprohodnom i pogibeljnom šumom, iz koje su gorski pustajije dočekavali prohodeće putnike, te ih napadali i otimali jim novce, konje, hranu, konje i opravu. Današnja varoš Derventa

Zvorniku. Ovi spahije počeše, polag mira sklopljenog za vremena Karla VI. sa Austrijom, poslje prognanja Turaka iz Ugarske i Slavonije pripuštati naselbinu najprije grčko-iztočnjaka i onda rimo-katolika.

Tu nam naselbinu svjedoči obćina Seočanica puna samih grčko-iztočnjaka. Rimo-katolici su se naseljivali i povraćali iz kršovite Dalmacije, Hercegovine i to pod uvjetom, da su obvezani davati im (poturicama) od prirode zemaljske deveto. Katoličku pako kolonizaciju potvrdjuju nam razna hercegovačka nariečja, kao u okružju banjalučkom, kotaru: derventskom, Gradiški bosanskoj, Prijedoru, Prnjavoru, Tešnju i obćinama: Dubici bosanskoj, Potočanima, Svilaju i dr.

Dalmatinska nariečja postoje u Foči bosanskoj, Grku, Kruščiku, Seočanici, Sivši, Vinskoj i drugdje.

Njeke su poturčenjem Turci strahovali, te su im za burnog tog vremena i gorske gudure za kuće služile. Osobita ih je providnost božja pratila, dà su ostali ne-

---

polako se penje preko rieke Živanjske i Markovca, ob lievo rieke Ukrine i Babinabrda na prvi jugo-iztočni brežuljak ravne Posavine. To je mjesto s prvine bilo sasma zapušteno, dapače ni poslutiti se nije dalo, da će od proste pustinje biti naselbina ne samo domaćeg, nego i stranog svieta.

Danas pako osobito odkako je Austrija doniela (na 29. srpnja 1878. god.) sobom slobodu življenja Bošnjacima, Derventa se kao i druge po Bosni-Hercegovini varoši znatno poboljšava, i to u svačem. To mjesto ima tri glavne ulice: glavnu, varošku i katoličku, te više malih tiesnih sokačića- U Derventi osim vojarne, ljekarne, bolnice, obćinskog i kotarskog ureda, te spojenog mu kot. suda, poreznog ureda, uprave bosanske željeznice, dvijuh pučkih škola: mužke, u kojoj podučava mladež učitelj svjetovnjak, koga bos. vlada naimenuje; ženske, u kojoj podučavaju od g. 1870. djecicu milosrdnice sestre sv. Vinka Paulskoga; jedne grčko-iztočne vjerske škole i trijuh muhamedanskih škola; imade rimo-katolička crkva sv. Jurja sa župnim stanom, odieljena od Plehana 1864. godine. Ta crkva započela se velikim naporom (21. rujna 1880.) graditi nastojanjem mjestnih Franjevaca, te se može ljepotom mjesta i gradje u rimskom slogu sa najljepšimi sv. hramovi i u Bosni-Hercegovini

poturčeni i da su njeki još svoja dobra uzčuvali. Sva dobra onih, koji su pred strahovanjem turskim pribjegli u susjedne zemlje, a nisu se na brzo izpovraćali Gazi Usref-beg pretvori u dobra vakufska (gjamije). To je učinio zato, da se lakše Sulejmanu izgovori, da su kršćani bili nezadovoljni carom turskim, njegovim ustanovama, te da su se pobunili. Sad će možda tko pomisliti, da sam si samo protuslovje naveo: kako sad ona sela i varoši, koja su jur u prvom odsjeku navedena, kao Bistrica, Djedov-dol, Mujakovići, Sutjeska i dr. posjeduju svoje zemlje, kad Gazi Usref-beg, podjaren od derviša, nikom nije praštao?

I tom ima lieka. Za sjegurno, kad je Gazi Usref-beg kršćane proganjao, oni su, kako već rekoh, iz svih mjesta, koja su bila na goljeti, a blizu granice hrvatske (kao što su to n. pr. mjesta u Posavini i turskoj Hrvatskoj) pribjegli svojoj braći i susjedom Hrvatom. Ona mjesta, kojim je granica bila udaljena, a imali su ove-

---

takmiti. Ona je dogradjena na 30. svibnja 1885. god. Ako bi se komu prohtjelo pogledati čarobnu okolicu Dervente, taj se neka popne na visoki toranj spomenute crkve, pa će mu i nehotice pasti u oko sat i pol od Dervente udaljeni novi liepi samostan sv. Marka evangj. u Plehanu, podignut godine 1874. nastojanjem mnogo poštovanog o. Martina Nedića i v. o. Lovre Tomića (Pekeza).

Tu osim grčko-iztočne novo-sagradjene crkve i župnog stana, trijuh muhamedanskih prosto-sazidanih gjamija, nalazi se mjesto »Crkvište«, ležeće sa iztoka ob lievo tik varoške ulice. Narod priča, da je car turski na tom mjestu crkvu, dubkom rimo-katolici napunjenu, zapalio i uništio. To je mjesto sad zaručeno turskimi staro-pokopanimi tjelesi; a kad su katolici spom. god. počeli praviti sebi novu crkvu, onda su im ga Muhamedanci dragovoljno ustupljivali, kad su vidili, da se jedan put i kršćaninu mora dati ravnopravnost, rekav: »Tu je i prije vlasi vaša crkva bila«.

Derventa u mjestu broji što katolika, grčko-iztočnjaka, Muhamedanaca i španjolskih židova do četiri tisuće stanovnika u 890 kuća, svega pako sa predgradjem i okolicom svojom broji ih preko 5777. Ti žitelji, osim židova, s malom iznimkom svi su porieklom,

*

like gudure i šume, kao po sredini Bosne i Hereegovine: Bugojno, Čajnica, Foča, Fojnica, Glamoč, Jajce, Livno, Prozor, Travnik, Visoko, Višegrad, Zenica, Žepče, Županac i selo u tuzlanskom okružju Dragunja, za vrieme te strahovite bure i tog neizkazanog progonstva bila su pusta, žitelji tih mjesta posakrivali bi se u rečenih špiljah, te kad bi se bura umirila, potrkali bi svaki u svoje posjede, koje bi danju obradjivali, a noćju opet: šuma majka.

Još se može njekoliko istinitih primjera navesti za podpunu ilustraciju same stvari.

Kada su velike azijatske čete u jesen g. 1528. predvodjene bosanskim vezirom Gazi Usref-begom išle u pomoć Sulejmanu II. u Hrvatsku, tada su stanovnici bosansko-hercegovački, zaplašeni od tog prolazećeg biesnog i divljeg naroda, njihove gadne nošnje, oružja i urlikanja, bježali bez obzira u bližnja zakloništa.

Kad bi ustopice iza spomenutih četa žitelji svoja selišta potražili, našli bi ih u cielosti netaknuta ; a kad

---

jezikom, narodnošću i ponosom Hrvati, a zanimanjem, izuzev njekoliko begova i trgovaca, poljodjelci.

Upoznav se sa Derventom, vriedno je, da još navedem gdjekoje zanimive i dosele nepoznate predmete iz okolice derventske. Blizu varoši Dervente (jedan sat daleko) leži na sjevernoj strani katoličko selo Kuljenovci. Položaj tog sela dosta je divan, osobito s toga, što bi tude uspievala vinova loza, samo kad bi se zasadila. Uzrok tomu, što se u nas u Bosni nesadi vinova loza i ino voćarstvo jest: još dosele ne riešeno agrarno pitanje i manjkanje znanja o uzgoju voćarstva.

Povrh spomenutog sela popeo se visok humac. Ja znatiželjan za tu riedkost, odem jednom prigodom u selo Kuljenovce, te zapitam mjestnog poljodjelca Filipa Čandru, što predstavlja onaj gore humac. On mi na to začme pričati: Da je to bio njekad grad bana bosanskog Kulina, koga jo sagradio, po prilici, početkom svog vladanja (oko 1185. god.) Na dalje reče mi: »Pošto je tomu banu bilo ime Marko, novi grad njegov prozove se Markovac kao i naše selo, što se je prozvalo »Kuljenovci« od njegova prezimena Kulina. Pa buduć, da u povjesti protivnog mnienja ni imena Kulinova neima,

bi obratno nakon duže vremena potražili svoja selišta, našli bi ih već uokupirana od kakvog poturice, koji se je liepo prozvao agom, vlastnikom novog posjeda.

Isto se je tako dogadjalo, kad bi kuga oli ina nemila pošast snašla Bosnu i Hercegovinu.

Poturice držeći se svoga fatuma, („ako je sudjeno umriet, i umriet ću; ako li ne. neću") ostajali su kod kućah, pa sbilja koji bi preostali iza pošasti, prisvajali bi si selišta kršćanska za vrieme pošasti ostavljena. Kršćanin povrativ se, te zatekav u svom posjedu drugog gospodara, pošto se taj nije smio po šeriatu (gradjanskom turskom zakonu) tjerat, kršćanin znajuć još za onda, da vrana vrani ne vadi očijuh, gledo je makar i uz neograničen ugovor sebi zakloništa naći.

Ugovor je zavisio o njih dvojici; drugi nitko, ma ni sam car, nije za to znao, niti se je u to mješo, a on je bio ovaki: Zaisko bi poturica od kršćanina sebi deveti dio od ploda zemaljskog, a deseti caru, na što

ja da se o toj ustmenoj predaji o Markovcu, Kuljenovcih i Kulinu iole upoznam, umolim Čondru, da mi pokaže putić, koji vodi kroz mladi, gusti rastik na Markovac. Popev se gore na lice mjesta, odmah sa učela njekadašnjeg, tvrdog grada Kulinova, spazim novokop porušenih zidina, koje su obližnji stanovnici odvukli i upotriebili na vlastite potriebe. Kad sam stao u sredu ruševine i prestravljen okolo sebe razgledavao cieli položaj grada Markovca, nehotice mi je suza iz oka kanula, kad sam se sjetio onih davnih, zlatnih Kulinovih vremena. Markovac, okrenut prema jugu, leži dug sedamdeset i malo više koraka, a širok do četrdeset i pet. Od sjevero-zapada štiti ga veliko brdo Dubokaš, koje svoj strmeniti ponor ostavlja pod samim zidinama grada; od iztoka i juga štite ga duboki šancevi sa omanjimi pobrdalji. Nedaleko pod gradom sa iztočne strane ima izvrstan, nepresušiv zdenac, zasad zapušten, koji je po svoj prilici grad vodom obskrbljivao, kad bi ga neprijatelj obkolio. Pred gradom od zapada bilo je ravno šetalište, koje je kašnje prozvano »Laništi.« — Iza spomenutog Dubokaša imade ostanaka kao: izklesane ploče i zidine crkve Kulinove. Tu je crkvu Kulin sagradio valjda još prije 1203. god. dok je bio Patarenom;

bi, neimajuć kamo dalje, kršćanin i privolio. Drugdje bio je ugovor drugi, njegdje svake godine po jednu drahmu, (1 for. a. vr.) njegdje bome i po carski dukat, a njegdje i po više. Riečju: Zavisio je sav ugovor o dobroj volji age i privolenju dotičnog kršćanina.

Još je taj uvjet bio, da bi aga morao braniti svoga kmeta od prohodećih divljih četa i inog bašaluka, a kmet je njegovu zemlju okrčio, ogradio, uzoro, nasijo svakojakom hranom i zasadio svakojakog voća, te agu priznao svojim gospodarom.

Takodjer kmeti su mogli medjusobno mienjati zemljišta, ista prodavati bez ičijeg upita i dozvole, samo morali su il Ivan i Jovan sa agom sklopljeni ugovor izpunjavati, t. j. agi agino, caru carevo davati, a aga se i car u te poslove ni najmanje nije mješo. Takovi ugovori bili su osobito po sredini Bosne: po kotaru čajničkom, čemerničkom, fojničkom, gorašdinskom, kladanjskom, rogatičkom, sarajevskom, visočkom i višegradskom.

Po turskoj Hrvatskoj i Hercegovini bili su ugovori stranom kao i gori navedeni, stranom drugčiji, na ime bili su i ovaki: Da aga kmetu dade kuću i sve potrebite zgrade, tegleću marvu, usjev (sjeme za njive), trećeg radnika, porez (= carinu) za svog kmeta da plati, treći član (dio) ograde da ogradi. Kmet agi morao je dati: deveti il ako nebi na to aga pristo onda treći dio od sveg ploda zemaljskog, a od siena drugi t. j. polo-

---

jer narod neznajuć razlike izmedju patarena i kalvina kaže, da je to bila kalvinska crkva, akoprem u Bosni prije nikad nebijaše kalvina. — Još se nalaze u Bjelombrdu ruševine crkve sv. Marka od Turaka Tekija zvana, valjda za oto jer je tude morao i samostan biti. Ta ruševina ima s iztoka dobro vrelo živo; s juga Markovac i Babinobrdo.

vinu i to, da aga stvar stvarju (= hak hakom, oli šej šejom) primi i s mjesta svojim troškom odvuče, a ne kao što se danas radi. Procieni njekoliko ljudi dotičnog gradskog poglavarstva, kamo pripadaju težaci, hranu i to u najgoroj skupoći. Tu procjenu pošalju višoj vlasti na potvrdu. Viša vlast potvrdiv procjenu izdade nalog, da se obično kroz kratko vrieme uplati od težaka i najzadnja deka desetine. Težak neimav gotova novca da izplati svakomu svoje, eto ga natovario na dvokolicu i jednoprežicu (kobilu) i zadnji mjerov živeža te bud pošto u bezcjenicu proda jahudiji samo da izbjegne premetačinu i hladne zidine, pa makar on odmah sutra dan tražio na kamatu koji novčić, da se izhrani sa svojom nejakom dječicom. Stvar se je sve tako snosila, dok Turci nisu bili prognati iz Hrvatske, Srbije i Ugarske i dok nisu donieli sobom „rabote, angarije“, što Bošnjaci prozvaše beglučenje.

To se je dakle zvala epoka „aginska“, koja rieč (aga) i dan danas uz nezadovoljstvo svih kršćana obstoji u Bosni i Hercegovini, akoprem u slabom sve do sad izvješću.

ODSJEK III.

Nesnosljivo stanje agrarnih odnošaja počimlje za vladanja Abdul-Megjida i traje do danas.

(od g. 1840.—1885.)

»Sudba ti je i moja poznata.
Mislim nejma podobne na zemlji,
Do vratah sam iznika' Tartara.
Ad na mene sa prokletstvom riče
Sva mu gledam gadna pozorišta«.

Petar Petrović Njeguš.

Beglučenje, koje su kapetani poprimili od spahija, ovako se je izvadjalo: Mjesto devetine il trećine, koju i sad težaci davaju, beglučio (= bezplatno radio) je kršćanluk, bez iznimke spola, u svako vrieme, što se kaže i u petak i u svetak, onoliko koliko je aga ol kapetan zahtjevo. Davali su kršćani po svom imetku od jedne do deset oka[1]) masla kravljeg sa jednim godišnjakom ovnom za „kurbana“, mjesto današnje polovine siena,

[1]) Oka je teža od kile.

koju uvede samosilje gospodara. Povrh sveg tog još su davali tako nazvanog „ušura“ (= zaostatka) od pšenice, kukuruza, ječma, zobi i druge hrane po pet, deset i petdeset osmaka.[1]) Ako bi se ma tkogod tomu prekodušju suprotivio, te nebi točno vremenom, ol stvarju svome spahiji, agi, il kapetanu odolio, onda bi ga stigla nenadana sudbina „hrast“, loza il brezov prut uvrnut okô vrata — vješala..

Takova vješala imao je osim Husein kapetana gradačkog, nazvanog: „Zmaj od Bosne“, koji je živio godine 1829. u okružju tuzlanskom, i Mahmut derventski kapetan: jedna na „Sisvetu“, sjevero-iztočnom predgradju derventskom, druga na „Trnu“, nedaleko od današnjeg rimokatoličkog groblja Arabića.

Da ta vješala nisu uzalud obstojala, svjedoči nam nevina krv i hladni grob Josipa Pačka iz obćine Božinci i Ante Novakovića iz obćine Jehovac, koji su radi toga, što su samo pol ure zakasnili na beglučenje, pogubljeni bili. Prvi je izdahnuo nakon raznih muka i udaraca na vješalih; drugi je bio razkinut sa konji. Izpuštajući tisuću takovih primjera još ću samo jedan sa gledišta religiozno-moralnog, pa to bilo i nuzgredice, navesti. Kapetani su njeki prije, nego bi koja kršćanska djevojka zaruke sa svojim jednovjernikom sklopila, pozvali ju k sebi pod izlikom beglučenja za svojevoljnu porabu. Kad bi se pako djevojka koja vjenčala sa kršćaninom, a to prije kapetanima nebi doprlo do ušiuh, onda bi morala prve dana svoga mladovanja sprovesti u kapetanskom haremu, zadovoljavajući strastvenosti kapetana i njegovih kavaza (= podvornika.) Ako bi se koja

[1]) Osmak je lakši od mjerova.

mlada il dieva spomenutom drzovitom zahtjevu protivila, odmah bi ju postigao „arar“, t. j. zavezali bi ju ti zlikovci u gjak na šiljak, pak bez ikakova smilovanja s njom u najdublji vier. Tako se je sbilo od rečenog derventskog kapetana g. 1829. sa djevojkom Stanom Stanić, zaručenom sa Markom Djakovićem iz obćine Novoselo. Ova je kukavica, da joj se dievičanstvo podvostruči, voljela pasti svezanim o vratu kamenom u „Starčević“ vier u rieki Ukrini, nego dopasti rukuh kapetanovih i njegovih strastvenih kavaza

Beglučenje još je nesnosljivije bivalo, čim se je aginska porodica ciepkala u više djelitbah, jer bi i kmeti išli po dielu, te bi nezdružni kmetovi gotovo po svu godinu agi beglučili, a sebi ništa nebi mogli privriediti. Za oto su bosanski kršćani god. 1840. posredovanjem bečkog kabineta i otisnuli na visoku portu gorke tužbe i plač proti beglučenju; odkud istom god. 1843. dojde od carigradske visoke vlade (devleta) naredba, neka gospodari ne gone kršćanina na beglučenje, svetkovinama i koliko koji hoće, nego da svaka kuća dade na tjedan raditnim danom po dva radnika. Posljedica te naredbe bila je ta, da su kapetani razžeženi baš tog vremena najvolili kršćanina zvati na beglučenje, kad mu je najveći god bio kao n. pr.: božić, uzkrs, tjelovo itd. Tako je to trajalo sve do vezirstva Tahir paše, na ime do godine 1848.

Današnje spahije nahodeće se još su odprije, kao što znamo, postali nego age, i to ih je car Mehmed JI. uzpostavio. Oni su bili izabrani vojnici carstva, imali su posebne povelje (= berate povlastice) od cara, da mogu pobirati u naravi deseto i od samog vezira, ako bi zemlja njegova spadala u djelokrug njihov. Sami su Franjevci bili oslobodjeni od svake i najmanje daće, što

nam svjedoče sliedeće redom dvie carske povelje, izdate na neprestane molbe bosanskih Franjevaca. Prvu je izdo car Sulejman II. i upravio na begove okružja Bosne, Hercegovine i Zvornika i na sve sudije tih okružja. Drugu je izdo car Abdul Megjid i upravio ju na sve službene organe bosanske. One glase u viernom prievodu ovako:

1. „Begovom sangjakatâ ili pokrajinâ: Bosne, Hercegovine, Zvornika i sudcem u tih sangjakatih. Primivši ovo carsko pismo znajte, da su u rečenih sangjakatih obitavajući rimo-katolički redovnici po čovjeku sretnom dvoru mome izaslanom, ovo mi javili: „Buduć da mi nikakovih kuća ni imanja neimamo, niti se ratarstvom bavimo, nego samo od milostinje živimo; te smo mi carskimi starodavnimi odredbami podpuno oslobodjeni od harača[1]) i inih kakovih mu drago daća, usuprot tome njeki nadošljaci nam nameću raznih daća".

Pošto su najponiznije zamolili, da se tom nasilju predsusretne, oviem zapovjedam, da čim ovu odredbu primite, dobro ju nadzorite, te kao što su dosele rečeni samostanci[2]) bili riešeni svih daća tako i odsele nikakovih daća od njih ne iziskujte. Zatim su spomenuti samostanci u svojoj molbenici i ovo naveli: „Nadzornici carine na prielazih rieka i na inih carinskih postajah nas držeći za arbanaske sveštenike, nevjerujući, da se mi od njih u svačem razlikujemo, harače: brodarinu i carinu od nas iztražuju. Rad šta smo se već kod sarajevskog sudca potužili, a i s njekim Marinom nadzornikom carine parbovali. Marinu je od sudca naloženo bilo, da dokaže, da smo mi sbilja sveštenici arbanaski, al jer on toga nije mogao

[1]) Harač = carina.
[2]) Samostanac = monah.

učinit, zatražila se je od nas zavjera, koju smo i položili.

Tako se dovrši ta parba pred sudijom«. Pošto su od mene zamolili, da se ova nasilja dokinu i previsoku moju odrebu zatražili, oviem zapoviedam: Buduć da ovi redovnici k arbanaskim sveštenikom, koji nisu od državnih tereta iznimljeni, nespadaju, to da se nitko nije usudio od njih ma ni najmanje, pod tim imenom, daće iziskivati. A što je dosad uzeto, odmah nek im se povrati. Neposlušni nek se dostojnom kaznom kazne, a ferman ovi nek se rečenim samostancem povrati.

To da znate povjerujte mome vladarskom pečatu. Pisano 1520.[1])

2. „Kad ovu carsku povelju primite, znajte, da se je rimo-katolički patriarha, poglavica u Bosni pohvaljenog zakona Isusa Krista, potužio na njeke udomaćene zloporabe. Ja pako uslišav mu prijazno tužbu, zahvaljujući milostivom, premogućem Bogu, stvoritelju, koji me je podigao na carsku stolicu, da mojim podanikom bez razlike vjere pravedno sudim i upravljam i želje jim izpunjavam, izdajem zapovied ovog sadržaja: Kao što su moji predšastnici svem narodu slobodu povladjivali, tako im ju i ja potvrdjujem i želim, da se poveća blagostanje u narodu i broj bogomoljah. Buduć da se je od njekog vremena opazilo nezadovoljstvo radi njekih zloporaba u narodu, toga radi ja te zloporabe dokidam polag dane od mojih pradjedova svakomu, a osobito mojim uvjerenim podanikom katolikom, ravnopravnosti. Potvrdjujući dakle sve povlastice, koje su moji predšastnici dali svojim podanikom, oviem naredjujem, da

---

[1]) Po Hegjiri 926.

su svi u prostranom mojem carstvu nalazeći se katolički zakono-vjestnici: počam od patriarhe pa do najmladjeg sveštenika prosti od svake daće, koja se od njih i njihove zemlje zahtieva.

Ako bi tkogod pokušao kakovo nasilje izvesti, odmah ga po ovom mom fermanu prepriečite od nauma. Ovaj ferman izdajem na odgovornost svih mojih službenih organa i zapoviedam, da se on ni u čem neprekrši; koji bi se usudio prekršiti ga, neće se moći nikako izpričati, nego će ostati, kao prekršitelj mojih naredba, proklet. Isto nalažem kakoličkom patriarhu, da ako mu se kakova nepogodnost odklegod nametne, da u taj mah dvoru mome stvar prijavi.

Ovako znajte i fermanu mome carskom povjerujte. Pisano 1850.«[1])

Spahije bi kao glavari vojničkih sborova, i to konjnika, od kršćana svake godine u ime carevo pobirali mjesto vojnika po 12 drahma (= 12 for. a. vr.) pod imenom gjizije (harača — carevine) od svake mužke glave, pošto kršćanina kao bezvjerca nisu smieli primati u vojnike. A pošto je u njeko vrieme zavladala velika oskudica u nadzornicih carine, onda bi pobirači carine, kad bi im se prohtjelo koji drahm baciti u žep, zahtievali od glave seljačke i po 24 drahma harača, a u zapisnik bi zapisali 12, pa mirna Bosna.

Spahije su toliko tih janjičara morali naimati i uzdržavati, koliko je taj harač i desetina, koju su u tu svrhu pobirali sve do godine 1850. (dok nisu postali

---

[1]) Po Hegiiri 1267. koncem Šabana. Taj sam ferman dobio iz arhiva plebanskoga, a izposlovao ga je u Carigradu (po svoj prilici za pašovanja Gjiritli Velijudin-paše) Fra. Marijan Šunjić, biskup od Panade i apoštolski vikar u Bosni.

neograničeni gospodari), smagala. Još je osim toga erar dobivao od svake kuće po 2 talira, ili 2 rublje ruske, u ime „vojnice.“ Nu pošto je okupacijom prestalo to naimanje vojnika, i pošto je ukinut harač, koga su zamjenili „bez razlike vjeroizpovjesti“ momci svih vjeroizpovjestih, dosljedno od nužde je, da se i ta desetina dokine ujedno sa trećinom, pošto sadašnji begovi neimaju nikakove zakonite autentičnosti vrhu zemalja, kojih se gospodari nazivlju.

Ni jedna nam povjest ne svjedoči, da je ijedan car turski zemlje sebi il kome drugom otimao od vlastnika kršćanskih, te da je kovo na njima nove fermane, da su one prešle od kršćanina ni na koga drugog, niti niti na gjamiju (vakuf), niti na agu, niti na spahiju, (osim da može pobirati spahija caru deseto) akoprem su spahije pod tom izlikom i svoje opredieljene predjele malo po malo razširivali: komad po komad otimajuć postajali neograničeni gospodari, te su se sami prozivali kapetani, begovi, sangjakbegovi, gospodari kršćana, kao što se kaže nad životom i smrću. Rekoh da nam to nijedna povjest ne svjedoči, al se možda prevarih u računu?

Najnoviji i najugledniji po nas bosanske Hrvate i po našu poviest poviestničar g. V. Klaić tvrdi u knjizi: Bosna. U Zagrebu 1875.“ str. 118, da sve zemlje pripadaju ili caru, ili džamiji, ili žiteljem Muhamedove vjere; a kršćani da neimaju zemlje. Valjda to g. Klaić nebi bio ni po koji način rekao, oduzimav naprosto svako pravo kršćanom na zemlju, te ga dodielio u svojoj poviesti Turcima, kad bi bio zno, da i ovako kukavni bosanski težak uzalud u pustinji vapije: „Meni je dodijalo, a i ja sam stvoren da živem. Ja baštinim od mojih pradje-

dova pravo na zemlju«. To on nebi bio rekao, kad bi bio bolji pojam imao o šeriatu i kanunu, jer bi bio rekao: Da po turskom šeriatu[1]) i kanunu[2]) kršćanska crkva nemože se graditi bez carskog fermana, a ferman se nedaje samo za gradjenje crkve, nego i na dotično zemljište, da je ono vlastitost kršćana, što nam gotov najnovijeg vremena svjedoči bujruldija sultana Abdul-Megjida, koju je izdao preko Mehmed Huršida, vezira sarajevskog, Franjevcem plehanskim, kad su htjeli u Plehanu podići novu crkvu.

Bujruldija je upravljena na okružnog predstojnika banjalučkog Galibega; kadiju derventskog, mudira derventskog i ostale javne članove, Glasi pako u viernom prievodu iz arapskog jezika ovako:

„Najveći medju poslužnici, posjedniče ordena četvrtog reda, predstojniče okružja banjalučkog Galibeže, Bog te povisio u dostojanstvu; urodjeniče[3]) kotara derventskog, Bog ti pomnožao znanost, mudiru spomenutog kotara i ostali pribrani članovi, koji ste u okružju banjalučkom, kad vam ova bujruldija stigne, znajte ovo: Da su katolici kotara derventskog navedši uzrok, da svakojake nepogode vremena podnose, dok se mole Bogu pod otvorenim nebom, molili da sagrade crkvu na njihovom zemljištu u mjestu Plehanu. Uslišav im prijazno molbu, odredio sam, neka crkva bude duga četrdeset i četiri aršina; dvadeset i četiri široka; petnaest visoka. Buduć da svem kolikom narodu osobito katoličkom, koji je odani podanik svaku slobodu i ravnopravnost ne samo car, nego i svi carski činovnici žele. Zaoto

---

[1]) Šeriat = gradjanski turski zakon.
[2]) Kanun = carsko-turski zakon.
[3]) Urodjenik = kadija = sudac.

Zaoto prije njekoliko vremena poslan je u Sarajevo povjerenik carski, koji je prijavio, da je nuždno toga naroda želju izpuniti. Rečeni povjerenik odredio je mjernika (inžinira) Ešef effendiju, koji je mjesto Plehan pregledao i svojom listnicom (mapom) dokazao, da neima nikakova uzroka, koji bi mogao obustaviti gradju crkve plehanske. Te pošto stvar tako stoji, kao što je prijavljena spomenutim gore dostojanstvenikom, stavlja se do znanja, da se dozvoljuje u mjestu Plehanu graditi crkva katolička: duga 44, široka 24 i visoka 15 aršina. Toj gradji da se nije nitko suprotivio. Slučajno ako bi crkva u gradji mitila obznačene granice, tada stvar prijavite uprav zemaljskoj vladi u Sarajevo. Drugo ništa, nego za crkvenu gradju ova dozvola dodaje se u ruke dotičnom plehanskom paroku, i naredjuje mu se, da ju ni sam ne prestupi.

Pisano u Sarajevu 1852.[1])

Pa osim prastarih samostana i crkava, koje baštinimo od pamtivieka, koliko ih imamo sagradjenih kroz ovo njekoliko kasnijih godina? A kako bi bile sagradjene, da nebi kršćani imali prava vlastničtva na zemljišta? Ova su ili od starine, ili kasnije pokupovana makar uz nezakonitu tapiju, kao što su pokupovali njeki starinom cigani, a njeki vezirski branjenici kao: Ekmekčibušić, Kojdić iz Brčkog, Babić iz Gradačca, Petrać[2]) i drugi mnogi Turci i prozvali se begovi.

Kad nisu carevi preustrojstva u zemlji izvadjali, kojim su se dakle pravom i načinom današnji begovi dostali zemalja a mnogi age i spahije istih se mentovali?

---

[1]) Po Hegjiri 1269. na 20. Gjemazul-evel-a. Ova bujruldija čuva se u plehanskom arkivu.

[2]) Ekmekčibušići, Kojdići, Babići i Petraći sada su kršćani

Kaže naša poslovica: „Što je s vragom stečeno, s vragom je i raztečeno“ t. j. kakogod su se age i spahije nezakonitim putem dobavili zemalja, tako su im one i iz rukuh izpale. Njeki se je svojski propio, naopako po se pa i zemlju popio, kao Emin Begičević iz bosanske Velike; njeki su kupujuć najskupocienije haljine sebi i svojim bulam (suprugam), imavši ih makar i proti koranu po 5 do 10, svaki dan mienjajući oružje, koje bi koštalo po 30—50 carskih dukata, čineći utrke konjske, koje bi sa velikim troškom bile spojene, pijući po cieli dan limunadu i kafu „šećerliju itd. ofukarili, kao Adem Aganović iz iste Velike i drugi, koji su zatiem zemlju bud pošto prodali. Eto dovoljno orisasmo i opisasmo, kojim su se načinom mnogi begovi zemalja dostali, a mnogi se age i spahije istih mentovali.

Što se kršćana tiče, koji su vavjek naproti Turcima u većem broju bili, kao i sad što ih po najnovijem popisu ima 706161 naproti 448617 muhamedanaca, što se nisu odkupljivali od spahija (izuzev staroposjednike) uzroci su ovi:

Njeki nisu bili u stanju odkupiti se kao što ni sad nisu, niti će ikada biti uz ovakove okolnosti; a ako su i bili u stanju odkupiti se, ufali su se, kao i sad što nezdvajaju, da će doći kada tada vrieme pravice, te će se dobaviti svojih davnih prava na zemlje i ina vlastničtva. Oni pako, koji su bili u stanju odkupiti se, a nisu se ufali, da će igda moći svoje postići, ti bi se uz velike napore i odkupljivali. Za svjedočbu prodaje služila bi agi ili spahiji, kao autentik vlastničtva, ceduljica, napravljena kod urodjenika, ili koga drugog Ćatib-effendije[1]) koju bi on (aga il spahija) podkriepio svojim

[1]) Ćatib-effendija = pisar sudčev.

prstenom, na kojim je bilo urezano ime dotičnog prodavaoca zemlje. Kad bi koji aga il spahija umro, ol podigo proti caru i carskoj upravi oružje, kao Husein-kapetan Gradačević, boreći se za janjičarstvo, te postav god. 1831. vezirom u Bosni i vezirovav cielu godinu dana, dok ga nije pretežnija sila Omerpaše sbacila sa vezirstva u sužanjstvo; zemlja bi rekoh takovih pripala vakufu (= gjamiji) il državi (miriji), samo kad nebi iza sebe ostavio baštinika, kad nebi zemlju nikom oporučio, il kad nebi osto kome dužan.

Pod imenom carevine razumievali su se bosanski veziri, koji su takovimi zaostavštinami nepokretnimi upravljali sve do 1859. god., a od njihovog prihoda mećali su u blagajnu carsku toliko, koliko je priostajalo od njihovog razkošnog življenja.

Takovih zemalja bivalo je toliko, da ni sami veziri nisu znali za obseg njihov. Nakon njekoliko godina, kada bi koji kršćanin tu vakufsku il bilo carsku zemlju, obraslu trnjem i šikarjem, okrčio, te se naselio, odmah bi se našao beg ili spahija, prije nepoznat sad pako vlastnik takovih dobara, kao: Adži-Osman-beg Kapetanović, Adži-Jusuf-beg Begović, pak još prve godine, nepaziv na trud i krvavi znoj težaka, njega striže kako ga volja, t. j. bere sa zemlje trećinu i to uz asistenciju oružničke čete.

Ako ki se baš slučajno i ne našo beg kô novi vlastnik takovih zemalja, onda bi došao carski povjerenik, zvani tapi-mehmur[1]), te bi carske zemlje prodavo. Od tog tapi-mehmura odkupile su se, nemogav dalje snositi krutog nasilja zakupnika, koje su veziri uzpo-

---

[1]) Tapi-mehmur = povjerenik carskih tapija-gruntovnica.

*

stavljali, g. 1863. pod Šerif-Osman pašom obćine: Doljnamalila, Tolisa, Ugljara za 16500 carskih dukata.

Evo onih zemalja i mjesta, koja prije nisu znala sigurno za svog gospodara, a sad već imadu svoje begove. Ona leže u okružju banjalučkom i tuzlanskom, a jesu sliedeća: Agići, Balegovac, Botajica, Brusnica, Crkvina, Čobićpolje, Dobravoda, Drenovac, Dugenjive, Foča, Gorice, Jošava, Kojići, Kuljenovci, Lipik, Majevac, Novigrad, Osječani, Pećnik, Podnovlje, Potočani, Rijeka, Srnava, Stanići, Šušnjari. Trnjani, Tunjestala, Ulice, Vrbovac, Vrhovi, Zelenike, Žeravac, Živinice. Sva ta navedena mjesta i druga ne navedena, neimaju nikakvih prava providjenih poveljama svojih gospodara. Pošto su kao jur rekosmo najnesretnije kobi Bosnu-Hercegovinu zadesile g. 1840., kad je u Bosnu poslao sultan Abdul Megjid vezira Kara Mahmuda sa 60.000 momaka proti bosanskomuhamedanskoj vlasteli, koja je bila pokušala stresti sa sebe sultanovu zavisnost i pokroviteljstvo, bilo je od potrebe, da se bosansko-kršćanskom žiteljstvu il utjeha dade il da se ono sasma upropasti. Al ono staro Portino licumjerstvo, da narodu tobož rane u skrajnosti zacieli, naimenuje bosanskim vezirom Tahir pašu. Tahir paša pod izlikom, da utješi narod kršćanski, koji je plako i bunio se na sve strane, da se kakogodj dokine nesnosljivo stanje, koje je samosilje i samovolja poturica uvelo, navlaš da ukine beglučenje, sazove u Travniku god. 1848. sve velikaše bosanske: Babića Mustafu, Šerifovića Fasil, paše Sarajevske, Vidajića Mahmud-pašu od Zvornika, Alibega-Dgjinića od Banjeluke, Mahmud-pašu od Bišća i drugog Mahmud-pašu od Tuzle. To su vam bili kao današnji hrvatski viriliste: imali su bezbeli svaki svoje podanike (kršćane), akoprem su ih se i nezakoni-

tim putem dostali; a bome tko je taj, koj bi suprot sebi što u skupštini (saboru) zaključio?

Od strane naroda na toj skupštini bili su: Ignjatija, tadašnji vladika grčko-iztočni u Sarajevu i tri Franjevca od tri samostana.

Što je tude zaključeno?

Nakon oduljeg viećanja uvidili, su paše da im dokidanje begluČenja ide na uštrb kese, podmitiv svog Tahira, što su htjeli, to su i polučili. Proglasili su sjutradan, da raja prima onaj ugovor, koga je činila po turskoj Hrvatskoj i Hercegovini sa agama spahijama i begima još prije beglučenja. t. j. da raja po svoj Bosni-Hercegovini, koja neima svojih zemalja, ima dati bilo agi, spahiji ili begu: trećinu od svega proizvoda zemaljskog, a polovinu siena.

Dotični gospodar zemlje pako da dade raji: zemlju za posjed, treći dio (član) ograde, kuću i sve zgrade, tegleću marvu za težanje, sjeme za usjev, trećeg radnika, treći groš carine da plati za kmeta, te da štiti svog kmeta od svakog napadaja.

Tako je bilo proglašeno, makar su se svemu tomu protivili narodni zastupnici: Franjevci i vladika, jer su osvjedočeni bili iz prvine, da će Turci popuzniti s mjesta — makar se narodni zastupnici, vraćajući kući pitali: Gdje si bio? nigdje; što si radio? ništa.

Sve je bilo izvedeno, kako je bilo po ćefu podmićenog Tahira i njegovih podmićenika paša i baša. Al da im se u kraj lukavštini ne unidje, zovnuli u Travnik poslje razstanka skupštine iz svih obližnjih mjesta Franjevce, popove, grčko-iztočne župnike; knezove i kućne starješine te im reknu: Eto devlet je beglučenje ukinuo, a skupština dokinuće potvrdila uz navedene uvjete, i

odredila, da kmetovi imadu davati begu trećinu. Pristajete li starješine na to? Čuvši ovo knezovi i ostali prisutni, uplašeni i ubijeni u glavu zulumom, prigibajući se do crne zemlje odgovore: „Mi smo skloni na sve što hoće čestiti car i stariji.“ Za ote rieči budu njeki knezovi kabanicom zaogrnuti, a njeki su dobili u novcu Judinu nagradu po trideset srebrnjaka.

Sveštenici su mukom popratili tu prevaru cara i naroda, jer su se bojali, da ih odmah nebi na kolac nabili po starinskoj navadi.

Akoprem su spomenuti turski skupštinari u Travniku obećavali, da sva gore navedena od strane gospodara imadu se točno izpuniti, ipak da nebi tkogod reko, da su spomenuti narodnji zastupnici osumnjičali Turke, da kao što nikad nisu izpunjavali obećanja, tako ni sada da neće im biti ni deseta ugovor izpuniti, to će nam zasvjedočiti sliedeći kontrakt (= begovsko kmetski ugovor), koji je proizašao od sastanka travničkog, a koji leži u očitoj oprieci sa današnjim begovskim postupanjem. On glasi u prievodu ovako:

„Ja po imenu N. N., poljodjelac iz sela N. i kotara N., stojeći sa svojom porodicom u svojoj kući sa svimi nuždnimi zgradami, na selištu (čifluku) gospodara N, N., obvezujem se, da ću sve zaključeno u sastanku travničkom kao kmet točno izpunjavati; zemlju krčiti, ogradjivati, gnojiti, orati, zasijavati, u vrieme žetve žeti, a vršitbe vršiti i to u prisutnosti moga gospodara, koji bez zatezanja ima doći kad ga pozovem. Indi obvezan sam polag carske naredbe i ovog ugovora, gospodaru kad se odbije carska desetina od svega, što iz zemlje raste, davati trećinu, od siena polovinu, a od zeleni četvrtinu.

Ja pako N. N', gospodar zemljišta, obvezujem se, da ću, ako mi sve nabrojeno moj kmet N. N. izpuni: kuću i zgrade, koje je kmet pogradio, od njega izkupiti, te mu ih kao mojemu kmetu ustupiti, ili nove pograditi, marvu potrebnu kupiti, treći groš carine platiti, sjeme i trećeg radnika dati itd. Kmet me nije dužan badava služiti ni hraniti. Po ovom dakle ugovoru imamo se vladati i jedan u drugoga bez dozvole komisije ne ticati. A ako bi nas koji ovaj ugovor prestupio, onda ima trpiti, što ga od suda postigne. Ovaj ugovor sa znanjem suda jedan drugom dadosmo i na njega pristadosmo.

Pisano 1859.[1]«

---

[1]) Po Hegjirl 1276. Taj kontrakrt našao sam u Ivana Filipovića iz obćine Bunar — Plehan.

ODSJEK IV.

Zakupničtvo trećine, desetine i njegove posljedice.

Čim postade trećina stalnom, uvede povjereničtvo vezirskih i vakufskih zemalja godine 1859. zakupničtvo (multezim-luk) trećine i desetine. Zakupnici, bivši drugari vezirah, pobirući trećinu i desetinu za deset godina od kršćana, nezasitnom lakomošću odnesoše sve do gole duše, što no se kaže, od biedne raje. To se može i iz sliedećega viditi: povjereničtvo Tahir-paše prodade trećinu od 1300 kuća Husein Kapetanovih bivših kmeta Mustaf-paši Babiću za 120 kesa (t. j. 5000 for. a. vr.). Za sedam godina skoči ta trećina ovih biednih sirota na 1050 kesa, t. j. na 43.666 for. a. vr.; a pridodav ovomu još eksika novčanog 3500 for., to je tada sve ukupno iznašalo 47.166 for. a. vr.

Tako je od godine do godine raslo zakupničtvo trećine i desetine, a kršćanluk je sve više siromašio, jer ga je on sam plaćao, te su zakupnici, da si čim prije napune svoje džepove i naknade zakupninu, od kršćana

umjesto trećine uzimali polovinu i više, a umjesto desetine petinu po onoj Radovanoj:

„Prvi mu je goste desetare,
Što kupuje desetinu pravu,
Ali kuća da petinu ruča.“

Za vezirima jednog vremena povukoše se i begovi okružja tuzlanskog i banjalučkog, te počeše trećinu u novcu pobirati od kmetova i prodavati ju zakupnikom: Adži-Ali-paši, Mujagi Novopažarcu, Taliroviću iz Sarajeva, Husein Arnautu ili makar cincaru, koji nisu imali smilovanja s kukavnim težakom.

To je zakupničtvo po njekih krajevih Bosne trajalo sve do g. 1861. U vrieme zakupničtva koliko je pojata, svinjaca i zahoda obstojalo, toliko je tamnica za kmete bivalo; koliko je kršćana bilo, toliko je zarobljenih sužanja sužnjilo, koje zakupnici slobodno hvataše, vezaše, nemilo prebijaše, zatvaraše, vješaše i sjekoše, bez da ikom o tom račun davaše. Izmedju mnogih drugih, samo ću ovdje jedan slučaj navesti, koji se je dogodio g. 1860. u okružju tuzlanskom, kotaru brčanskom.

Rauf-Beg-effendić, što mu nemogaše odmah kmet Ivo Kosić sa još petoricom susjeda svojih iz obćine Boka izplatiti u novcu trećine, pobacao ih je na kućni tavan i činio je ložit pod njimi vatru od kukuruznih otučaka, paprika i sličnih zagušljivih tvari, sve dotle, doklegod se nisu od tog mučeničtva odkupili, davši mučitelju svojem sve, štogod su imali u prtenini i živom malu.

Na ovaj su način kasnije, kad je prestalo beglučenje, begovi izgonili od težaka trećinu i kad bi njive podorane i zasijane tuča pobila, voda poplavila, mraz i sunce poprljilo, crv podgrizo itd., rekao bi beg: „Ja nit

sam oro, nit sam kopo, nit sam sijo, nit sam žeo; moga nit može tuča pobiti, nit voda poplaviti itd. Ja sam beg a ti si krstu kmet, prodaj ženu i djete pa meni moje namjeri.« — Usljed tog nezakonitog proglasa trećine, usljed strogog utjerivanja i bezdušnog zakupljivanja iste, usljed popuznutih uvjeta od strane gospodara, počam od god. 1827. pak sve do dana današnjega narod se je potišten izseljivao u bližnja mjesta, kao što se izseli god. 1852. 16.000 posavskih kršćana u Austriju i Srbiju, ali se oni svi, koji su pribjegli u Austriju, nenašav tamo zakloništa, odmah sliedeće god. (1853.) povrate strahom i trepetom na svoja opustošena garišta.

Isto se je dogodilo sa onimi porodicami, koje su se razpršile bile po Banatu, Vukovaru i plodnom Sriemu hrvatskom

Narod se je usljed nabrojenih nepravda, osobito počam od Tahir-paše pak sve do danas, tužio i bunio, narod se tuži, a Bog bi dao, da se u buduće nebi imao razloga tužiti na nesnosljivo stanje. To nam svjedoče tužbe i pobune, to nam svjedoči samo postupanje begovsko sa narodom. Da je narod mogo dalje snositi tegobe i mrcvarenje, nebi se bio u listopadu god. 1857. za vezira Mehmeda u turskoj Hrvatskoj kao: u Bjelini, Brčkoj, Gradačcu, Zvorniku, pod vodjom Tomom, knezom bjelinskim, listom podigao proti globam: trećini, desetini itd., te potražio pravice i kod samog vezira Mehmeda.

Mehmed, saslušav tužbe i plač naroda, na crnu po bjelu obeća, da će to javiti u Carigrad. Dok je to crno po bielu ležalo pod Mehmedovim ćilimom, narod se pobuni i odmah izasla u Travnik (1849.) pred Tahir

pašu svoju deputaciju, da opravda pred vezirom buknuli ustanak i nezadovoljstvo naroda.

Deputirci su predstavili veziru tužno stanje raje bosanske, a naveli, da je narod u oprieci sa trećinom, te da je pripravan davati mjesto trećine deveto od svega proizvoda zemaljskog, što su davali i prije trećine, 24 groša (2 for.) harača od svake momačke glave, 40 groša mirije (carevine) od kuće.

Deputirci su bili: N. N. knez Žabarski, Marković Pavo, knez Matičanski, Mika Nedić, knez Tološki, Marijan Moskaljević, knez Doljnemahle. Oni su dobili mjesto povoljna uslišaja nalog, da moraju trećinu davati, pa htjeli ne htjeli. Još su bili tako izmrcvareni, da su knez Žabarski i Marković Pavo odmah, dok su došli kući, od težkih i mučeničkih udaraca duh izpustili. Moskaljević i Nedić još su živi svjedoci toga tužnog po narod kršćanski vremena i trpitelji užasnog prizora.

Napokon svojom daljom pobunom taj narod dobio je to, da mjesto polovine siena dade trećinu; a drugdje, gdje su mirovali, ostali su i nadalje, sve do danas, davajuć polovinu siena po svoj Bosni-Hercegovini, osobito banjalučkom okružju. Narod ni tim zadovoljan, sad pošalje u Beč o svom trošku deputaciju od sedam seoskih knezova, izmedju kojih su bila tri rimo-katolika i to: Josip (Joko Okan) Božić iz Obodnice, koja leži na izvoru Tinje, Niko Nikšić iz Marković-polja i Josip Dukić iz Vidovića, sva tri iz okružja tuzlanskog, a drugi su bili grčko-iztočnjaci, kojih si imena nisam mogao dobaviti.

Deputirci su predstavili tužno stanje bosanske raje carskomu poslaniku u Beču, makar ih ta deputacija kao i travnička, kad se kući povratili, i njeke glave stajala;

dapače cieloj Evropi glas je dopro neprijatni o kršćanih u Bosni i njihovom ustanku, buknulom god. 1858. pod vodjom Stefanom Avramovićem, protom (dehanom) i parohom od Orašja.

Sve nam nabrojeno potvrdjuje intervencija učinjena u god. 1857. od ciele Europe za narod bosanski u Carigradu. Nakon intervencije došla je u Hat-y-humayum-u u mjesecu veljači g. 1859[1]) oblakšica po narod opet dosta težka, t. j. da se točno izpunjavaju uvjeti zajamčeni u Travniku pred Tahir-pašom, koli od strane begova, toli od strane kmetova. Još je obnovljeno ono rečeno u kontraktu „begovsko-kmetskom", da bez komisije ustanovljene ad hoc od raznih vjeroizpoviestih, nesmie beg svojevoljno svog kmeta dignuti sa selišta.

A ako bi komisija odredila, da se ima dići kmet sa selišta, tada da mu beg izplati sve troškove, koje je imo sam kmet, dok je njive izkrčio, ogradio, sgrade pogradio itd.

. Na ovo bosansko-hercegovačko bezodvlačljivo agrarno riešenje, upozoruju svakog pravog otačbenika ne samo najnoviji ustanci[2]) (od g. 1875. do okupacije 29. srpnja

---

[1]) Po Hegjiri 1276. od 14. mj. Safera.

[2]) Vodje ustanka bijahu ovi, od kojih su njeki u onom krvavom kreševu za sveto poduzeće, pohrliv kukavnom težaku bosanskom u pomoć, i glavom platili, a njeki još životare!

Adžić Ćiro, iguman grčko-iztočni (gvardijan); Aleksić Rade, Amelica Gavro, Amelica Trifo, Angjelić Savo, Babić Golub, Babić Milendža, Babić Pavo, Babić Pero, Babić Rado, Babić Stojan, Bačević Makso, Bačević Simo, Bajalica Marko, Balahan David, Balentić Franjo, Balkan Savo, Barbiere N., Bejinović Ostoja, Benadija Marko, Bera Simo, Biblija Ilija, pop grčko-iztočni; Bijelić Obrad, Bogdan Lazar, pop grčko-iztočni; Bogdanović David, Bogdanović Gjuro, Bokež Ivo, Božić Bariša, Brdar Luka, Buha Trifko, Bujović Nikola, Bundalina Trifo, Crnčević Nikola, Ćubilo Stojan, Ćulibrk Lazar, pop grčko-iztočni; Čarakovac Jovo, Čarka Simo, Damjanović Tošo, Dejanović Jovo, Despotić Despot, Despotović Gjoko, Djako-

1878.), koji su se pružali uzduž Save i Une, te širom turske Hrvatske i junačke Hercegovine, nego i tri predstavke. Jedna podastrta na 6. ožujka g. 1884. Njegovu Veličanstvu caru i kralju Franji Josipu I.; druga podnešena državnomu ministru Benjaminu pl. Kallay-u, kad je Bosnom prohodio u lipnju iste godine; treća opet odnešena iz okružja banjalučkog na 13. kolovoza 1885. Njegovomu Veličanstvu u Požegu.

Sve tri predstavke sa podpisi predstaviteljâ ovako u originalu glase:

1. „Vaše carsko-kraljevsko apoštolsko Veličanstvo!

Premilostivi, prevedri i premudri gospodaru!

Sa podaničkim strahopočitanjem mi starešine obćina okružja banjalučkog, kotara derventskog i podkotara brodskog, pred previsoko prestolje Vašeg carsko-kraljevskog apoštolskog Veličanstva, kao neizcrpivo vrelo pravednosti, nice klečeći podnosimo naše želje, tuge i nevolje tvrdo

---

vić Trifo, Durutović Gjorgjo, Eratković Četko Pejov, Faella Konte Karlo, Filipov Vukoljak Jovan, pop grčko-iztočni; Gjenadija Marko, Gjumić Simo, Gjundija N., Grbić Cvijo, Grubar David, pop grč.-izt. Gruber Pavao, Hadžić Vule, Hubmajer Miroslav, Slovenac; Ilija N. Jakšić, Aleksa Jovanjić Radonjica, Kačavenda Marko, Karagjorgjević Petar, Karan Gjoko, pop grč.-izt.; Kelečević Spasoje, Kerkez Ostoja, Kerkez Vaso, Koprivica Vid, Korica Mane, Kormanoš Ostoja, Kovačević Bogdan, Kovačević Mile, Kovačević Stojan, Kreco Pero, Latinović Jakob, Lončar Mitar, Ljubibratić Mićo, Lučić Mrdo, Malović Mika, Marić Vasilj, Marjanović Vučen, Mićunović Baćo, Miholjčić Stevan, Milanov Marko, Milanović Vid, Miličević Petar, Miličević Grgo, Mišković Gjuro, Musić Don Ivan, svećenik rim.-kat.; Musić Vid, Nedimović Luka, pop grčko-iztočni; Nikolić Nikola, Nikolić Pane, Nikolić Save, Nikolić Stane, Obren Dragan, Oljača Ostoja, Orešković Ante, Papić Stjepan, Pavić Luka, Pavić Novica, Pavlović Peko, Pećanac Jovo, pop grč.-izt.; Perović Melentija, arhimandrit grč.-izt. Petrović Božo, Petrović (Pecija) Petar, Plamenac Ilija, Pinod Feliks, Plaković Dimitrija, Popović Glišo, Popović Stevo, pop grč.-izt. Popović Stojan, Protić Todor, Putnik Pajo, Radan Gjuro, Radanović Ilija, Radović Pero, pp. griz. Radosavljević Aco, Rakić Mile, Rakić Nino, Rakić Stevo, Rodić Mihajlo, Rodić Jandre, Rodić

uvjereni, da će milošću i jakošću Vašeg carsko-apoštolskog Veličanstva naše želje činom postati, a biede i nevolje jednoč nestati.

Jedna od najviših bieda, koje tište narod kršćanski već od dugo vremena u Bosni i Hercegovini, jest plaćanje sve do dana današnjega trećeg diela svih plodova, koje beremo sa zemljišta naših turskih posjednika, a od siena polovinu mu dajemo, bez da posjednik i najmanje doprinosi — bar sjeme na proizvedenje zemaljskih plodova. Odnošaj izmedju posjednika i kmeta dalje se snositi nemože, bez izgubljenja i izčeznuća cielog kršćanskog naroda u Bosni i Hercegovini.

Stanje kmeta još je žalostnije postalo od vremena, od kako milošću Vašeg carsko-kraljevskog apoštolskog Veličanstva zapade i nas sreća, da nam sinovi stupe u obranu naše domovine, našeg podaničtva Vašemu premilostivomu prestolju. Da je stanje naše kmetsko sad žalostnije, uzrok je taj, da su sad begu, spahiji i desetaru sve oblasti, od vlade pak do zadnjeg zaptije, na ruku.

Obrad, Rumić David, Sabljić Mile. Sanković Milovan, Simušević Mijo, Smiljanić Tanasija, Sočica Lazar, Srdić Marko, Srdić Pero, Stanišljević Trifo, pop grč.-izt. Stazić Milenko svešt. rimokat. Stefanović Ilija, Stefanović (Grubiša) Simo, Stupar Ostoja, Šarić Bono, svešt. rimokat. Šević Ilija, Šibalija N., Šibčanin Lazo, Špegor Lako, Šubalija Živko, Šurlan Mićo, Tadić Rade, Todorović Savica, Tomašević Toma, Tomić Tešo, Trkulja N., Tubin Jovo, Uzelac Petar, N. Valentin, Vejinović Ostoja, N. Grujo, Višnjić Gjoko, Vlajković Gjoko, Vrbica Mašo, Vucelja Toma, Vučenović Simeun, Vujnović Filip, Vukalović Trifko, Zimonjić Bogdan, pop grč.-izt. Zlatan Vaso, Zorić Stevo, Zotović Jovan, Žarko N. pop grč.-izt. Žeravica Lazo, Živković Jovan, Živković Pero.

Pri izvadku ovih imena služio sam se knjigom: Nedić: „Ratovanje Slovinskoga naroda«. U Dubrovniku 1881. N. N. »Ustanak u Bosni«, tiskan u Novom-Sadu g. 1884.

Beg ol spahija odmjeri trećinu po kolikoći po desetaru odmjerene desetine. A tko je taj desetar? To Vam je presvietla kruno naš krvopija. Taj desetari kako mu beg ol spahija kaže i to prema veličini mita.

Ovo stanje kmeta napram posjedniku još crnije, još žalostnije će postati obilnim naših sinova novačenjem, jer onda roditelji i sitna dječica neće imati koricu hljeba, kojom da se prehrane, jer najzdraviji momci za poljski posao sposobni biti će odsutni od svojih milih, braneć domovinu i previsoko prestolje Vašega Veličanstva. Što bude zdravo, čestito, to će pod zastavu vojničku stupiti, a što ostane kod kuće, kraj sadašnjeg izmedju kmeta, bega i spahije odnošaja, plaćajuć treći dio svih plodova posjedniku, neće se imati čim prehraniti, a kamo li porez plaćati.[1])

Druga bieda jest financialno stanje. Mi na šljive osim trećine i desetine dajemo još i kotlarinu (dnevnog peciva po 66 nč.) Na duhanarinu osim trećine, desetine

---

[1]) Porez je u Bosni i Hercegovini prije nesretnog zakupničtva (1859) sasma umjeren, il bar snosljiv bio. Njega su sami poljodjelci plaćali, bezi su bili od njega prosti i mirni. 1848. god. Tahir-paša tobož da uvede jednakost medju bosansko-hercegovačkim stanovničtvom, izdao je nalog, da svatko bez iznimke i obzira vierskog mora porez plaćati. To da pravednije bude dao je po svojoj komisiji izmjeriti sve zemlje, te tko je imo više zemlje, taj je više i poreza plaćo. Bezi buduć da su imali kô i sad mnogo neobradjene zemlje, a pošto jim porez nametnuti na zemlje nije prijo po kesu, potuže se u Carigradu. da im je krivo plaćati porez po kolikoći zemlje. Porta uslišav im tužbe izašalje god. 1852. svog povjerenika, njekog Ćamil-pašu, da poremećene odnošaje u Bosni-Hercegovini uredi. Bezi težko dočekav carskog gladnog poslanika podmite ga dukati. Njemu to bude mrzko kao sliepcu groš, pak odmah naredi, da se odsele porez ima razrezivati i uplaćivati ne po kolikoći zemlje, već po kolikoći kmetova; i to da plaćaju kmeti, a ne bezi. Tako poslje te podmazane naredbe povisi se porez od pet, šest groša s kuće na kuću po 84 groša, a u banjalučkom i tuzlanskom okružju spane na kuću i po 104 groša.

dajemo za svaki četverokutni meter po 12 nč. Indi Vaše Veličanstvo! Dajući mi begu od šljiva i duhana trećinu, desetarima desetinu, financijama opet kotlarinu i duhanarinu, naš trud ostane uzaludan.

Treća bieda jesu nam ljudi činovnici, koji nepoznaju našeg hrvatskog jezika, sa kojim bilo na sudu oli gdje drugdje moramo se patiti, odkrivajući im naše biede i nevolje. Mi pošto nismo se mogli od progonstva turskog izškolati, neznamo drugog jezika do materinskog. Za oto molimo i želimo, da nam u Bosnu i Hercegovinu dolaze ljudi, koji mogu skroz naše nevolje vidjeti i razabrati, govoreći s nami našim hrvatskim jezikom, te ih Vašem Veličanstvu kao dobrom našem otcu predočiti.

Četvrta bieda jest nestašica škola u Bosni i Hercegovini, jer u čitavih okružjih samo je kod nas viditi 3—4 škole, i te su u gradovih, a u selih malo gdje da ime ikakova.

Dakle carski je poslanik bio donio sobom pravicu, da beg kod toliko zemlje i kmetova nedaje nikakva poreza, a kmet, koji više ništa neima do šake, kose na glavi i desetero nejake dječice, koja vapiju: »Daj mi dada za utjehu mrvu hljeba!« da izmaže porezom za svoga bega. Taj se porez kao onda tako i sad izgoni po mudirih sa panduri poput trećine i desetine. — Tahir-paša je uveo i kotlarinu. On je odredio, da svaki kršćanin, koji ima koto rakinski, plati svake godine po jedan carski dukat carevini; a oni, koji neimaju svog kotla da plaćaju od kuće po dvije cvancike (64 nč) Kotlova je rakinski tada u svoj Bosni bilo do 3000, kuća kršćanskih do 60.000; dakle 120.000 cvancika toga vremena dobivala je carevina od same kotlarine. — Duhan je sadio tko je htio, bez da je i od koga dozvolu tražio, i njim je svoje potrebe pokrivo. S početka nije davano na duhan carevini ništa, kasnije za vrieme Churšid-paše (oko godine 1859.) došli su iz Carigrada zakupnici financija, koji su počeli brati po narodu od jedne oke duhana po 1 groš. Osim toga kršćani su davali od duhana trećinu trećaru i još desetinu desetaru.

Dakle to sve težaci kad su davali kao i sad što daju: od duhana begu trećinu; desetaru desetinu i financiji 12 nč. od četverokutnog metra, onda sbilja trud i muka težaka ostane ne izplaćena.

Sve ovo navedeno i drugo ne navedeno, kao što prije sakupljenje na zgodno mjesto naših raštrkanih kuća, pred prestolje Vašeg carsko-kraljevskog apoštolskog Veličanstva mi seljaci kao vjerni podanici Vaše krune podnosimo, moleć uslišaj svih naših gore imenovanih želja i što skorije riešenje agrarnog pitanja sa dokinućem trećine i desetine.

Sterući ovo pred prestolje Vašeg Veličanstva, sa predubokim strahopočitanjem bilježimo se: starešine občinski za se i ostali narod kršćanski.

1. Balegovac:	1. Brezonjić Ivo,
	2. Čaučarević Marko,
	3. Kovačević Luka,
	4. Marić Ante.
2. Bjelobrdo:	5. Jularić Ivan,
	6. Krtina Marko,
	7. Pejić Ilija,
	8. Zeba Stjepan.
3. Božinci:	9. Barbarić Ivan,
	10. Grgić Mato,
	11. Perić Mato,
	12. Vukoje Mato.
4. Brezici:	13. Anušić Ivo,
	14. Čorapović Juro,
	15. Majstorović Mato.
5. Brod bos.	16. Bjeloš Nikola,
	17. Glavaš Petar,
	18. Novoselac Marko,
	19. Pranjić Ilija.
6. Brusnica velika:	20. Bonić Ante,
	21. Krajnović Mato,

	22. Martinović Petar,
	23. Mičičić Risto.
7. Brusnica mala:	24. Martinović Iiija,
	25. Pantić Kojo,
8. Bukovac:	26. Krištić Simo,
	27. Volar Ivan.
9. Bukovica:	28. Arelić Simo,
	29. Karlović Ilija,
	30. Ljubinović Ivan.
10. Bunar:	31. Filipović Ivan,
	32. Filipović Pavo,
	33. Jerković Mijat,
	43. Zubak Mijat.
11. Dažnica:	35. Bekić Filip,
	36. Glavaš Marko,
	37. Šestić Josip.
12. Dubica gornja:	38. Barišić Pavao,
	39. Beljan Bono,
	40. Brainović Pero,
	41. Ilak Josip.
13. Dubica dolnja:	42. Jazvić Mato,
	43. Samardžić Ivo.
14. Gnjionica:	44. Kojić Jovo,
	45. Kojić Spasoje,
	46. Krstić Tomo.
15. Gradac:	47. Brnadić Antun,
	48. Mišković Jakob
16. Gradina:	49. Barišić Juraj,
	50. Ćosić Marko,
	51. Čičak Ante,
	52. Čičak Ilija.

17. Grk:	53. Mikulić Josip, 54. Pačak Josip, 55. Pjevac Ilija, 56. Trimunović Risto.
18. Jehovac:	57. Ćurak Marko, 58. Krajinović Josip, 59. Radoš Ivan, 60. Stojanović Mato.
19. Jošava:	61. Božić Juraj, 62. Markić Juraj, 63. Vuleta Marjan.
20. Klakar:	64. Bartak Vid, 65. Rakić Luka, 66. Trumničić Teodor, 67. Vidičević Milan,
21. Komarica:	68. Gogić Josip, 69. Mandić Franjo, 70. Marić Petar, 71. Matić Mihovil, 72. Stopić Ante.
22. Koraće:	73. Garić Mihovil, 74. Grgić Josip, 75. Josić Josip, 76. Perić Marko.
23. Kostreš:	77. Aleksić Jovan, 78. Šumar Teodor.
24. Kulina:	79. Ćosip Josip, 80. Miloš Mile 81. Pjevac Ilija, 82. Vuleta Juraj.

25. Ljupljanica: 83. Miloš Ante,
84. Mlinar Mijat
85. Rašić Nikola.

26. Lug: 86. Ačkar Petar,
87. Klarić Marjan,
88. Katavić Mijat.

27. Lužani: 89. Luić Ivan,
90. Tipurić Ante.

28. Mišinci: 91. Ivanković Petar,
92. Nuić Marko,
93. Perić Marko,
94. Senjak Ivan.

29. Močila: 95. Anušić Ivan,
96. Barišić Ilija,
97. Čelebija Nikola.

30. Modran: 98. Perić Ivan,
99. Ćorluka Stjepan,
100. Čalo Ante,
101. Kozina Pejo,
102. Ravlić Ilija.

31. Mrka ada: 103. Kovačević Ivan,
104. Pandur Mijo,
105. Topalović Ivan,

32. Novigrad: 106. Bjelić Jovo,
107. Rakić Vaso,
108. Šistogić Gjurgjo,
109. Vaskrsić Jovo.

33. Odžak: 110. Kikić Ivan,
111. Vrdoljak Mato.

34. Pećnik: 112. Čolić Marko,
113. Rokić Marko
114. Skopljak Stjepan.

35. Pjevalovac:	115. Gibinica Gregorija,
	116. Gunević Tešan.
36. Peratovci i	117. Guberac Ante,
	118. Oreč Mijo.
37. Poljari:	119. Bubalo Ante,
	120. Džepina Ivan,
	121. Jazvić Franjo.
38. Potočani:	122. Andrianić Ivan,
	123. Božić Mato
39. Prnjavor:	124. Bagarić Ivan,
	125. Gavran Josip,
	126. Tomić Mato.
40. Seočanica:	127. Nikić Pejo,
	128. Tolić Ivan.
41. Srnava:	129. Ćubel Filip,
	130. Martinović Božo,
	131. Martinović Pejo,
	132. Nikolić Stjepan.
42. Stanići:	133. Juričić Filip,
	134. Stanić Stjepan,
	135. Oroz Mato,
	136. Volar Marko.
43. Svilaj gornji:	137. Vucić Ilija,
	138. Zečević Antun,
	139. Zečević Tešo.
44. Svilaj dolnji:	140. Ćutunić Marko.
	141. Jukić Nikola,
	142. Marinović Petar,
	143. Tomić Mijat.
45. Šušnjari:	144. Bečina Marjan,
	145. Karlušić Ante,

	146.	Krajinović Pejo,
	147.	Zubak Tadija.
46. Tunjestala:	148.	Čičak Franjo,
	149.	Matić Josip.
47. Vlaška mahala	150.	Agatić Ilija,
	151.	Tipura Ivan,
	152.	Vranjić Ivan.
48. Vojskova:	153.	Dragić Petar,
	154.	Kvasina Stjepan,
	155.	Zrakija Nikola.
49. Vrbovac:	156.	Angjelić Ilija,
	157.	Gjogaš Marko,
	158.	Kovačević Andrija,
	159.	Krajinović Juraj,
	160.	Mrkonjić Šimo.
50. Vrhovi:	161.	Krajinović Križan,
	162.	Perić Juraj.
51. Zelenike:	163.	Jelač Luka,
	164.	Jović Filip,
	166.	Nuić Luka
52. Žeravac:	166.	Jurilj Mijo,
	167.	Jurilj Niko,
	168.	Marijić Juraj,
	169.	Pačak Josip,
	170.	Prgomet Stjepan,
	171.	Tomas Niko.

2. „Vaša ekscelencija! Tužili smo se, tužimo se i tužiti ćemo se, dok nas i jedan teče, na nesnosljivo stanje, a to je: Trećina i desetina od svega, što zemlju probija; polovina siena begu ili spahiji, i desetina kao od inog proizlaza zemaljskog carevini; svake godine pomnožavajući se porez; prestrogo postupanje činovnika

u utjerivanju poreza; manjkanje škola sa našim jezikom, jednom riečju: ničim se nemamo Vam pohvaliti do sa slobodnim životom, koji nam već omrzo, pošto ga nemamo s čim kao što se pristoji stvoru božjem uzdržavati. To Vam, Ekscelencijo, kažemo u kratko kao svomu otcu, a carevom vjernom poslaniku, uvjereni, da ćete Vi to sve obširnije našemu otcu i majci, premilostivomu caru i kralju Franji Josipu I. pripovjediti.

Težaci sreza derventskog«.

Premilostivi Cesare!

Otče i majko naša!

Evo nas pred Tvojom okrunjenom glavom i mogućom sabljom. Vidiš vierne podanike, kako smo sa velikim strahom usudili se Tvoje previsoko Veličanstvo zatražiti na ovom divnom i prostranom polju požežkom, medju trideset tisuća Tvoje hrabre i junačke vojske. Prevedra kruno! Nas nije objest natjerala, da Tvoje Veličansvo tražimo, nego ona goruća ljubav i vjekovito čeznuće za Tvojom prejasnom i prevedrom osobom. Došli smo iz jedne ruke baš da vidimo svoga gospodara i da možemo kod naših zabitnih koljebica pripovjedati našoj siromašnoj obitelji, da smo vidili našeg cara i kralja, osloboditelja naše domovine; iz druge ruke došli smo, da Tvomu premilostivomu Veličanstvu očitujemo kao otcu i majki naše boli i nevolje ljute.

Svud po Bosni i Hercegovini, navlaš po okružju banjalučkom i tuzlanskom, dostali su se bezi nezakonitim putem zemalja, pošto skoro nikakov beg neima pravih povelja na zemlje, nego sve izmišljene i od skorijeg vremena pokovane bez da su u njih i medje posjeda točno označene. Kad se naši bezi bezima prozvaše, oni

nam obećaše davati: sjeme u zemlju, treći dio ograde, trećeg radnika, treći groš carine za nas da će plaćati; sgrade sve potrebne da će nam pograditi; da će nam dati svu tegleću marvu, a da mi pod timi uvjeti budemo njihovi kmeti i da jim od svega dajemo trećinu, a, od zeleni četvrtinu. Mi nemogav sili odoliti, ma bilo proti volji našoj i svakomu pravu, usilovasmo se na taj predlog, tješeć se ipak, da će se bezi držati svoga narinutoga nam obećanja. Nije prošla ni godina dana, bezi počeli raditi što im se je htjelo. Oni na nas navaljivaše sve žešće, oni otimaše od nas sad polovinu, sad sve, a dan danas uzimlju nam trećinu od svega ploda zemaljskoga, a od siena polovinu, bez da nam pripomažu i u čem ma za jedan carski novčić. Dapače, kad nam koljeba prokisne, onda oni, mjesto da nam ju sagrade, nas usiljavaju pod prietnjom, da će nas dići sa selišta, da ju sagradimo; pak još više i žalostnije, da ju prepišemo na sudu kao vlastničtvo begovo.

Ako nas se koji tomu protuzakonju uzprotivi, onda moramo bez kuće i kućišta sa svojom nejakom dječicom trpiti i snositi nepogode vremena pod vedrim nebom. Osim begova dotjerala nas je desetina, uvedena po Mehmedu II., i utjerivanje prevelikoga poreza do prosjačkoga štapa. Mi u selih gotovo nikakovih podpora neimamo za podizanje i uzdržavanje škola, a sami to izvadjati iznemogli smo.

Indi kao slobodno življenje, što nam ga je Tvoje carsko kraljevsko apoštolsko Veličanstvo zajamčilo, tako neka nam zajamči što skoriji sabor u Sarajevu, pak ćemo mi putem pravice potražiti naše davno pravo na naše posjede i uživanje staro.

Moleći se Bogu Svemožcu za vas Habsburžki prejasni dom i dobrobit svih podanika njegova prostranoga carstva, jesmo

vierni podanici:

Težaci okružja banjalučkog.«

Napokon dalju nesnosljivost postojećih agrarnih odnošaja zasvjedočuju nam deputacije sarajevske, sastojeće od sliedećih lica:

Na 16. kolovoza 1884. tužili su se bosanskoj zemaljskoj vladi u Sarajevu na trećinu i desetinu: Stanić Stjepan iz obćine Stanići i Delijić Tomo iz obćine Majevac. Na 20. i 22. kolovoza iste godine tužili su se radi iste stvari zastupajući obćine: Bukovac, Komaricu Mišince, Prnjavor, Seočanicu i Tunjestalu: Pejo Lučić i Lozančić Rafo iz obćine Jehovac; Jurić Tadija i Tolić Luka, iz obćine Foča.

Sve uvrede, nanešene dosele narodu kršćanskomu u Bosni i Hercegovini, izliečiti će se, i Bosna i Hercegovina napredovati će i moralno i materijalno samo onda, ako se izpuni sliedeće:

1. Kad se zabrani nazvanim vlastnikom prodavanje zemalja tudjincem, kao: Židovom.

2. Kad se što prije u svrhu agrarnog riešenja u Sarajevo sazove jur ustrojeno po Omer-paši 1851. godine narodno zastupničtvo, koje bi imalo sastojati od neutralnih učenijih i odličnijih lica svih trijuh bosansko-hercegovačkih vjeroizpovjesti, a podnipošto od gospodara i nazvanih posjednika zemalja.

3. Kad to zastupničtvo dobro iztraži; kojim pravom i načinom, da su bezi gospodari zemalja, a kršćani njihovi vjekoviti robovi.

4. Kad to narodno zastupničtvo dobro pregleda tapije prozvanih begovskih ol spahinskih zemalja. Te

tapije ako budu izvan svake autentične vriednosti, onda zemlja nek se sasma bezima oduzme, te dodieli prvobitnim gospodarom, koji su ju pod imenom robova okrčili, ogradili, nagnjojili, podorali, zasijali, raznovrstnim biljem zasadili, na njoj kuću i sve sgrade pogradili, i to bez ičije podpore.

5. Ako bi koja tapija glasila, da je dotični posjednik zemlju tu od spahije, age pa bilo i bud pošto kupio, onda za korist domovine i mira narušenog, nek se preda ta zemlja na obradjivanje kao vlastničtvo kmetsko kmetu. Razumije se, da se mora ostaviti i posjedniku komad zemlje, koju će sam obradjivati za dalje svoje uzdržavanje.

Država opet neka se baci okom na četiri-stogodišnje kršćansko u Bosni robovanje, te neka izplati te zemlje iz državne zaklade spomenutim posjednikom. Procjena neka bude ona, koja se nalazi u tapijama poposjednika.

Vlastnici će se morati tim zadovoljiti; jer prvo im te zemlje nisu djedovina, a ni davnina; drugo oni su jih već kroz njekoliko godina, izgoneć i dušu od težaka, stostruko izplatili. Ta izplata neka im služi kao glavnica i kamata danog novca za zemlje.

6. Kad zajamči narodno zastupničtvo timi zemljami i svojimi podpisi državi, da će narod te zemlje kroz njekoliko vremena, bez da se na njem niti opaziti neće, izplatiti (državi) sa carskim porezom. Tako se je radilo, a još radi po hrvatskoj Krajini (od god. 1848.)

7. Ako se koja porodica najde sa davnimi poveljami u ruci, da se je ona za svoje zemlje poturčila, tada ako nebude umjestno takovoj porodici te zemlje preko povelja oduzeti, onda neka se izmedju deset godina oda-

Mehmeda je rodila Albankinja Sofija, žena i robinja Murata II. Kroz 52 godine življenja i 32. god. carevanja Mehmed je svojom uztrajnosti u gustokratnih napadajih, pobjediv sa 300,000 vojnika u 10 sati s jutra na 29. svibnja god 1453. zadnjeg kršćansko-carigradskog cara: Konstantina Paleologa, zaposjeo Carigrad i prozvao ga „Istambul“, t. j. gojstvo islama.

Sudbina koja je stigla Carigrad, stiže g. 1463. Bosnu i njezinoga nesretnoga kralja Stjepana Tomašević-a, cielu Grčku, Vlašku, Srbiju, Krim i ostrove Arkipelaga i Arbanije. Iza god. 1477. zvao se je Mehmed gospodarom svega balkanskoga poluostrva: od Stambula do jadranskoga mora, izuzam samo Dalmaciju i Crnugoru.

Mehmed je bio dosjetljiv svačem, a uz to prilično učen, pošto je, kao što nam poviest svjedoči, govorio i piso u šest jezika: perzijanski, arabski, kaldejski, sirski, grčki i latinski. On je god. 1464.[1]) na molbu bosanskih Franjevaca izdao ahdnamu, t. j. carsko-franjevački ugovor bolje rekav carsko pomilovanje. Ta ahdnama nahodi se doslovce u odsjeku I. str. 11—12.

Najzad Mehmed je držeći se ovog načela: „Nered je veća šteta, nego li ubojstvo“, ubio pri sisi svoga brata, al to je za oto učinio, jer se je bojo gradjanskoga rata, pošto mu je bio brat baštinik carstva.

II.

Sultan Bajazet II. * 1446. z. na 3. svibnja 1481., † na 26. mj. svibnja 1512.[2])

---

[1]) 869.

[2]) r. 851. z. 886. na 20. Rebi-ul-akera, u. 918. mj. Rebi-ul-akera.

Premda je Bajazet za cieloga svog življenja (66 g.) i carevanja (31 g.) najvolio svoju nabožnost i promaknuće znanostih, ipak je vavjek zebo od svog brata i takmaca carstva Džema zvanog, a Zizima prozvanog.

Kao što mu je brat imav svoje pristaše o glavi radio, tako i sin mu Selim I, čeznući u potaji za otčevim priestolom, sroči se sa buntovnici, te ga pomoću janjičara primora, da se odrekne priestolja. Tim nezadovoljan njekako udesi, da mu se otac on idući iz Carigrada u Demotiku na 9. svibnja g. 1512. otruje.[1])

III.

Sultan Selim I. * god. 1466. z. 1512., † na 22. rujna 1520.[2])

Selim želeći se doseći djeda Mehmeda glasa (kroz 54 g. starosti i 8. carevanja), osim drugih pokrajina osvoji g. 1516. i 1517. sa svojih 140.000 vojnika: Siriju, Palestinu i Egipat. Istom pod ovim sultanom pali su Turkom u ruke bosanski gradovi: Sokol, Srebrenik i Tešanj.

IV.

Car Sulejman II. r. g. 1492. z. g. 1520. na 22. rujna † na 6. rujna g. 1566.[3]) Dakle živio 74. g., vladao 48 god.

Sulejman može se u krvožedju predstaviti svim svojim predtečam, zašto u vrieme njegova vladanja nije

---

1) J. Seybt: Geschichte des Osmanischen Reichs pogl. 2. str. 42.

2) r. g. p. h. 875. z. 918. na 14. Safera, u. 926. na 9. Ševala.

3) r. 900 na 1. Ševala, z. 926 † 974. na 20. Safera.

bilo od iztoka do zapada cara, kralja, bana, kneza i vojvode, koji nije strepio od njegove mnogo pretežnije sile. On je svakom, kogod je za njeg čuo, osto u uspomeni, a navlaš nama Hrvatima i braći Magjarima. Potonjim, jer ih je (na 29. kolovoza 1526.) sa svojih 100.000 vatrenih janjičara naproti 22 000 kršćana hametom potuko i lišio na Muhaču kralja Ludovika II. i kraljevine Magjarske. Nama je osto u uspomeni, jer nam je, uprav kad je Sulejman pod Sigetom mrtav u šatoru posadjen sjedio, od njegovih janjičara slavno poginuo (na 8. rujna 1566.) naš nezaboravni junačina Nikola Zrinović.

Kad su Franjevci bosanski god. 1520. od Sulejmana zatražili zaštitu proti Marinu, nadzorniku carine, onda im je Sulejman uslišao molbu i izdao u obranu ferman, koga je upravio na begove okružja bosanskog, hercegovačkog, zvorničkog i na sudce tih okružjah.

Taj ferman leži u prievodu u odsjeku III. str. 28—29.

V.

Selim II. * god. 1520. z. god. 1566. mjeseca rujna na 12. prosinca god. 1574.[1])

Selim je za svog života (54. g.) i (umro 8. g.) vladanja osvojio (g. 1571. u mj. kolovozu) Cipar, a kad ga je Pio V. 1571. g. na Ekinadaških otocih razbio, onda je prisiljen bio učinit sa cesarom Maksimilianom primirje na punih osam godina.

Selim je izdao na molbu bosanskih Franjevaca tri fermana. Jedan je izdao i upravio g. 1566. na sudca sarajevskog Mahmud pašu; drugi je upravio g. 1567. na

---

[1]) g. p. h. 923. na 24. Regjepa, z. 9. mj. Rebi-ul-akera, † 982. na 27. Ševala.

beglerbega bosanskog, hercegovačkog, zvorničkog i na sve sudije tih krajevâ; treći je upravio g. 1574. na begove kliške i sudiju fojničkog. Prvi i potonji ferman je izdat, kad su se fratri sultanu pritužili, da ih sa njihovim stadom nastoji grčko svešteničko starješinstvo izrišćaniti. To lakše da poluče, u zdogovoru sa carinarima od njih (Franjevaca) protuzakonito izgone carinu i slične godišnje daće. Drugi je ferman Selim izdo, kad su od spomenutih Franjevaca bezakonito njegovi činovnici harač izgonili. Sva tri fermana u viernom prievodu glase ovako:

1. „Iza kako primite ovu carsku povelju znajte, da je sudnik sarajevski u podnešenom premogućem dvoru mome spomeniku sliedeće prijavio: „Sveštenici crkve kreševske i fojničke došav na sudstvo predstaviše, da oni dosele nikom nisu nikakovih daća morali plaćati, sad pako grčki patriarhe, prvostolnici i vladike bezakonito od njih daće izgone.

Ja indi, obazriev se na spomenik sudu sarajevskom podastrti i na molbu spomenutih sveštenika, zapoviedam, da se odsada grčki ili drugog ma kojeg bilo obreda patriarhe, prvostolnici i mitropolite ne usude podobne daće iztraživati. Vavjek ih od namisli odbijte i pometite, a koji vam nebi htjeli poslušati, zabilježite ih i meni prijavite. Ovako znajte, a i znaku carskom povjerujte. Napisano g. 1566. (p. h. 974.. mj. Gjemaril-a).“

2. „Beglerbegu bosanskom hercegovačkom i zvorničkom ter svim sudcem, koji se nalaze u istih predjelih. Pošto ovu carsku povelju primite, znajte, da su sveštenici u spomenutih okružjih stanujući u skorašnjoj molbi, sretnom dvoru mome podastrtoj, sliedeće prijavili:

Mi niti se poljodjelstvom bavimo, niti prometom trgovačkim, niti od svog puka dohodarine zahtjevamo, negopo našoj izpraznoj i glupoj redo-upravi bogomoljami i bogoslužji zauzimajući se kod previšnjega za svoje dobročinitelje, samimi milostinjami i nabožnimi nazarenskimi podarji uzdržajemo se. Zaoto smo polag povlastica, koje pri rukuh imademo, od harača i drugih ovim podobnih daća iznimljeni. Sada pako, usuprot povlasticama i carskim ugovorima i usuprot davnom običaju tražeći od nas (carinari) harač i slične javne daće, jako nas napadaju.

Stavljajući mi ovo do znanja molili su, da zlobe dokinem, a poredak uzpostavim. Nadaje izjavili su se, da su smatrani arbanaskimi sveštenici i da su kao takovi u zahtjevanju raznih daća zlostavljati, akoprem je pred sudijom sarajevskim dovoljno izvidjeno, da oni sbija nisu sveštenici arbanaski. Ja indi oviem zapoviedam, ako je dojavljeno istinito, t. j. ako je istina, da oni napomenute povlastice u rukuh imadu, koje točno nadzoriti morate, da od spomenutih sveštenika usuprot zakonima, ustanovama, carskim ugovorima i starom običaju harača niti ikoje druge javne daće ne iztražujte. Ako je štogod do sele od njih krivo uzeto, ono pošto se zakonitim putem dokaže odmah nek im se povrati. I ako bi se povrh ovog predmeta već nove carske naredbe našle, ja ih ponavljam i zapoviedam, da po izreci ove i novijih zapovjedih sveštenike u iztraživanju javnih daća ne napastujete; a ako bi im tkogod uzhtjeo dodijavati, suspregnite ga od te misli. Ovako znajte, te ferman ovaj, kad ga točno shvatite, predrečenim sveštenikom povratite, a i znaku carskom viernost izkažite. Dano god 1567. (p. h. 975.).«

3. „Bezima kliškim i sudiji fojničkom. Čim primite ovu carsku povelju, znajte, da je poslanik od Mletaka, koji na mom premogućem dvoru boravi, doglasio ovo: Pokazaoci ove carske odredbe Ćiro i Pavao, sveštenici latinskog obreda, neimajući nikakvog zemljišta ni zaklade, nikakovom trgovinom nebaveći se, nego u samotnih prebivalištih zabavljajući se božanstvenimi molbami, uzdržavajući se po svom potlačenom obredu pučkom milostinjom, pa premda su zaoto od svake daće iznimljeni, ipak patriarhe i mitropolite grčki usuprot pravima i običajima obznačene daće od njih izgone. Umoljen sam, da odklonim ova nasrtanja; zapoviedam indi, ako je stvar istinita, kao što je prikazana, obijuh stranka povlastice pazite, a patriarhe i mitropolite grčke od ovakovih nepravda pometite. Napisano g. 1574. (p. h. 982. mj. Gjemazülachar-a).“

VI.

Murat III. * g. 1545. z. g. 1574. † god. 1595. na 16. siečnja.[1])

Može se reći, da nijednom turskom caru nije bila hrvatska zemlja greda u oku što Muratu III., jer ni pod samim Mehmedom II., koji si je sve zemlje okô Hrvatske podredio, nije Hrvatska tolikog jada i gubitka doživila, što pod rečenim Muratom trećim. Pod njim je iza pada Siska (na 22. lipnja god. 1593.) i sam Zagreb, premda od Turaka nikad ne pridobiven, od velike pogibelji zebo.

Kao što ni prije tako ni poslije Muratova vladanja nisu prestajali grčki i srbski patriarhe od katoličkog

---

[1]) g. p. h. 952, na 5. Gjemaz-ul-akera, z. 982. na 7. Ševala, † 1003. na 8. Gjemaz-ul-akera.

*

sveštenstva, proti svakom pravu, zahtievati ženitbene i crkvene pristojbe i u njihove se religiozne poslove miešati, a tako im se i pod samim Muratom nedade mirovati, makar im svi napori i smjerovi uzaludni bili. Predvidjajući Franjevci bosanski očitu pogibelj, koja im je prietila od spomenutih patriarha, uteku se Muratu i izprose od njega dva fermana, a kašnje je izdao Murat još dva fermana, ali iz druge svrhe.

Prva dva izdao je g. 1576. Prvoga je upravio na sudce sandžakata: bosanskog, zvorničkog, kliškog i hercegovačkog, kad mu je sudija sarajevski dojavio, da grčki i srbski patriarhe od Latinah (Frenkah-nevjernikah)[1] izgone crkvene i ženitbene pristojbe. Drugi je ferman upravio na sudce bosanskog, hercegovačkog i kliškog, kad mu je očitovao neretvanski sudija Bedudrin istu težnju grčkih i srbskih patriarha. Treći je ferman na molbu novo-naimenovanog biskupa Nikole Ugrinovića izdao g. 1577. i upravio na Franjevce bosanske, da priznadu Nikolu za svoga zakonitog biskupa i poglavara, a tim da se njegov život i služba tobož osigura kod Turaka i poturica.

Napokon četvrti ferman izdao je Murat g. 1593. i upravio ga na bosanskog vezira Hasan-pašu, begove, pisarne i sve sudije u Bosni. Svrha tog fermana bila je ta, da se odustanu vojvode carske i drugi delije od iztraživanja harača od Franjevaca. Evo doslovice kako glase Muratovi fermani:

1. „Sudcem sandžakata bosanskog, zvorničkog i hercegovačkog.

[1]) Turci su za nevjernike držali sve ljude, kojigod su se krstom krstili i bili ma u kojem kraju zemlje.

Kako ovu carsku povelju primite, znajte, da je ovog vremena sudija sarajevski ovako prijavio: Da grčki i srbski patriarhe i metropolite od latinskih nevjernika,[1]) koji stanuju na carskih zemljištih (u spom. sandžakatih), a u krajevih na rudokope spadajućih, ženitbene pristojbe i ovim slične daće iztražuju, te se po tom miešaju u poslove njihove crkvene. Radi toga su se sveštenici latinskog obreda na sudu potužili i pokazali vjerodostojne carske odredbe vrhu svojih sloboština, koje su im spomenuti pakostnici povriedili. Podnieli su mi spomenik, u komu me mole, da im te zlorabe mojom novom zapoviedju dokinem. Imav indi obzir na prijavu sudačku, ovijem zapoviedam, ako je stvar istinita, kao što je prijavita, te ako je zakonitim putem dokazano, da grčki i srbski patriarke i metropolite spomenute namete krivo od latinskih sveštenika izgone i u njihove se crkvene stvari miešaju; onda polag zapovjedih sv. zakona takove zlorabe odstranite i svaku nepodobnu namisao sv. zakonu i davnom običaju suzbite.

Neposlušne dvoru mome, koji je zaklonište pravde i jednakosti, prijavite, te nemojte dati povoda, da ja glede toga novi ferman izdajem. Ovako znajte i previšnjem znaku carskom povjerujte.

Pisano 1576.[2])«

2. „Sudcem pokrajine bosanske, hercegovačke i kliške. Kad ovu carsku povelju primite, znajte, da je neretvanski sudac, prečastni gospodin Bedudrin, u podnešenom na podnožje noguh mojih molbenom pismu doznačio: da su izmed nevjernih Latina knezovi: Petar,

---

[1]) Naziva ih »Frenk«.
[2]) P. h. 984.

Juraj, Ante, Franjo i Vukosan, došav na sud, ovako se potužili: Premda mi od osvojenja Bosne, pa tja do sad nikad nismo patriarham grčkim ni metropolitam srbskim nikakvih daća davali, niti je kad običaj taj obstojao, da im se te daće daju; sad patriarhe i vladike srbski od nas ženitbene pristojbe i crkvene daće i razne namete izgone. Gore spomenuti sudija neretvanski, uslišav molbu spomenutih nevjernika, stvar je izvidio i pronašo, da dosele nikad nije bilo u običaju, da latinski nevjernici patriarham i vladikam srbskih nevjernika ikakove daće plaćaju, dapače da su latinski nevjernici po sadržaju novijih carskih odredba od sličnih nameta sasma iznimiti i slobodni. Usljed ovog vjerodostojnog sudstvenog dojavljenja ferman ovaj izdajem i zapoviedam, da poslije, kako ga primite, po njegovom se sadržaju vladate.

Ako bi poslije ovog patrijarhe i vladike srbskih nevjernika od latinskih nevjernika usudili se ma kakove daće iztraživati, tada stranke inateće se na sud pozovite i sudbene svjedočbe obadvijuh pregledajte. Ako stvar pako tako stoji, kao što je prijavita, te ako je istina, da se ovakovi nameti protive zakonu i običaju davnom, tada ćete zabraniti, neka se ovakove daće više ne iztražuju. Imena nepokornih odredbi mojoj pragu mome, koji je zaklonište pravde i jednakosti, podnesite, da se može na dalje s njimi po pravici postupati. Na dalje od ove zapovjedi, koja vavjek pod presretnimi nadzori proizlazi, neodstupljujte, kamo li nove tužbe prouzrokujte. Ovako znajte i povelji carskoj vjerujte.

Pisano 1576.[1])«

3. „Pokazaoc uzoritog i svietom upravljajućeg carskog znaka Nikola Ugrinović javio je: Da je Toma Sko-

[1]) Po Hedžretu 984.

rojević[1]) svih u Smederevu, Biogradu i u okružjih Bosne, Požege, Zvornika, Hercegovine i Klisa stanujućih sveštenika i Franjevaca, onih kapela i crkva latinskog obreda, punim pravom i ujedinjenim privoljenjem biskup bio. Pa buduć da je Skorojević umro, spomenuti Ugrinović kazao je, da je mjesto pokojnog Tome Skorojevića rečenih Latina biskupom postao i zaiskao od mene kaó priznanje carki ferman, koj ja dole upisane godine i mjeseca izdajem i zapoviedam, da po običaju i propisu latinskog obreda i crkve svi sveštenici i Franjevci istog Nikolu za svog biskupa priznadu i kao takvog poštuju i posluh mu izkazuju, i da mu ono, što mu se pristoji, daju i u svih biskupskih poslovih nek se njemu prijavljuju. Nikad skupštine bez njegova znanja i privolenja nek ne drže, i koji bi se ovom suprotivili, ili rečenog Nikolu ne poštivali kao biskupa, vi koji ste u okružjih zapovjednici i sudci strogo kaznite ih i u red dogonite.

Suviše istom biskupu na putu, ili njegovim popratiocem, slugam[2]) i konjem, nitko smetnju nek nečini. Znajte, da je ovaj ferman iz te svrhe izdan i znamenju carskom vjernost izkažite.

Pisano 1577.[3])«

4. „Kad vam ova carska povelja stigne, znajte, da su sveštenici bosanski jednom svome poslaniku, a mojem dvorskom savjetniku, stojećem u Budimu u podnešenom molbenom lisu prikazali ovo: Dok smo dosele iz inozemstva čohu i druge stvari za uzdržavanje nam potrebne pribavljali, ostavljali smo ih na pristaništih Ma-

[1]) U izvorniku stoji Krivojević a i Skorojević, radi nesudaranja povjestničarskog.
[2]) U izvorniku stoji »kalauz« = provodić.
[3]) Po Hegjiri koncem godine 984.

karske, Dubrovnika i drugdje, bez da su od nas, usljed povlastica, koje u rukuh imademo, nadzornici prielazah, vojvode i drugi ma koji bili ljudi, carinu iztraživali; sada pako suprot ovim našim povlasticama i davnom običaju od nas harač izgone.

Prikazujući mi ovo, molili su me, da ja mojom najmilostivijom zapoviedju ovakove zloporabe odstranim. Ja pako uslišav im prijazno molbu zapoviedam, da čim vam ova carska naredba stigne, da odmah povlastice i druge autentične dokaze, koje rečeni sveštenici u rukuh imadu, pomno pregledate, te ako je istina, da se harači od sveštenika suprot slobodi njima datoj krivo izgone, tada te zlorabe odmah prepriečite, neposlušne carskoj naredbi zabilježite i meni prijavite, te u ovom poslu nedajte povoda daljnim tužbam.

Ovako znajte i ferman ovaj čim točno promotrite, rečenim ga sveštenikom povratite; a znaku carskom dostojnu vjernost izkažite.

Pisano 1593.[1]).

VII.

Mehmed III. * g. 1566. z. koncem godine 1594. † god. 1603.[2])

Povukav se Mehmed tragom svojih predšastnika, sam se stavi na čelo vojske, te krene kao s grlom u jagode na balkanski poluostrv. Kad su njegove velike čete tamo čas uzmicale a čas napredovale, onda su bosanski Franjevci sa svih strana potišteni, uvidiv, da im nije ostanka bez molbe i pokornosti, zamolili od Meh-

---

1) Po Hegjretu 1002. mj. Šabana,

2) g. p. h. 974. na 7. Zilhigje, z. 1003. na 16. Gjemaz-ul-evela, †. 1012.

meda dva fermana. On im je molbu uslišao i fermane izdao; prvi je upravio g. 1595. na beglerbega bosanskog, zvorničkog i na sve sudije, koji po tih krajevih stanuju.

Drugi je ferman upravio g. 1600 na vezira bosanskog bolje rekav beglerbega bosanskoga. Fermani glase ovako:

1. „Beglerbegu bosanskom, hercegovačkom, i zvorničkom alaj-begu i u tih sandžacih stojećim sudcem. Čim ova carska povelja stigne, znajte, da su pokazaoci ovog previsokog fermana njeki redovnici, k sretnom pragu dvora moga izaslati, dobili iznovice carsku naredbu, izdanu još od silnoga moga pradjeda i predšastnika sultana Sulejmana (koji počivao u miru), da ne plaćaju harača, ipšenika[1]) i inih javnih državnih daća, pošto oni neimaju nikakovih vlastitih dobara, niti obradjuju zemlju, nego jedino nabožnimi nadarbinami život si uzdržavaju. Sada pako uzprkos carskoj spomenutoj zapoviedi njeki pakostnici iztražujući ovakove daće od spomenutih redovnika, jako jih uznemiruju. Redovnici su podnieli molbu previsokom dvoru mome, u kojoj su me molili, da i ja obnovim već spomenutu naredbu mog predšastnika Sulejmana. Ja uslišav im molbu, oviem zapoviedam: ako se poslje predrečenog fermana mog pradjeda i slavnog predšastnika nebi nijedan drugi ferman našao, koji bi redovničke povlastice narušio il ako nebi prihod dvorski znatno kvarovao, onda ferman predšastnikov mojom odredbom potvrdjeni obslužujte, te ne dodijavajte spomenutim duhovnikom. Ovako znajte i znaku carskom viernost izkažite. Pisano g. 1595. (p. h. 1004. mj. Šabana).“

[1]) »Ipšenik« znači hrvatski: pšenica. Pšenica je u vrieme spahija bila vrsta carske daće, koju su davali kršćani janjičarskim četovodjam za hranu janjičarah.

2. „Knjaže od presvietlih vladaoca, velikašu velikašah, posjedniče te slave i uzvišenosti, osobitom carskom previsokom milošću obdareni N. begler-beže bosanski, koga sreća i blagoslov budi vjekovita, i preuzvišeni gospodine sudče sarajevski sa ostalimi sudci sandžakata hercegovačkog, na viek se pomnožavali. Pošto ovu carsku listinu primite, znajte, da su pokazaoci ovog fermana bosanski redovnici po izaslatom svome jednom svešteniku predstavili se, da su, makar i nevjernici (Frenk) bili još od ono doba, kad no su Bosna, Hercegovina i Zvornik po pokojnom sultanu Mehmedu dopali naših rukuh, bili sasma prosti koli od redovitih (osobnih) toli crkvenih daća. Da im nitko ne smie dodijavati, sam je spomenuti sultan izdao ahdnamu i predao im u ruke, te su sbilja sve dosele mira imali, sada pako od paša, vojvoda, subaša i janičara proti zakonom, odredbam i carskim ugovorima, jako se napadaju. Samosilja njihovog izgovor je taj, da oni popravljaju svoje crkve. Pod tom izlikom znatne svote novca od spomenutih sveštenika izgone.

Još za vrieme njihovog putovanja po selih sudci im i činovnici konje i ostalu bogažiju otimlju i zlostavljaju ih. Zaoto, pošto su predstavljajući se molili, da se takove zlorabe predsusretnu i da ja poredak uzpostavim, evo ovijem zapoviedam: gdjegod vas ova previšnja zapovied najde, odmah ju pregledajte, te ako se pronajde, da je ona redovnička prijava istinita, onda po zakonu i odredbama se ravnajte, a od namita i nepravda se pazite niti se u crkvene i samostanske poslove njihove miešajte, nego vazda zapovied moju obdržavajte, ferman ovaj redovnikom predajte i znaku mome carskom povjerujte. Pisano god. 1600. (p. h. 1009. mj. Zilkaade).“

VIII.

Ahmed I. * god. 1589. z. god. 1603. † god. 1617.[1]) Ostavši tursko carstvo iza Mehmeda III. razklimano i gotovo pri razsulu, Ahmed, da ga tobož staroj uzpavanoj slavi privede, odmah dok je priestol zaposjeo, u nadi da će mu se namisao ostvariti, dao je pogubiti sve uglednije vezire i dostojanstvenike carstva otomanskog. Vas život Ahmedov sastojao se je u tjelesnih naslada: u običnoj turskoj oholosti, fanatizmu, gizdavom odielu, liepih konji, ženskoljubju itd. On je izdao Franjevcem bosanskim god. 1612. dva fermana; prvi je upravio na sudije okružja bosanskog, zvorničkog i hercegovačkog, drugi na Mustafu-pašu kao ministra financija i vezira bosanskog, te na sve sudce otomanskog carstva. Prvim se fermanom zabranjuje od Franjevaca iztraživati običini harač, a drugim već jedared spomenuti ipšenik. Fermani ovako glase:

1. „Sudcem sandžakata: bosanskog i hercegovačkog. Čim ovu povelju primite, znajte, da su redovnici u vaših okružjih stanujući u podastrtom molbenom listu prijavili se: da su oni sveštenici latinskog obreda i to da su usljed dobitih povlastica od prošlih sultana prosti bili od harača i ovim sličnih namita, od kojih nisu izuzeti, arbanaski sveštenici. Sada im pako javni činovnici i oni pohlepnici za novcem, koji namite pobiru, jako dodijavaju. Buduć su (latinski sveštenici) molili, da ja te zlorabe dokinem i nuždni poredak uzpostavim, evo oviem ovako zapoviedam: Ako je istina, da su latinski sveštenici od arbanaskih sveštenika sasma različiti; ako

---

[1]) g. p. h. 998. na 12. Gjemaz-ul-akera, z. 1012. na 18. Regjepa † 1026 na 23. Zilkade.

je istina, da oni zemlje neobradjuju, te ako su po davnim odredbama od svih ma pod kojim bilo imenom javnih daća prosti, onda gledajte sve po ustanovah i povlasticah u red dovesti. Ako bi tkogod pripustio, da se rečenim sveštenikom dodijava, ili ako bi to sam činio, pometite ga, te daljim tužbam nedajte povoda. Tako znajte itd. Pisano g. 1612. (p. h. 1021.)"

2. „Bosanskom veziru Mustafi paši i svim sudcem carstva otomanskog. Kad ova previsoka odredba stigne, znajte, da su bosanskih samostana redovnici po svome poslaniku kod moga dvora prikazali: Buduć da su oni biskupi i metropolite latinskog obreda, a kao takovi su bili, po dobivenih povlastica od slavodobitnog Mehmeda II., koga Bog blagoslovio, prosti od harača i ipšenika, niti su grčkim metropolitam ikakovih namita plaćali. Sada pako, premda carski ugovor (= ahdnamu), odredbe sultanah, naredbe begler-begah i sudijah u rukuh imadu, ipak ih pobiratelji harača, grčki metropolite i drugi pakostnici u iztraživanju tih namita svedjer napadaju. Zaoto su oni (latinski sveštenici) od mene zaprosili odredbu, kojom evo zapoviedam: ako se stvar, kao što je dopisana, ima, te ako se Franjevci po svaki način mirno vladaju, tada sve one, koji od njih rečene namite iztražuju, na uzdi uzdržite.

Tako znajte itd. Napisano god. 1612. (p. h. 1021.).

IX.

Mustafa I. brat pokojnog sultana Ahmeda * 1592. z. god. 1617.[1])

---

[1]) r. g. p. h. 1001, z. na 23. Zilhigje 1026.

Nimalo se nije čuditi, što Mustafa za prvih dana svoga vladanja nije iza sebe ostavio ni dobre ni zle uspomene, jer je bio tupoglav, te ga je veliki muftija u sporazumku sa dvorskim viećem nakon tromjesečnog carevanja s priestolja sbacio, a carem proglasio Osmana II., zakonitoga priestolo-nasljednika Ahmedova.

X.

Osman II. r. 1604. god., z. g. 1617, u. god. 1622.[1])

Malodobni Osman, koji je za cieloga svog vladanja bio uznemirivan od janjičara, koji je od istih bio lišen priestola carskog, koji je od Daud paše (u svibnju g. 1622.) bio u carskom dvoru zaklan, nije zaboravio na tužne bosanske Franjevce, koji su se u svojih raznih nevoljah nanj obraćali, i od njega izposlovali šest fermana, koji redom od rieči do rieči ovako glase:

1. „Alipaši, veziru budimskom, beglerbegu bosanskom i kanižkom i svim tamo nahodećim se sudnikom. Kako ova carska povelja stigne, znajte, da su u tih stranah stanujući nevjernici „Magjari“ i „Šokci“ po svojih izaslanicih ovako se pritužili: Mi smo vjere latinske, koja je sasma od vjere nevjernikâ: Grka, Srba i Vlaha, sa kojimi nikakovih saveza neimamo, različita. Pristojbe ženitbene i druge daće crkvene dosada smo davali sveštenikom naše vjere: Franjevcem, sada pako grčko-iztočni metropolite pohlepni za bogatstvom njekako izposlovaše carsku povelju, na temelju koje od nas rečene daće, koje smo do sad davali Franjevcem, za se traže, te nas na taj način preko mjere uznemiruju.

Skoriem je od mog dvorskog savjetničtva (= divana) izašla zapovjed, da ti sám vezire u prisutnosti

[1]) r. g. p. h. 1013., z. [illegible]o. Rebi-ul-akera 1026., u. na 9. Regjepa 1032.

biogradskog sudca· inateće se stranke k sebi prizoveš i prislušaš, ter obijuh stranaka povlastice i ustanove, koje u rukuh imadu, pregledaš, i ako se sbilja pronajde, da su ove vjere medju sobom posve različne, i da one nikakova medjusobna saveza neimaju, onda dalje tužbe metropolitah nek se ne primaju, ako im Latini ovakove daće budu zaniekali, i neka se ne dopusti, da se te daće od Latina izgone. Premda je ta zapvvjed od vieća jur proizašla, ipak, buduć su molili, da ja iznovično glede ove stvari naredbu izdam, oviem zapoviedam, da se po ovoj zapoviedi točno ravnate i od protivnog da se pazite. Ovako znajte itd.

Napisano god. 1618. (p. h. 1024. na 9 Safera.)«.

2. „Pošto ova povelja dojde, znaj Naibe,[1] da su sveštenici samostana sutjeskog u podastrtom priponiznom listu pritužili se, da tvoji vojvode i većina inih podredjenika proti davnom običaju u crkvah i prebivalištih njihovih sa konji odsjedaju, te ne samo da bezplatno sebi stan iztražuju, nego povrh svih dodijavanja jestvinu i pitje koli sebi, toli i konjem izgone.

Molili su, da ja tim nepodobštinam na put stanem; ja pako, uslišav im molbu, oviem zapoviedam, da odsele nepozvati vojvode i drugi tamo dolaziti nesmiju. A ako bi nužda njihov posjet zahtjevala, tada potrebna si silom i bezplatno neka ne izgone, nego da si ih kupe od svojevoljnih prodavaoca. Koji to nebi htjeli obslužiti, vierno ih meni prijavite. Pisano god. 1618. (p. h. 1024.).«

---

[1]) Naib = znači podsudca, koji je toga vremena, kad su Franjevci sutjeski poćutili pritisak od nabrojenih u fermanu zlikovacâ, stajao u Fojnici.

3. „Na begler-bega bosanskog i tamošnje sudce. Pošto itd., znajte, da su sveštenici samostana: fojničkog visočkog i N. tužili na nasilje im počinjeno. Premda nijedna carska zapovied ne glasi, da se mogu sveštenici prisiliti ni na kakove namite, no ipak kajmakam,[1]) kadija[2]) visočki i drugi javni činovnici od istih sveštenika hranu konjsku i ljudsku, kao: med, loj, kokoši, piliće, purane i druge vrsti jestvinu bezplatno iztražuju i veoma ih uznemiruju.

Dakle zapoviedam, da u buduće ręčena iztraživanja, koja se protive zakonu božanskom, prepriečite i izgonitelje istih meni prijavite. Ovako znajte i znaku itd. Pisano god. 1620. (p. h. 1026. mj. Filhelse?)“

Sliedeći ferman upravio je Osman na Hasan pašu, vezira budimskog, beglerbega temišvarskog i na sve sudce, koji se nalaze u tih pokrajinah. U tom fermanu sažaljuje sultan Franjevce bosanske, te im potvrdjuje sve do tada od njegovih predja izdane fermane.

4. „Kad primite ovu carsku povelju, znajte, da su se Franjevci bosanski u podastrtoj preponiznoj molbi potužili: Premda im, kudgod hodili i gdjegod prebivali, nitko nije bio opunovlašten dodijavati, buduć su ugovor carski u rukuh imali; sada pako vojvode, subase i drugi javni činovnici neizmjerno ih napadaju, govoreći im: „Vi milostinju pobirete i mnogi novac sahrpajete“, premda to nikad nemogu dokazati, nego samo pod tom izlikom iz pohlepe za novcem od spomenutih sveštenika velike svote izgone. Za vrieme carevanja mog pokojnog otca, komu se Bog smilovao, izašla je na molbu

[1]) Kajmakam = turski namjestnik.
[2]) Kadija = urodjenik, sudac.

istih Franjevaca zapovjed, da ih nitko ni najmanje koli u putovanju toli u pobiranju milostinje ne prieči i ne napada. Buduć sam ja sada pod presretnimi nadzori zasjeo carsku stolicu, milosti mojom na molbu Franjevaca ponavljam odredbu otca moga i zapoviedam, ako nije poslje te odredbe, koju već u rukuh imadu, nijedna druga protivna toj izašla, il ako ova moja obnova nikom kvara ne nanaša, tada polag ove zapoviedi radite, niti trpite da sveštenikom i od koga dogori. Tako znajte itd. Pisano g. 1621. (p. h. 1027 u mj. Gjemazülevvel-u).«

Peti ferman Osman je upravio na vezira budimskog, beglerbega bosanskog i sudce tih predielah; a šesti na sudca fojničkog. Oni glase ovako:

5. „Pošto ova povelja stigne, znajte, da je pralik u Mesiju vjerujućih poslanik cara njemačkog u podnešenom spomeniku sliedeće dojavio:

Usljed ugovorenog mira (g. 1615.) izmedju dva carstva: bečkoga i carigradskoga, slobodno je bilo latinskim sveštenikom u svih pokrajinah prostranoga carstva moga prebivati, te bilo po moru il kopnu putovati i gdje hoće stanove podizati i popravljati. Sada pako sveštenici samostana visočkog, kreševskog i fojničkog u predjelih vašeg područja stanujući, kad na trgovišta i javna mjesta dolaze, il kad hoće kuće svoje popravljati, proti ugovorom mira jako se napastuju i smetaju.

Prikazujući mi to spomenuti poslanik, zamolio me je, da se ja osvrnem na uvjete učinjenog mira, te tim nepodobštinam na put stanem. Zaoto upozorujuć vas na izvršivanje ustanova mira, zapoviedam, da nikom nedopustite, da sveštenike latinskog obreda uznemiruje, doklegod oni budu na trgovišta i ina javna mjesta dolazili, il ako budu svoje kuće popravljali. Takodjer i

vi (vezire, beglerbeže itd.) slična napastovanja izbjegavajte, a neposlušne toj odredbi meni prijavite. Ja pako neću, da se u presretno vrieme moga carevanja, bilo poljodjelcem il ikom drugom, ikakova nepravda naša. Ovako znajte itd. Pisano g. 1621. (p. h. 1027. mj. Muharem-a.)

6. „Pošto ovo carsko stigne, budi poznato, da je ovog vremena podsudija (= naib) fojnički Muharem, koji u znanosti napredovao, u podnešenom preponiznom spomeniku dvoru mome, koji je vrata sreće, prijavio, da su redovnici iz samostana fojničkog na sud došli i sliedeću tužbu stavili: „U vrieme zaposjednuća ove pokrajine dane su nam povlastice i ustanove carske, po kojih smo mi za prebivaoce ovog samostana, za odhodeće i dohodeće goste napravili dva svratišta. Ako bi nam se tkogod od prohodećih putnika svratio, mi smo njemu i konjem njegovim i drugim životinjam potrebitu hranu bezplatno davali, još uz to nikad mu u podvorbi nismo manjkali, dapače smo stvari nama samim nuždne njemu posudjivali.

Nego pošto od njekoliko vremena mnogi gosti dolaze, a pošto smo sami potrebni dovoljne službe, veoma velike potežkoće i dodijavanja trpimo. Zaoto molimo, da ova dva težaka, naseljena na naše crkveno zemljište, budu i u novom carskom zapisniku (= protokolu) našimi kmeti priznati i prostř od svih javnih izvanrednih državnih daća, doklegod nam budu u pričeku gostih podvorbami i podporami u pomoć pritjecali.“ Timi molbami ganut nadsudac fojnički, službeno mi je stvar javio i svoje mnienje izrekao, naime: Plativši rečeni kmeti redovite daće, nek su prosti od svih drugih nadolazećih tereta. Ja indi, promotriv stvar, oviem zapoviedam, da

od stanovnika dvijuh rečenih kuća, koje su na vlastničtvu crkvenom sagradjene, nikakovih (osim redovitih) izvanrednih poreza ne iztražujete, niti bezzakonito suprot ustanovam radite, doklegod oni svratiocem neuzkrate podvorbe. Ovako znajte i ferman ovaj, kad ga točno pregledate, spomenutim sveštenikom povratite, ovjerodostojiv ga ja svojim carskim znamenjem. Pisano g. 1624. (p. h. 1029. na 29. Gjematulevvel-a.).«

XI.

Kad su janičari izabrali god. 1622[1]) po nagovoru matere Mustafine i zeta joj Daud paše nesposobnog Mustafu I., da im opet bude carem, onda je ona stara turska slava nemal sva potamnila, jer nije šalni posô, da je ono Sulejmanovo carstvo, koje je brojilo svojih što gradova što sela 150.000, spalo za vladanja Mustafina na samih 60.000.

Mati Mustafina, da pokrije pred svietom sina si ludost, izdade Franjevcem bosanskim pod imenom njegovim ukaz, koga je upravila na sudiju sarajevskog. On glasi:

„Na sudca sarajevskog. Pošto itd., znaj, da je u mulaluku sarajevskom i to predielu fojničkom postojeće crkve, kćeri tminah, predstojnik (= gvardian) fra Ivan, pokazaoc ovog fermana, u podnešenoj dvoru mome molbenoj listini prikazao: Da je rieka Kočla zvana, koja proizvire iz sdenca „Studen-a«, pripadala još od zaposjednuća ove države k crkvi fojničkoj i sveudilj da je otjecala naprama kući crkvenoj, a nitko si ju nije prisvajao, kamo li da se njezinom otjecaju protivio.

---

[1]) P. h. 1032. na 10. Zilhigje.

Njeki poljodjelci fojnički, učiniv sa tamošnjim predstojnikom medjusobni ugovor, dobili su dozvolu, da spomenuta rieka odtječe jednu godinu njihovom stranom. Al pošto su težaci tu godišnju dozvolu htjeli uzeti kao za vjekovito pravo na rieku, dojavio nam je predstojnik, da je on već zaoto tužbu kod sudca uložio i da je svoje pravo na rieku dovoljno dokazao, još da je i odsudu dobio: da rieka u buduće teče svojom starom stazom. Medjuto rečeni fojnički težaci voljeli su u svom neposluhu otvrdnuti, nego li izrečenu odsudu i zapovied sudčevu valjanom priznati. Ovo predočivajući mi predstojnik molio je, da ja kod te stvari posredujem i previsoku moju zapovied izdam. Indi zapoviedam, da polag sudbenih izreka i po iznovičnoj odsudi svetih fetva (iznovičnom razjašnjenju zakona) u koliko je iznadjeno, da rieka ima teći svojom starom stazom, odbijete rečenih fojničkih težaka krive težnje i zahtjevanja. Ako oni od toga nebi odustali, meni ih prijavite. Nemojte me dakle siliti, da vam to dvaput zapoviedam. Ovako znajte itd. Pisano g. 1622. (p. h. 1032.).«

XII.

Murat IV. * 1609. z. god. 1622. † god. 1649.[1])

Kesema, mati trinaesto-ljetnog Murata, upravljala je sa svojimi veziri carstvom kao i pod malodobnim sinom Osmanom do petnaeste godine Muratove. Kad se je Murat te dobe dostao, onda se je mentovao tutorstva majčina i velikaša, te na čelu velike janičarske vojske prekoračio (u ožujku god. 1625.) granice perzijanske, a do mala opet granice male Azije. —

[1]) r. p. h. 1018. 28. Gjemaz-ul evela z. 1032., † 1049.

*

Netreba nam se mnogo čuditi, što je Muratova žednokrvna sablja sasjekla do 100.000 ljudih, kad se sjetimo, da je on pogubio i svoja tri rodjena brata i svoga ujaka Mustafu dvaput s priestolja sbačenoga.

Za vladanja Muratova bili su prinuždeni Franjevci bosanski, dalmatinski i slavonski poiskati si proti pojedinim zlikovcem devet fermana. Car im je tužbu primio i fermane izdao. Prvi, treći i četvrti upravljen je na sudce dotičnih miesta, iz kojih su Franjevci svoje tužbe slali proti bezima, vojvodama, muselimima i drugim javnim činovnikom, koji su opadali i ucienjivali Franjevce svakim mogućim načinom. Drugi je upravio na Ivkovića Tomu, upravitelja bosanske biskupije, peti i sedmi na sudiju sarajevskog, šesti na beglerbega bosanskog i sve bege, koji se nalaze u okružju zvorničkom, sriemskom, požežkom, mohačkom i kliškom te Dalmaciji; osmi na sudce okružja kliškog, hercegovačkog i sve ostale kadije carstva otomanskog.

Deveti samo na beglerbega bosanskog i sudiju sarajevskog. Pošto su povodi franjevačkih tužba gotovo u svafermanu jasno naznačeni, netreba ih ovdje ni navadjati.

Ovo su fermani Muratovi:

1. „Čim ova carska povelja k vama sudci stigne, znajte, da su predstavitelji ovog ukaza, bosanski redovnici, skoriem u podastrtom molbenom listu prikazali: Da im je usljed povlastica, dobivenih od pokojnog mog pra-predšastnika Mehmeda kana, koji počivao u miru, slobodno u sve moje pokrajine dolaziti, preko njih putovati i u nje se bez ikakove pogibelji i straha naseljivati.

Sada pako mnogi bezi i vojvode proti povlasticama gore spomenutim, proti ustanovama i davnom običaju, susretajući ih (Franjevce) na putu zaodjenute odielom

redovničkim običaju im u zanovetanju reći: „Vi se po starinskom vašem običaju kao i prije osvojenja Bosne odievate, a tim odievanjem sada se pokazujete izdajicami".

Pošto su mnogi redovnici uvriedjeni se našli radi tih napadaja i počeli svoje odielo bacati, a prianjati uz obično odielo domaće, opet su bili zlostavljani te jim se govorilo: „Vi ste sveštenici, zašto svoje odielo nenosite?" Tako su Franjevce napadali, znatne svote novca od njih kao globu uzimali i odielo im otimali.

Takodjer su se isti sveštenici potužili, da im na prielazih riekah i na inih carinskih postajah dotični činovnici uzimlju krivo po 12 dinara, te im u tom dosadjuju. Kad su to pritužili, molili su, da ja izdam carsku naredbu: neka se sve zloporabe dokinu i nek se obslužuju povlastice i nezavisnosti franjevačke, koje su im date g. 1649. (p. h. 1049. početkom mj. Regjepa.) Buduć sam ja pod presretnimi znamenji priestol zasjeo, podnesav mi Franjevci ferman molili su, da im ga premilostivo i preblago potvrditi blagoizvolim.

Ja indi (uslišav im molbu) naredjujem, da čim ova zapovied tamo stigne, da vidite što je vriedno i pravedno, t. j. je li istina, da su Franjevci uprkos povlasticam i starodrevnom običaju bili napastovani; a ako su bili napastovani znajte, da se to ne pristoji i da nije slobodno činiti. Zato, po kojem mu drago vašem predielu rečeni sveštenici putovali, gdje mu drago odsjeli, svratili se il nastanili, kadgod prihodili na rieke i dohodili na postaje carinarske (gjumrukane), nemojte ih napastovati, doklegod se budu dobro i mirno ponašali. Dapače ako bi se tkogod Franjevcem u odielu ili drugoj kojoj stvari protivio il to od njih otimao, vi držeći se dosele izdatih ustanova (ahdnama) i običajeva od toga ga pometite.

Koji bi vam se protivio, zapišite mu ime i prezime, te ga meni prijavite. Ferman ovaj, čim pregledate i zapamtite, dostavite rečenim sveštenikom. Ovako itd. Pisano g. 1625. (p. h. 1035.).«

2. „Vjera Nazarena doista je sveta,˙ jer i knjiga njihova sadržaje svete zapovjedi Boga stvoritelja, i po nauku našega poglavice proroka Muhameda, koji je utočišće svijuh pribranih božjih, sljedbenikom vjere Mesijeve od svih pravoslavnih[1]) careva obrana i pokroviteljstvo imade se po svaki način učiniti.

I ne samo osobe njihove, nego i imovina, žene i djeca za vrieme presretnoga carevanja prave vjere imaju se tako braniti i štititi, da na uzglavju pokoja i sjegurnosti počivaju. Ova spomenuv prečastni g. sudac sarajevski Hassan, koga nauk i mudrost nikad nek ne manjka, sretnom podnožju sjajnih vrata mojih javio je: da je veliki latinski sveštenik u Bosni stojeći, pokazaoc i proslavitelj uzorite ove diplome brat Tomo Ivković, biskup skradinski i upravitelj bosanski, koji je zrcalo izpoviedajućih vjeru Isusa Krista i pralik vjerujućih u Mesiju, došao na sud, na komu se volja božja, koji je kralj kraljah tumači, te dojavio: Da je preminuli u Bogu, u broju izjednačeni sa svetimi, stojeći u raju pra predteča moj Mehmed kan, koji nek počiva u miru, u vrieme osvojenja države bosanske oružjem ne predobivenim sveštenikom iste zemlje podielio ne samo osobnu slobodu, nego još da mogu u svojih crkvah po običaju svog obreda svoje bogomolje bez ikakove pometnje obavljati. Još je čvrsto zabranio, ako budu kad svešte-

[1]) Po nauku »korana« samo se pravoslavnimi (prave vjere) smatraju sljedbenici Muhamedovi (muhamedanci), a svih inih vjeroizpovjestih sljedbenici krivoslavnimi (krive vjere).

nici putovali iz bosanske države po okružjih budimskom, kanižkom, temešvarskom i agrijskom, da čitaju svojim nevjernikom evangjelje i u svetih zapoviedih da ih podučavaju, nek se nitko ne usudi niti od srbskih sveštenika, niti koji od puka, nit od javnih činovnika il koji drugi u tom napastovanja i zaprieke im nanositi.«

Ova prikazujući spomenuti biskup bosanskih sveštenika zamolio je carsku zapovjed, koja ćemu biti štitom proti svakoj zaprieci, kad pojde u koje bilo vrieme po bosanskoj državi medju svoje nevjerne, da ih poduči u krivovjerstvu.

Indi imajući obzir na njegovu molbu i povlastice dane mu od moga pokojnoga, sada u raju medju svetimi sjedećeg prapredšastnika Mehmeda chana, komu lahka bila crna zemljica, ovu presretnu zapovied izdajem i naredjujem: Da je rečenom biskupu slobodno po svoj bosanskoj državi, doklegod nikakova izgreda ne učini, putovati i evangjelje svojim sljedbenikom propoviedati. U tom poslu njega nitko nek ne prieči i sveštenici grčko-iztočnog obreda neka se ne miešaju u njegove religiozne poslove. Ako bi tkogod ma kakovu bilo nečednost il zaprieku tomu htio staviti, odmah nek se tomu predusretne. Ovako znajte itd. Pisano g. 1626. (p. h. 1036.).«

3. Iza kako ova povelja carska stigne, znajte, da su pokazaoci ove previsoke odredbe, latinski sveštenici iz samostana fojničkog, sutjeskog i kreševskog, običavali po davnom običaju u sandžaku bosanskom i banjalučkom latinskim stanovnikom svoje evangjelje čitati, u načelih ih vjerskih učvršćivati i po izpraznom svom obredu ženitbe im posvećivati. Dosele ih nitko u tih obredih nije smeto, sada pako kao što su se pritužili, proti

staro-obdržavanom običaju, proti presvetoj vjeri, banjalučki muselim, njegove sluge i drugi javni činovnici, nagnani pohlepom za novcem, suprotive se sveštenikom, napadaju ih i globe. Da se te nepodobštine dokinu, na molbu njihovu ukaz im predajem i naročito obznanjujem, da se posve mojoj carskoj volji protivi, da se sveštenici vriedjaju. Zapoviedam dakle, da doklegod se neposvjedoči, da spomenuti sveštenici ne vriedna i zabranjena djela čina, da ih nitko, niti banjalučki muselim, niti ikoji drugi javni činovnik suprot davnom običaju i zapoviedima presvete vjere nevriedja. Koji bi se tomu mušljivo protivio, po svaki ga način pometite, te kao što vam je dužnost neposlušnoga ubilježiti i meni prijaviti, tako vam je i dužnost paziti, da pravednog neokrivite. Ovako znajte itd.

Poslije kad ovu naredbu točno pregledate uručite ju spomenutim sveštenikom, izkazivajući viernost carskom znaku. Pisano g. 1628. (p. h. 1038. mj. Ramazan-a).«

4. „Pošto itd., znajte, da je ovog vremena iz Olova nadsudac Osman effendija, poslavši ovamo spomenik, sliedeća u ime samostanskih sveštenika kao pokazaoca ovog fermana pritužio: Premda je carskim ugovorom (ahdnamom) od pokojnoga sultana Mehmeda ovim sveštenikom dozvoljeno, da mogu u poslu prosjačenja po svih carskih slavnih državah putovati po nepoznatih priedjelih sa provodićem i to na konjih, i da mogu u vrieme putovanja ako bi iz koga miesta pogibelj prietila, kalpak nataknuti pa i ogrtačem se narodnim zaogrnuti. Sada pako njeki zlikovci samo da se obogate, sveštenikom se u svem tome protive.

Ako se dakle doista tako stvar ima, te ako se rečeni sveštenici u predielih bosanskih spomenutim načinom

napastuju, tada, pošto se to ugovoru carskom i dosele proizašlim ustanovama protivi, sami se od takovih nepristojnih bludnja pazite i čuvajte, da nebi drugi u nje pali. Ovako znajte itd. Pisano g. 1629. (p. h. 1039.).“

5. „Pošto itd., znajte, da su sveštenici crkve sutjeske preponiznu molbu podnieli i radi nepravde se potužili: 1. Buduć da su još od pradavnih vremena po gadnom svom obredu po moru radi prosjačenja putovali, te ih dosada u tomu poslu nitko nije priečio, sada pako mnogi im se suprotive; 2. Njeki buntovnici u njihove crkve pribjegavaju i tude se uzdržavaju po tri do četiri dana, te sebi i svojim konjem hranu iztražuju. Kad vojvode ovakove buntovnike progone, gustokrat ih sustignu u samostanima, al mjesto da ih pohvataju, oni im sgodu pruže, da pobjegnu, te onda udri svu krivnju na dotične sveštenike rekav im, da su pomogli izmaknuti buntovnikom. Tako nebrojenimi krivnjami na sveštenike navaljuju. Buduć su molili, da se ove nepravde odstrane, ja ovom previšnjom naredbom, kojoj se prestroga poslušnost ima izkazati, zapoviedam, da se nitko sveštenikom, kamogodj u poslu prošnje dospjeli, neprotivi, niti pripusti, da navedeni buntovnici prebjegavaju u njihove samostane. Mnogo manje neka se sveštenici pod tom izlikom, kao da oni pripomažu u bježanju buntovničkom, ne globe. Ovako znajte itd. Pisano god. 1631. (p. h. 1041. mj. Muharema).“

6. „Prije njekoliko vremena duhovnici (ruhban-i) u podnešenom molbenom listu ovako su me obaviestili: Ne samo po starom dosad neoskvrnutom običaju, nego i po carskoj ustanovi, koju u rukuh imamo naime, da možemo po selih, trgovištih, samostanih i crkvah slobodno putovati i u mjestih, gdje naši nevjernici stanuju,

da ih polag gadnog našeg obreda u evangjelju možemo podučavati i bodriti na poslušnost svoga monarhe (samovladalca). Nadalje mi smo mirni, niti išta, što se vjeri božanskoj ili kanonima protivi, činimo.

Dosele ne samo na stvarih, koje našim potrebama služe, da nismo nikakovih pristojba plaćali, nego bili smo prosti i od bakšiša[1]) zvanog; sada pako deftedar (= poreznik), sudije, softe i svi drugi javni činovnici našem se putovanju po selih i dr., čitanju evangjelja u mjestih, gdje se našeg obreda sljedbenici nalaze, protive. Od tale nas progone, na naše stvari porez i bakšiš uzimlju. To da im lakše podje za rukom, ako se gdjegod ubojstvo dogodi, mjesto krivca da iznajdu nas nevine pograbe i oglobe. Riečju da si ublaže pohlepu za novcem, prerazličitimi nas načini napadaju. Nadalje dodali su Franjevci ovoj prijavi, da su god. 1617. (p. h. 1027. drugog dana mj. Šabana) dobili ferman u komu im se ne samo slobodni posjeti samostanah, crkavah, trgovištah, selah i drugih miesta, u kojih nevjernici stanuju, dozvoljavaju, nego još čitati evangjelje podpuna im se vlast daje. I zabranjuje se pod prietnjom kazne, da im se u tom poslu nitko nesuprotivi ili ih pod spomenutimi izlikami napada, uzimajući bezdušno od njih pristojbe i globe. Taj su ferman sveštenici radi iste stvari dvoru mome podnieli i, pošto ja pod presretnimi znakovi carujem, molili su istog fermana potvrdu. Ja uslišav im molbu, zapoviedam, ako poslje spomenutog fermana nije drugi izašao, da se po njemu ravnate i da znate, da ja na ni jedan način nedopuštam išta proti njemu učiniti.

---

[1]) Bakšiš = dar, poklon, ljubav.

Ovako znajte itd. Pisano g. 1632. (p. h. 1042).“

7. „Kad ova carska povelja stigne, neka je znano, da je sarajevskog predjela nadzornik u podnešenom premogućem dvoru mome spomeniku sliedeća doznačio: U pokrajini bosanskoj, samostanu fojničkom, kreševskom, visočkom i sutjeskom, nahodeći se sveštenici sve su do ovog vremena od nečednih uznemirivanja bili prosti, sada begler-bezi, muselimi, subaše i ovim podobni sa množtvom sluga k sveštenikom dohodeći, bez da išta plaćaju, jestvine kao: ovnove, janjiće, maslo, med, zob, slamu i slična ovim, požderu.

Osim toga pod raznimi izlikami novac od njih izgone i izvan mjere im dodijavaju. Ti se izgredi sasma proti mojoj previsokoj volji sbivaju. Ja pako osobito želim i hoću, da u presretna vremena moga carevanja svatko podpunu slobodu uživa i od svih napadaja da je slobodan. Povrh toga pokojni moj predšastnik i brat sultan Osman, koji se je sad u raju smjestio, osobitom svojom previšnjom naredbom zabranio je, da nitko ovim sveštenikom nedodijava i napada ih. Za to ja po spomeniku o sličnih stvarih izviešćen i molbami preponiznimi potaknut, sjajnom ovom zapoviedi, koja se točno ima izpunjivati, naredjujem, da od ovog vremena sandžakbezi, subaše il koji bili drugi od sveštenika jestvine ma koje bilo vrsti ne izgone, niti ih suprot zakonima, ustanovama i mojoj carskoj volji napadaju.

Ako bi koji to pokušali izvesti, suspregnite ih od zamišljaja, a posve odurne meni prijavite. Ovako činite i znamenju carskom povjerujte. Pisano g. 1633. (p. h. 1043).“

8. „Čim ova carska povelja stigne, daje se na znanje, da si ti Mehmede, naimenovani nadzorniče javne dohodarine, u podastrtom listu dvoru mome sliedeće

doznačio: Izmedju latinskih nevjernika došli su: Petar Jovanović, Ante Franković i Knez Vukasova, te su se ovako potužili:

„Mi stojeći još od pridobitja oružjem otomanskim bosanske države u bosanskih, hercegovačkih i kliških predjelih, nikad nismo patriarhama, mitropolitama i biskupima grčko-iztočnim davali ženitbenih i inih crkvenih pristojba, pošto oni osbiljno govoreći u naše crkve nikakova upliva nisu imali. Ali sada bezakonito namite crkvene od nas iztražuju, premda smo mi kod svih sudija naše povlastice i fermane dovoljno obranili i od suda dobili, da smo prosti od sličnih daća.“ Ti si gore spomenuti nadzorniče ova prijavljujući do znanja stavio, da je tvrdnja latinskih nevjernika izkustvom pametnih ljudih zasvjedočena istinitom i opravdanom. Te si molio, da ja naredbom carskom tim nepodobštinam na put stanem. Indi zapoviedam, pošto ovaj ferman, komu se bezuvjetna poslušnost ima izkazati, dojde, da ga točno promotrite i izvidite, je li istina, da latinski nevjernici srbskim patriarhama, metropolitama i biskupom dosele nikakovih crkvenih namita nisu davali.

Ako je to istina, onda zapriečite, neka suprot zakonima, latinskom gadnom obredu, nikakovih daća spomenuti grčko-iztočni velikaši ne iztražuju od Latina.

Riečju: postupajte tako, da se daljim tužbam put utare. Ako je što dosele iziskano, odmah nek se povrati onomu, čije je i bilo. Ovako znajte itd. Pisano g. 1635. (p. h. 1045.).“

9. „Poslje . . . itd., budi poznato, da su se svještenici okružja sarajevskog, a samostana olovskog ovako potužili: Premda su mirni i nikom zla ne čine, ipak mnogi zlikovci, koji ih pohadjaju, od njih različna hra-

niva badava sebi i svojim konjem, kao: ovnove, ovce, med, loj, guske, kokoši iztražuju. Ja pako zapoviedam, ako je ta tužba istinita, da dalje takovih izgrednika i izgreda ne trpite. Ovako znajte itd Pisano g. 1639. (p. h. 1049).«

XIII.

Ibrahim I. * god. 1615. z. god. 1639., a † g. 1648.[1])

Kaže se: kakav život, onakova i smrt. Pa baš punim pravom može se reći: kakovom je Ibrahim, pogubiv zeta i najuglednijeg čovjeka svoga carstva: Kapudan pašu Jusufa, uzajmio, onakovom mu se je i vratilo. Uprav kad je Ibrahim plivo u razkalašenosti tjelesnoj i krvi svojih zavistnika, onda učini vieće veliki vezir Ahmed paša sa pravdoznanci carstva, te na brzu ruku sasabere jednu oveliku rulju janičara, navali na Ibrahima u palači, skine ga s priestola, zadavi ga i proglasi carem sedmogodišnjega Mehmeda IV.

Kako je carstvo otomansko pod vladavinom Ibrahimovom nazadovalo, svjedoči nam sama užasna smrt njegova. Al svoj toj nesreći povod su bile žene (osam ih[2]) i pet stotina suložnica) Ibrahimove, na koje je zaslieplјen putenostju i zadnji novčić svog imperiala izdao.

Ibrahim je preko svih poteškoća, koje su ga do groba sliedile, izdao za svog carevanja četiri fermana.

---

[1]) g. p. h. 1024. na 6. Ševala, z. 1039. na 19. Šev., u. 1058. na 29. Regjepa.

[2]) Po nauku korana ni jedan kalifa (vrhovni poglavar zakona) ne smie više do četiri ženske oženiti, a Ibrahim ih je uzeo osam. To protuzakonje, kao vrhovni tolmačitelj korana, opravdao je tim: da su sami Muhamedanci pozvani od Boga, da napuče dahokrug zemaljski.

Prvi je dao Fra. Tomi II. Pilaš-Mrnjavić-u, biskupu bosanskomu, te ga kao i četvrtoga upravio na sudije svih okružja gospodstva otomanskog, navlaš na sudca sarajevskog. On glasi:

1. „Najveći medju sudci, prave vjere . . . prečastni gospodine sudijo sarajevski i ostali u priedjelih Bosne stojeći sudci! Dok ovu carsku povelju primite, znajte, da je u varoši Fojnici, koja pripada okružju kreševskom, a županiji sarajevskoj, i to u crkvi stanujućih svijuh svećenika bosanskih poglavica imenom Tomo Pilaš u podnešenom molbenom listu prikazao ovo: Premda je po svetom zakonu, po davnih ustanovah i po starom običaju bosanskım sveštenikom dozvoljeno, da mogu ne samo u crkvah skromno prebivati, nego još hodajući da mogu i evangjelje propoviedati, bez da ih u tom vojvode, sudije ili ini činovnici napadaju i smetaju. Slučajno pako, ako bi koji sveštenik štogod suprot svetoj vjeri (turskoj) pogriešio, ili suprot njihovom (katoličkom) izpraznom obredu štogod počinio, tada pokorenje takovog prestupitelja, po davnom običaju i po njihovom gadnom obredu, pripada njihovom poglavici. Medjutijem dojavio je, da ih imade mnogo, na koje to nespada, pa se ipak u taj posao miešaju.

Ovo spomenuti poglavica prikazav, zamolio me je, da mojom previšnjom naredbom zloporabe prepriečim. Primiv mu prijazno molbu, zapoviedam, da, pošto vam ova naredba stigne, promotrite, da li se stvar, kao što je prijavljena ima, ter ako rečeni starješina bosanskih sveštenika svetu tursku vjeru ni u čem ne vriedja, tada nek mu je slobodno ili bilo u crkvah stanovati ili po selih putovati i evangjelje propoviedati. I ako koji od sveštenikah pogrieši, tada po zakonu, ustanovama i po

davnom običaju i njihovom prljavom obredu nitko drugi do njihovog rečenog poglavara neka nekazni pogriešitelja. U tom poslu neka mu se nitko neprotivi, a ako bi se tko hotio protiviti, vi ga pometite. Ovako znajte itd. Pisano g. 1639. (p. h. 1049. mj. Šabana).«

Sliedeći ferman, upravljen na begler-bega i sudce bosanske, glasi ovako:

2. „Kad ova carska povelja stigne, nek je znano, da su sveštenici pokazaoci ovog fermana, koji stanuju u mulaluku sarajevskom, poslav svoga poslanika sa molbenim listom, po prijavi spomenutog sarajevskog sudije Habib effendije, kojeg znanost sve se pomnožavala, sliedeće pritužili: Da je pokojni Mehmed kan, komu se Bog smilovao, kad si je Bosnu podredio, ostavio crkve nevjerničke njihovim sveštenikom netaknute. Još im je riečju i ugovori povlastice zajamčio: da oni slobodno mogu u vlastničtvih prave turske vjere svagdje sa svojimi sljedbenici obitavati, iz crkava izhoditi, putovati i povraćati se, a da im od puka u tom nitko ne smie priečiti ili se u stvari i dobra njihova miešati. Uzprkos pako ovim carskim povlasticama i ustanovama njeki običavaju iz pohlepnosti za plaćkom na rečene sveštenike nasrtati i od njih velike svote novčane otimati, govoreći:

„Vi ste crkve vaše bez previšnje dozvole razprostranili i nove im zgrade pridodali.«

Ovako spomenuti starješine prikazujući molili su, da ja mojom zapoviedju ovakove zlorabe predsusretnem. Indi zapoviedam, ako dosele rečeni sveštenici svojih crkava nisu povećali i novih im zgrada nadodali, t. j. ako stanje starinsko nisu novim zamienili, tada nek ih nitko pohlepan za novcem pod ovimi lažljivimi izlikami ne napada.

Ako bi tko ovakove tužbe proti njima sudcem podnio, te vlast i zapovjed potražio, da ih može pokoriti, tada njihovim tužbam sudci neka ne vjeruju, nego sami neka stvar iztraže i o njoj se osvjedoče. Premda je na iste tužbe jur g. 1044. odredba carska izašla, ipak evo iznova zapoviedam, da se po sadržaju ukaza, koji je spomenute godine izašao, točno ravnate. A pošto ja krivih djelovanja netrpim, hoću, da se i vi od njih sustegnete. Ovako znajte i ferman ovaj čim promotrite redovnikom povratite i znaku carskom vjerujte. Pisano g. 1640 (p. h. 1050).«

Pošto je većim dielom fojnička crkva bila od drveta sagradjena, to su mjestni Franjevci dobili ferman od sultana, koji je upravljen bio na sudiju sarajevskog, da mogu crkvu porušenu popraviti. Ferman je ovaj:

3. „Kada ovaj ferman primiš, znaj, da je nadsudac fojnički Derviš effendija, kojeg znanje sveudilj se pomnožavalo, skorijem u pismu javio: Došav sveštenici fojničkog samostana na sud potužili su se, da im je crkva i samostan kroz dugo vrieme ne popravljena i blizu je da se sruši, ter su molili, da im dozvolim crkvu i samostan u starinskom obliku popraviti. Zaoto ovom carskom naredbom zapoviedam, ako se stvar, kao što je prijavljena, zaista ima i ako im je crkva prije zaposjednuća Bosne, a ne poslije sagradjena ter ako je zastarjela, tada popravljanje njezinih potrebitijih mjesta sa „daskami« drvenimi neka se ne prieči; ujedno pomno prigledajte, da se proti starinskom obliku ne razprostranjuje i neka se kamenjem ili zemljom nepopravlja. Ovako znajte itd. Pisano g. 1641. (p. h. 1050).«

Kad su putnici turski samostane franjevačke držali i prisvajali kao svoja svratišta, onda su Franjevci potražili sliedeći ferman:

4. „Kad ova povelja itd., nek je znano, da su samostanci pokazaoci, ovoga fermana, u podnešenom dvoru mome listu prikazali sliedeće: Premda ih zakoni, ustanove i davni običaj štiti od svake nepravde, ipak njeki putnici odsjedajući u njihovih samostanih preko mjere običavaju ih uznemirivati, rekav im: „Ova su svratišta za nas putnike načinjena, a vi nas kao putnike i dvorite."

Nadalje prikazali su isti sveštenici, da im je sloboda zajamčena fetvami previsokog našeg Šehul-islama. Pa pošto su napadnuti molili, da im u prilog izdam moju naredbu, s toga ja, uslišav im prijazno molbu, zapoviedam, da čim vam ova previšnja naredba stigne i čim vjerske fetve pregledate, te uvidite, da je pritužba samostanaca opravdana, t. j. da se oni suprot zakonima i ustanovama i davnom običaju običavaju napadati, i ako se njihova tužba sudara sa vjerskim fetvama, tada ćete zabraniti, da ih u samostanih, koje putnici nazivlju svojimi svratišti, nitko ne napada.

Neposlušne naredbi mojoj dobro ubilježite i meni prijavite, a nedajte povoda daljim tužbam. Ovako znajte i ferman ovaj, čim točno pregledate, ukazav viernost momu carskom znamenju, sveštenikom povratite. Pisano g. 1645. (1641) (p. h. 1051 mj. Regjepa)."

XIV.

Mehmed IV. * g. 1641. z. god. 1648. † god. 1696.[1])

Mahpajker Valida, porietlom robinja iz Grčke, starinom sultanija i baba Mehmedova, gotovo je najveću ulogu u skidanju i usmrćivanju sultanâ igrala.

---

[1]) * g. p. h. 1051. na 29. Rebi-ul-akera, z. 1058. na 17. Rebi-ul-akera, † 1108. na 3. Regjepa.

To je baš za oto činila, jer je njekako sve njoj kao glavnom faktoru revolucije pravo pripadalo, upravljati prostranim turskim carstvom, dok bi novo-izabrani sultan dozreo do časti i sposobnosti sultanske. Poslije smrti Validine Mehmed je nezavisno i okom sa svojim velikim vezirom Ahmed Ćuprilićem, kajmakamom Stambula i prvim popečiteljem, carstvom zavladao. Istomu caru Mehmedu pripisuje se pad na Sv. Gotardu u Jadrenji (1. kolovoza 1664), pobjeda na Kreti (mj. rujna 1669.) i opet pad u Poljskoj (na 30. kolovora 1675), a kasnije u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. —

Prije nego što je Mustafa Ćuprilić, brat spomeuutog Ahmeda Ćuprilića, fetvom sbacio Mehmeda IV. sa priestolja, napisao je Mehmed Franjevcem bosanskim osam fermana.

Prvi je upravljen na vezira bosanskog Kaviš pašu, na begove okružja Budima, Kaniže, Temišvara, Agrije i na sve sudije tih krajeva. Taj ferman izposlovan je u zagovor Franjevcem posredovanjem Fra. Matije Benlijić-a, biskupa biogradskog i upravitelja bosanskog. On glasi ovako:

1. „Kad ovu carsku povelju primite, znajte, da je Matija Benlijić izpred banjalučkih stanovnika predao molbeno pismo bosanskom vieću (divanu) vrhu sliedećeg dogadjaja: Ako bi koji sveštenik na komu mu drago mjestu umro, niti se je blagajna carska, niti itko drugi u njegovu ostavštinu miešao; sad pako i blagajna carska i vojvode, dapače i dvorske sluge moje proti davnom običaju, suprot kanunskim zakonom i usuprot novijim carskim odredbam bezdušno postupaju. Za oto zapoviedam, da ako se u novijih carskih naredbah, koje pomnjivo morate nadzoriti, ne sadržaje, da se od ostavštine

koga sveštenika išto može uzeti, nadalje ako u odredbah, koje Matija, kao što kaže, u ruci ima sbilja se sadržaje, da po smrti koga sveštenika posjedovanje i razpolaganje zaostalih dobara njemu (kao starješini umrlog) pripada. Indi ako se stvar ne samo ovako ima, nego ako je ona još davnim običajem tako potvrdjena, tada ni po jedan način ne pripuštajte, da se itko u ostavštinu ma koga sveštenika suprot obstojećim carskim naredbam mieša. Tako postupajući ni najmanje nećete povoda dati, da na novo carske naredbe izlaze. —

Nadnevito 1650. (p. h. 1060.).«

Sliedeći ukaz upravljen je na sudnika sarajevskog. Njim se dozvoljuje kreševskim Franjevcem, da mogu u starom obliku popraviti porušenu crkvu i u njoj slobodno svoje bogoslužje vršiti. On glasi:

2. „Iza kako . . . . , znajte, da su sveštenici u varošici Kreševu stojeći u podastrtom molbenom pismu potužili se: Premda oni po odredbi carskoj i izdanom ukazu svaka, koja pripadaju komori dvorskoj, točno obavljaju, ipak ih javni činovnici pohlepni za novcem za oto, što svoje crkve u obliku starom, bez da ih poljepšavaju i razširuju, popravljaju, u kojih još od osvojenja bosanske države po svom obredu evangjelje čitaju, jako uznemiruju. —

Ja indi uslišav im milosrdno molbe, podnešene dvoru mome, zapoviedam, ako je ona prijava istinita, da je crkva starodavna, a ne s nova sagradjena i ako dosele nikakova carska naredba nije proizašla, da se ona ima odstraniti, tada im u položaju i obliku davnom, u koliko naša božanska vjera pripušća, crkvu popraviti nitko nek ne prieči. Ovako znajte itd. Pisano g. 1662. (p. h. 1073. mj. Muharema).«

*

Treći pako ferman upravljen je na Sulejmana efendiju, kadiju sarajevskog; četvrti proti nasilju subaše fojničkog na vezira bosanskog i sudiju sarajevskog.

3. „Kad . . itd, znaj sudče sarajevski, da si skoriem slavodobitnom našem logoru predanom spomenicom ovo dojavio: Da su se sveštenici (manastirlije) crkve fojničke, visočke, kreševske, olovske, sutjeske, ramske i tuzlanske, došav na carski sud potužili, da se od njekoliko godina suprot carskom ugovoru (ahdnami), koji je sa samostanci prisegom jedinoga i prevelikoga Boga bio uglavljen i suprot mnogim carskim odredbam, nazvanim „godišnja crkvena pregledavanja“, velika svota novca od njih izgoni.

Usljed ovoga tvoga prijavljenja, pa i toga radi, što su slična godišnja crkvena pregledavanja po svih mojih dobro uredjenih pokrajinah zabranjena, ovijem zapoviedam, da se odsele suprot ovom na slavu jedinoga i prevelikoga Boga učinjenom ugovoru, suprot božanskoj našoj vieri i carskim kanunima pod opakom izlikom „pregledavanja crkava“ nikakov novac, mà to vriedilo samo kolik zalogaj, od monaha ne iziskuje. Pošto su ovakova pregledavanja crkava po svih mojih dobro uredjenih država zabranjena, one, koji bi još htjeli proti ovoj mojoj zapovjedi uznemirivati redovnike, pobilježite i meni jih prijavite. Ovako znajte itd. Pisano 1652. (p. h. 1063.).“

4. „Pošto . . itd., znajte, da su pokazatelji ovoga ukaza Fra. Ivan, Mijat i Jakov prejasnomu mome dvoru u podnešenom molbenom listu prijavili: Da danju i noćju u objedovalištu prebivaju i pošto u tefteru (zapisniku) nisu zapisani, da su težaci, a ne sinovi težački, to si od puka povjerenog nabožnimi milodari život uzdržavaju.

Ništa nemanje pošto od njih fojnički subaša namet pod imenom „ipšenika“, i od njihove hrane, koju im puk dobro voljno doprinosi, „bakšiš“[1]) izgoni, oni su na ovo sv. fetve od Seiehul Islama i autentični izvadak iz novog carskog zapisnika dobili, da nisu niti stanovnici podaračeni niti njihovi sinovi.

Da im ja dokaze nezavisnosti u daćama potvrdim, molili su previšnju naredbu. Ja pako ovijem zapoviedam, da il fetvu svetu il dobiti autentični izvadak iz novog carskog zapisnika točno pregledate, te ako je istina, da oni noćju i danju u objedovalištih prebivaju i milostinjami se od svog puka uzdržavaju, tada od njih nek se nameti i bakšiši ne iztražuju. Onoga, koji se toga nebi kanio iztraživati od sveštenika, izravno mi prijavite, niti iz ovog pogleda novijih mojih odredba iziskujte. Ovako znajte itd. Pisano 1670. (p. h. 1081.).“

Peti je ferman poslan na sudije bosanske, Temišvara i Agrije, a šesti samo na sudca bosanskog. Sedmi na vezira bosanskog, sudce sve države navlaš na sudiju sarajevskog. Osmi ferman predstavljen je sudniku banjalučkom, da mogu Franjevci slobodno misiti po Dragočaju i Ivanjskoj, i da ih nitko ne prieči u hodanju i poslovanju. Fermani su sliedeći:

5. „Kad ova povelja itd., znajte, da su bosanski sveštenici sretnom momu dvoru, ležećem u Jedrenji, gradu veličanstvenom, u podnešenom molbenom listu ovako se izjavili: „Po davnim carskim odredbama i svetim fetvama nitko se ne smie u naše nošnje, prošnje, hranu, poduzeće i platu miešati, a ako bi u mjestih, u kojih prebivamo i po kojih hodamo, kojigod od naših

[1]) Baškiš = nadarbina.

sveštenika umro. tada se nitko niti od poreznih nadzornika, niti od strane carske blagajne poslije njegove smrti u zaostavštinu mu nije miešao, sada pako unatoč starom običaju, carskom ugovoru (ahdnami), koj u rukuh imamo, suprot svetim fetvam sudci i nadsudci, nadzornici poreza[1]), posjednici dobara[2]), subaše i janjičari nam se u putovanju, pobiranju dobrovoljnih prinosa, našem imanju i slučajnom premještaju i našim zaostavštinam protive, i neizgovorljivo nas vriedjaju i naopako s nami postupaju.«

Na tu prijavu, uslišav prijazno molećih molbu, ovijem zapoviedam, da čim ih nije slobodno napadati, a ako je stvar prikazana istinita, tada nek im se po carskom ugovoru, svetim fetvam u mjestih, u kojih prebivaju i po kojih putuju, u pobiranju milostinje i u zaostavštini umrlog nikakova uvreda nenaša. A ako bi tko uzhtio ih napasti, pometite ga. Ovako znajte itd. Pisano g. 1673. (p. h. 1084. mj. Muharema.).«

6. „Pošto ova itd., znajte, da su pokazatelji ovoga fermana bosanski redovnici u podastrtom molbenom pismu potužili se: Premda su mirni i poslušni dosele bili, niti su vjeri božanskoj i kanunima išta protivna učinili, ipak ih njeki zlikovci pod tom izlikom uznemiruju, što sablju pašu i po turskom se običaju odievaju. Za oto su molili jedan ferman, kojim bi se te uvriede zacielile; ja pako ovijem zapoviedam, ako su prikazana i sbilja istinita, onda svaki priepor dosada neriešen pravedno po davnom dosele občuvanom običaju odlučite. I nek nitko odsele ne smie sveštenikom zaoto, što sablju

[1]) Deftedari = nadzornici.
[2]) Timariote = posjednici.

pašu i turskim se načinom odievaju, dodijavati i u to ime ni jedne pare od njih izgoniti. Ako bi ih tkogod uzhtio uznemirivati, zapriečite ga; a ako bi vas ne poslušo, zabilježite ga i meni prijavite, te tako radeći nećete dati povoda novim tužbam. Pisano g. 1674. (p. h. 1085.).«

7. „Kad itd. znajte, da su sveštenici, ukazaoci ovog fermana, iz samostana fojničkog, kreševskog i sutjeskog u podnešenom molbenom listu ovako se pritužili: Da su po starom običaju po svih okružjih: bosanskom, banjalučkom i u komgod su mjestu svojim vjernikom evangjelje čitali, propovjedali, vjenčavali, mirni bili i nikad ništa protivna božanskom zakonu i sv. kanunima počinili; sada se pako tuže, da ih banjalučki muselim, njegovi podvrženici i drugi javni činovnici, dok u nabrojenih potrebah putuju, pometaju, napastuju i globe. Za oto molili su, da im izdam ferman, kojim da se te nepravde dokinu. Pak pošto pripustiti ne mogu, da se u presretno vrieme moga vladanja sveštenikom nabrojenih samostana ijedna uvreda nanese, oviem zapoviedam, da se rečenim sveštenikom, dok po davnom običaju po spomenutih mjestih budu hodali, mirno i dobro se ponašali, te dok se zakonitim putem ne pronajde, da su krivi, ni od koga, pače niti od banjalučkog muselima ikakova nepravda a kamoli zapreka i globa u poduzeću ne nanaša.

Ako bi se tkogod ovom božanskom nauku i previšnjoj odredbi suprotivio, pometite ga ili neposlušnog ubilježite i meni prijavite. Ovako znajte itd. Pisano g. 1677. (p. h. 1088.).

8. „Kad itd., znajte, da su stanovnici uaračeni iz sela Dragočaja i Ivanjske u podastrtom molbenom listu

predstavili se: Da su još od davnog vremena prilazili most na Vrbasu i išli u selo Trn, da tude evangjelje slušaju, a sada buduć radi porušenog mosta na Vrbasu sabiru se u Dragočaju na evangjelje svoje, pa premda ništa nečine, što bi se protivilo zakonu, ipak ih, kao što mi se potužiše, banjalučki muselim i drugi pohlepni za novcem javni činovnici pod tom izlikom, zašto ne idu u selo Trn po starom običaju, naopako napadaju i uznemiruju. Buduć su rečeni uaračeni stanovnici molili, da ja zapoviedju mojom te zlorabe dokinem, ja pako, pošto neću, da itko bude kroz vrieme moga prejasnoga carevanja uvriedjen i napastovan, evo strogo zapoviedam i naredjujem banjalučkom muselimu i drugim javnim činovnikom, da oni ni na po jedan način rečene stanovnike, ako se zakonito nemože dokazati, da su krivi, odsele ne napašćuju i od njih novce krivo iztražuju. Ako bi se tkogod tomu uzprotivio, zabilježite ga i meni prijavite. Vi se pako pazite, da dalje tužbe ne prouzrokujete. Ovako znajte itd. Pisano g. 1680. (p. h. 1091.).«

XV.

Sulejman III. * 1642., z. 1687., † 1690.[1])

Obično se kaže „svačije sile za vremena«, tako baš bijaše i turske. One bečke pobjede (1683.) ni sam Sulejman nije mogao svojom desnicom zacieliti. To se da i iz toga zaključiti, što je na toliko carstvo otomansko bilo oslabilo, da mu je i sama Bosna sa drugim manjim pokrajinama bila u očitoj opasnosti. Leopold I. po

---

[1]) * g. p. h. 1052. na 6. Zilkade, z. 1099. na 3. Muharema, u. 1102.

smrti svoga otca Ferdinanda III., zavladav carstvom njemačkim, htio je to zgodno vrieme klonuća turskog upotriebiti sebi i svojoj domovini u korist.

U tu svrhu Leopold odabere dva glavna vojskovodje: Leopolda Maksa Emanuela i Ljudevita, markgrofa badenskog. Maksu je bila zadaća osvojiti Srbiju sa priestolnim gradom Biogradom, što je na 30. rujna 1688.) i učinio.

Ljudevit je odredjen bio, da projuri preko Hrvatske i Slavonije i prebrodi rieku Savu, te posjeti 227mo-godišnje kršćanske robove.

Prešav on sretno turske granice, stupao je mahom Bosnom napram jugu, pa, došav do današnje Dervente, zametne krvavu ali slavodobitnu bitku (5. rujna 1688.) sa omanjim brojem junačkih Hrvata naproti 15.000 Turaka. —

Za svoga carevanja obnovio je Sulejman svojim fermanom sve do ono dobe izdane fermane svojih predšastnika. Akoprem se ne nalazi, na koga je taj njegov ferman upravljen, ipak se spominje ugovor mira, sklopljenog 1649. izmedju cesara Ferdinanda III. i cara Mehmeda IV. Ferman mu je taj:

„Ovog vremena stupiv na prag sretnih vrata mojih poklisar cesara njemačkog, uzor naroda kršćanskog, i vitez Lilienski u podnešenom pismu prikazao je ovo: Po ugovoru mira god. 1649. učinjena nema se „Servitom“ i drugim sveštenikom rimo-katoličkog obreda ni od koga nijedna smetnja činiti i nitko se nesmije u njihove stvari miešati. Na dalje ili oni morem brodili, ili kopnom hodili, ili u stanovih stanovali, nek su sasvim prosti i slobodni. Slobodno jim je i u njihovih crkvah, koje od davna baštine, po obredu rimo-katoličkom mo-

litve moliti i u tom neka jih nitko, pa on bio sad poglavica, bio plemić, ili tko mu drago drugi, ne pomete. Kad milostinju ili što drugo za svoje uzdržavanje od puka dobiju, samo ako to ne okrenu u kakovu trgovinu, nisu od tog dužni nikom ništa plaćati. Ako bi koji od njih umro, u njegovu se zaostavštinu neima miešati ni blagajnik carski, a kamo li tko drugi da bi se u tom usudio od njih štogod zahtievati. A ako u blizini ili u mjestu, gdje se oni nalaze, tkogod pogine, nek se spomenuti pod imenom neglobe i neapse.

I budući da su latinskog obreda sveštenici sasvim druge sljedbe, nego što su Grci, Srbi i Bugari, budi jim slobodno u crkvah, koje od davnih vremena posjeduju, i po svih drugih mjestih, gdje se sljedbenici istog obreda nalaze, molitve po običaju i po odredbah vlastite crkve obavljati, bez da se usude u tom ma najmanje ih buniti nit Grci, nit Srbi, nit Bugari. I buduć me je spomenuti poslanik umolio, da potrebita u tom predmetu učinim, ja dakle po mojoj previsokoj darežljivosti pisao sam ovaj presretni ukaz, te zapoviedam, da u . . . . . . i poslu . . . . . . svaki po ovoj mojoj presvetoj zapovjedi postupa i da nitko ništa nečini suprot ovom fermanu. I tako znamenju carskom viernost izkažite. Pisano 1687. (p. h. 1099. zadnjih dana mjeseca Gjemaz-ul-evela).«

XVI.

Ahmed II. * 1642. z. 1691. na 23. lipnja † 1695[1].)

---

[1]) * g. p. h. 1502. na 7. Muharema, z. 1103. na 15 Ševala, u. 1107.

Pod Ahmedom sasma su Turci Hrvatsku izgubili (23. listopada 1691.), a u Bosni-Hercegovini većma se uvriežili. Ahmed kroz četiri i pol godine svog carevanja najglavnije je djelo po Bosnu izveo, što je bosanskim Franjevcem izdao ferman, kojega je upravio na muselime i sve svoje činovnike po Bosni se nalazeće. Taj ferman glasi:

1. Kad . . . . itd., znajte, da su se u okružju sarajevskom nahodećih se crkava i samostana sveštenici u podnešenom skoriem premogućem dvoru mome molbenom pismu potužili: Da im muselimi i drugi javni činovnici arače i javne daće nameću, premda su po zakonima, kanunima i carskim odpisima od svih daća slobodni, izuzev izvanredni slučaj, ako bi ja novom zapoviedju naredio, da u slučaju nuždnom štogodj plaćaju.

Uslišav im prijazno molbu, ovijem zapoviedam, da se u svačem polag zapovjedih pravde i jednakosti vladate; jer ja nikako toga pretrpiti nemogu, da se itko u presretno vrieme moga carevanja napada, ol da mu se krivica nanaša.

Ako je pako tužba sveštenika opravdana i bezdvojbena, tada vam se muselimi i svi drugi javni činovnici zabranjuje, da nikakovih javnih daća, osim onih, koje se osebnom mojom zapoviedju naredjuju, od njih ne iztražujete, jer to stoji u oprieci sa zakonima i kanunima.

Ako bi se tkogod tomu suprotivio, zabilježite ga i meni prijavite. Znamenju carskom vjerujte. Pisano 1692. god.[1])

---

[1]) Po Hegjeri 1104. mjeseca Ramazana.

XVII.

Mustafa II. 1663. z. 1695. sb. 1703. na 22. kolovoza.[1])

Mustafa II. naumivši si osvietlati obraz poput svojih predja, uzme si vojsku od sto i trideset tisuća ljudi, te krene kršćanskimi pokrajinama. U to vrieme opet cesara Leopolda predvodio je vojsku vojvoda Eugen Savojski, začetnik oslobodjenja bosansko-hercegovačkog.

Vrieme nije dugo potrajalo, al se sukobi vojska sultanova i Eugenova i to u dva sata po podne na potoku Zenti na 11. rujna 1697. Eugen pobjediv slavno Turke krene odmah na 6. listopada spomenute godine sa njekim hrvatskim junakom i pukovnikom Kibom i sa četiri hiljade ljudi iz Osieka put Bosne. Premda su Turci na više mjesta Eugena napadali, ipak je Eugen slavno dopro te godine i toga mjeseca do grada Sarajeva, koga je zaposjeo te se onda povratio sa množtvom bosansko-hercegovačkih kršćana u svoju novu postojbinu Austriju.[2])

XVIII.

Ahmed III. * 1672. z. na 22. kolovoza 1703. sb. 1. listopada 1730. † od otrova 1736.[3])

---

[1]) * p. h. 1074. z. 1107. na 5. Gjemaz-ul-akera, sb. 1115. na 5. Rebi-ul-evela.

[2]) Eugen je bio porieklom Francuz, rodio se od uglednih i imućnih kršćanskih roditelja: od grofa Soisonskoga i Olympije Mancini. Eugena su roditelji bili posvetili stališu svešteničkom, al njegovom mladjanom srdcu bolje je godila sablja i stališ vojnički. Eugen je kao hrabar vojnik i značajan muž radi njeke male uvrede ostavio svoju otačbinu Francuzku, te obljubio novu domovinu Austriju; a kao takov junak i za nas Bošnjake bojak bijo sa Mustafom II., carem turskim,

[3]) * g. p. h. 1083. z. 1115. na 15. Rebi-ul-evela. sb. 1143. na 2. Safera; † od ostrova 1149.

Pod ovim sultanom digao je bosanski paša do petdeset hiljada Turaka i s njimi tako neopisivo harao susjedne zemlje kao: Dalmaciju, da su bili prinuždeni i sami redovnici snimiti sa sebe svoje crno pokorničko odielo, te se latiti sa biskupi i nadbiskupi ubojitoga oružja, da si kakogod spase dom i kukavni narod kršćanski od strahoće i trepeta turskog. Takov je uspjeh ta mučenička četa polučila, da na 15. kolovoza 1715. nije se paši bosanskom i njegovoj vojski ni za trag ni za glas znalo.

Kao što je prijala sreća svešténičkoj vojsci, isto tako pratila je ona sliedećih godina sveudilj vojske principa Eugena i pukovnika Petraša.

Prvi je na 13. kolovoza 1716. u Petrovaradinu tako sa šestdeset tisuća kršćana naproti dvie sto hiljada muhamedanaca hrabro bojak bio, da je i pobjedu održao. Na isti način je taj vojskovodja pobjedio Turke na 22. kolovoza 1617. u Biogradu i okolo njega. Petraš premda je bio jako ranjen, ipak je osim pobjeda izvojevanih po turskoj Hrvatskoj utaborene Turke na Derbend-u tako porazio, da mu je vas tabor i gjebana pala u ruke. —

Sliedi ferman, koga je Ahmed III. upravio na vezira bosanskog i kadiju sarajevskog:

1. „Vezire previsokoga dostojanstva, izvrstni savjetniče, koji si svieto-uprava, skrbitelj plemena ljudskog, uresitelj carstva i sreće carske, nagradjeni previsokimi carskimi dostojanstvi, bosanskim kraljestvom vladajući vezire, tvoju visost Bog vjekovitom učinio! Presvietli izmedju sudaca prave vjere, prvi upravitelju vjerujućih u jednoga jedinoga Boga, izvore mudrosti i nepogrešivosti, izpostavitelju stiegovah vjere, baštiniče svetih bož-

jih i prorokovih savjeta, nagradjeni previšnjimi milostima, presvietli gospodine sudče sarajevski, kojeg znanost bezprekidno rastla! Kad vam ova previsoka carska povelja stigne, nek vam je gore spomenuti vezire i tebi sudče poznato sliedeće:

Vi ste u podnešenom prejasnom mome dvoru molbenom listu javili ovo, da se u kotaru kreševskom, u pokrajini sarajevskoj, u varoši Fojnici, nalazi uaračenih vaših kmetovah[1]) crkva, koju oni još od pada Bosne imadu i koje je (crkve) krov rad davnine već propao i samo da se ne sruši. Ujedno ste u ime istih kršćana molili, da po skoro izdanoj mojoj odredbi glede krovova onih crkava, koje su od pada Bosne pod našu carsku oblast pale, samo ako se ta potreboća od vierodostojnih moslimana zasvjedoči, da, rekoh, dadem vlast, da se krov crkve uzmogne popraviti . . . . Radi toga evo zapoviedam, kako zapovjed ovu moju primite, da se po njoj ravnate. Što se ovog posla tiče, obratite se na zapovjed sv. vjere (turske), pak dobro promotrite sadržaj njezinih zapovjedi. A zapovjed je sv. vjere, da crkve, koje od pada Bosne imadu, njihove budu i ako bi se s vremenom krov njihov porušio, da se imade popraviti, al tu stvar imadu pregledati sudci i drugi vjerodostojni Moslimani.

Po zahtjevanju naše sv. vjere, da se prigodom popravljanja krova ni za jedan kamečak, ni za jedno drvce crkva nerazprostrani, a kamo li nova sagradi izvan stare. Vi pako ovu moju presretnu i presvetu zapovjed pazeći, kad se bude krov popravljao, nikakove smetnje

---

[1]) Kmetova = kršćana.

nećete stavljati, nego ćete paziti, da se nebi izvan krova drugo što napravilo. Ovako znajte itd. Pisano 1716. (g. p. h. 1129).

XIX.

Mahmud I. * god. 1696., z. 1730, † na 13. prosinca 1754.[1])

Pod ovim turskim carom, Karlo VI., cesar njemački, nastojao si je Bosnu podrediti. Što je bio zamislio i pokušao je, al nije polučio, dapače izgubio je i one dielove Bosne, koji su mu bili mirom požarevačkim pali u diel. Opet je Sava postala medjom (18. rujna 1739.) izmedju Hrvatske i Bosne.

Princ Hildburgshausen zametne g. 1737. sa Turci krvavi okršaj ovkraj rieke Save, a kod tvrdje banjalučke. Pa premda je on bio u boju Turke nadjačao, ipak, uvidiv pogibelj, koja mu je od tursko-gorskih čopora prietila, povuče se nazad.

Na isti način ban Josip Eszterhazi dovrši iste godine svoje vojevanje u turskoj Hrvatskoj kod Bužina, grada Keglevića. Dok su carevci Mahmuda od svih strana napadali, pobune se 1738. god. braća Hercegovci, Dalmatinci i Crnogorci, da se mentuju turskog nad sobom varvarstva. Oni nisu svog cilja posigli, jer je Turčin na njih navalio bio kao crni mrav sa svih strana.

XX.

Osman III. * 1698. z. 1754. † na 30. listopada 1757.[2])

---

[1]) * g. p. h. 1108., z. 1143. na 15. Rebi-ul-evela, † 1168. na 28. Safera.

[2]) * g. p. h. 1110. z. 1168. † 1171.

Car Osman kroz to kratko vrieme carevanja, na molbu bosanskih Franjevaca, upravio je ferman sliedećeg sadržaja na sve svoje bosanske činovnike:

1. „Kada . . . . znajte, da je iz okružja sarajevskog, a samostana varoši sutjeske predstojnik Franjo, i drugi podaračeni stanovnici sa svojimi podpisi u podastrtoj molbi ovako se pritužili: „Mi u svako vrieme izdanu carsku naredbu, u koliko se nas tiče, točno sa našimi stanovnici obslužujemo, pa premda u tom poslu nitko nema zakonita uzroka, da nas napastuje, ipak njeki zlikovci ovog prediela jako nas napadaju. Oni obično svakog četvrtog ol šestog dana sa mobaziri dolaze u ovu sutjesku varoš, te bar da nas uvriede i osiromaše, mobizirima svratište u našem samostanu svojevoljno doznače, rekav nam: Vi ste obvezani takove podpore činiti kao i drugi naračenici. Osobito sad mobaziri sa množtvom sluga i konja dohode nam i od nas bezplatno hranu i piće koli sebe, toli svojim konjem tako izgone i napadaju nas, da dalje tog nasilja podnositi nemožemo. Ovako tužeći se molili su jedan ferman, kojim da se ove zlorabe preprieče. Ja pako ovijem zapoviedam, da se u ovom poslu vi po zakonima i pravdi dotle vladate, doklegod rečeni sveštenici budu mirno život sprovodili, držali se mojih carskih zapoviedi i odgovarali svojim dužnostim. Kažem, da nikako nije dopušćeno pravovjernikom, da iz zlovoljnosti mubazire oli druge koje mu drago putnike: velikaše il mališe smještaju u samostane redovničke, te tamo im priček i hranu zabadava doznačuju. Ovo je sasma zabranjeno činiti, pa i vi pazite, da se u buduće takova šta nebi dogodilo. Svakog zlovoljnika u naumu predsusretnite i ovoj

carsko-visokoj odredbi poslušnost pospješite. Ovako znajte itd. Pisano 1755. god.[1])

XXI.

Mustafa III. r. 1710. z. 1757. u. od debele na 24. prosinca 1773.[2])

XXII.

Abdul Hamid I. * 1724. z. 1773. † 1789. na 7. travnja.[3])

Baš pod konac života Abdul Hamidova naumi 1772. god. Josip II., car austrianski, u savezu sa ruskom caricom Katarinom II. svojski udariti na Turke, te izvojštiti slobodu brodarenja na rieki Savi i Dunavu; a uz to si opet pribaviti onaj dio Bosne, tako zvanu tursku Hrvatsku, kojega je Austrija izgubila biogradskim mirom god. 1739.

Sbilja Josipovci udare što vlastitom snagom što podpirivanjem naroda na ustanak i obranu svoga vlastničtva 1788. godine na sve turske pokrajine: Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Crnugoru i dr. Kaže se: drvo na drvo, svoj na svoga; tako i bosansko-hercegovački dobrovoljci. Stupiv za oslobodjenjem turskog iga, pridruže se Hrvatom, koje je predvodio Franjo Jelačić. Pa uprav, kad je knez Liechtenstein zdvajao u bitci kod bosanske Dubice, ne samo o pobjedi, nego i o samom životu, onda gore spomenuta ujedinjena braća pograbe ubojito oružje,

[1]) Po Hegjiri 1169. mjeseca Safera.
[2]) r. 1122. z. 1171. u. 1187. na 8. Rebi-ul-evela.
[3]) * g. p. h. 1137. z. 1187. na 10. Ševala † 1203. na 15. Regjepa.

navale na Turke, te ih stranom poubijaju, stranom raztjeraju i tako izbave kneza od očitog jala i propasti. Sami pako od prilike poslie dva dana (27. travnja) ostave obranjena mjesta. —

Abdul-Hamid polag svih poteškoća izdao je Franjevcem bosanskim u prilog jedan ferman, koga je upravio po prilici na vezira bosanskog. On glasi ovako:

1. „Pošto . . . . znaj, da su sreza na mulaluk sarajevski pripadajućeg i to u Kreševu, Fojnici, Sutjeskoj stojeći predstojnici (gvardijani): Martin Kreševski, Petar Fojnički i Franjo Sutjeski u podnešenom sretnom dvoru mome molbenom listu ovako se potužili: Kada kuće svoje i u kućah sobe, pojate, kuhinje, vrata, spremke, vrtlovah ograde popravljaju, tada, premda to nikom na uštrb ne idje, njeki javni činovnici od njih za dozvolu popravljanja znatne svote novčane izgone.

Pa pošto su zakonitim putem dokazali, da to popravljanje nikog ne oštetuje, molili su me, da te zlorabe mojom zapoviedju dokinem.

Ja pako, uslišav im molbu, ovijem vapoviedam, da ako se iz gore navedenog popravljanja nikom nikakov kvar ne nanosi, tada neka se nitko sveštenikom u popravljanju njihovih stvari ne protivi i pod ikakovom izlikom nepravdu im nanosi. Hoću da se svatko po sadržaju ove odredbe vlada.

Ovako znajte i znaku carskom vjernost i poslušnost ukažite. Pisano 1775.[1])

XXIII.

Selim III. * 1761. na 24. prosinca z. 1789. † o konopcu na 28. srpnja 1808. god.[2])

---

[1]) Po Hegjiri 1189.
[2]) * g. p. h. 1175. na 27. Gjemaz-ul-evela, z. 1203. † 1223.

Selim je kroz devetnaest godina svog carevanja izdao pet fermana glede slobode bosanskih Franjevaca.

Prvog i drugog je upravio proti nižim svojim činovnikom na velike svoje dostojanstvenike u Bosni stojeće.

Trećeg i četvrtog je upravio na Husanmedin-pašu, izsluženog vezira bosanskog i sudiju sarajevskog.

Peti je upravio na Usrem Mehmed-pašu bosanskog. Fermani glase doslovice:

1. „Kad . . . . znajte, da su samostanci iz varoši fojničke, koja pripada okružju kreševskom, u podnešenom molbenom listu na sretni prag i podnožje moje sliedeća prikazali: Podsudci[1]) kotara fojničkog svakog pazara bezakonito i bezplatno od nas sveštenika slamu, loj, med, ovnove, janjce, kokoši, jaja, drva i slične hranjive stvari iztražuju. Da se ova nasilja dokinu, oni su molili moju previsoku naredbu; ja pako, uslišav im molbu, zapoviedam, da, čim vam ova zapovjed stigne, stvarno stanje po najtočnijoj pravdi iztražite, te ako se stvar tako stoji, kao što je prijavljena, tada podsudcem najstrožije zabranite, neka oni, kad idju na pazar, suprot zakonima ne iztražuju bezplatno i silom od spomenutih sveštenika zob, slamu, loj, maslo, med, ovnove, janjce, kokoši, sieno, drva, jaja i slične prolazljive stvari, nego ako ih potrebuju, neka si ih kupe uz običnu cienu i to od onih, koji ih hoće dragovoljno prodati; jer ja nikako nemogu pripustiti, da se za mog presretnog vladanja itko napada. Ako bi se tkogod tomu suprotivio, upokorite ga, a njegove krivnje ne prenosite na pravednoga. Koji nebi ove moje zapovjedi priznali, imena im i pre-

---

[1]) Podsudac = nahip.

zimena meni prijavite. Riečju: tako se vladajte, da u ovom poslu neprouzrokujete novih tužba. Ovako znajte itd. Pisano 1789.[1])

2. „Pošto . . . . znajte, da su sveštenici sa uaračenimi stanovnici sreza visočkog, kreševskog i sutjeskog u podastrtom molbenom listu previsokom dvoru mome ovako se pritužili: Da premda po zakonima i kanunima razne sudačke pristojbe plaćaju, kad se sudbeno kod njih predstavljaju, no ipak, nadsudče sarajevski, sudci tebi podredjeni od njih, ne samo da pristojbe sudačke, nego još kad im tko umre, onda za dozvolu pogreba znatne svote novčane izgone i na njih kukavce takov pritisak čine, da ga dalje snositi nemogu, te da će biti prinuždeni drugdje si stanovišta potražiti. Za oto su od mene oblakšicu potražili. Ja uslišav im molbu naredio sam, da se pregleda zapisnik dvorske pisarne, te je i sbilja pronadjeno, da po kanunima sudci i nadsudci u svih sudbenih preslušajih, izreka i izjava zakonito samo po 20 para (4 nvč.), a njihovi momci (dnevničari) po 5 para mogu uzeti. Dakle svega da im se ima dati 25 para. Za podpis ima se dati 12 para, za upis u sudbeni zapisnik, ako bi se što zapisalo, 8 para, za pozivnicu (muraselu) 5 para, ovako se ima plaćat po pravu i carskih naredbah i više se ne smie ništa, osim ovog već odredjenog i propisanog, ni pod kakvom izlikom iztraživati. Ovako znajte itd. Pisano, 1794.[2])

3. „Kad ovu carsku povelju primiš, znaj, da su sveštenici samostana Kreševa, Fojnice i Sutjeske previsokom dvoru momu poniznim pismom prijavili ovo:

[1]) Po Hegjiri 1203. mjeseca Gjemaz-ul-akera (Dgioumadi el-Akher).

[2]) Po Hegjiri 1209. mj. Rebi-ul-evela (Rabi-el-Aottal.)

Mi imamo od pokojnog vašeg predšastnika sultana Mehmeda kana, komu se Bog smilovao, od vremena osvojenja Bosne carski ferman, u kojem se sadržaju naše povlastice. Molili su, da im po ustanovah te njihove povlastice novim mojim fermanom potvrdim.

Radi toga naredio sam, da se zapisnici moje dvorske pisarne pregledaju, pa se je u zapisnicih sliedeće našlo: Osim sjajnog carskog ugovora (ahdname) izašla je za nje izdana carska zapovied god. 1591.[1]), kojom se strogo zapovieda, buduć da su sveštenici samostana Fojnice, Kreševa i Sutjeske kao pod pokroviteljstvom vanjskih nevjernika sasma prosti i slobodni od svake daće, zabranjuje se globit sveštenike pod izlikom, kao da popravljaju crkve.

Osim ove carske odredbe, koju spomenuti sveštenici u rukuh imadu, oni posjeduju i druge carske naredbe i vezirske bujruldije, osobito oni imadu velikog bosanskog vezira Ali-paše u ruci bujruldiju.

Pa osim ugovora cara Mehmeda chana u obće svi su visoki Mehmedovi nasljednici svojimi odredbami povlastice spomenutih redovnika potvrdili. —

Sada pako sudci, muselimi, vojvode i drugi javni činovnici kažu, da su te njihove povlastice zastarile, pa rad toga kažu, da se dalje neimadu te povlastice povlasticami smatrati; pa kad svećenici svoje štale, kuhinje, kuće i pokućtvo popravljaju, onda ih napadaju i znatne novčane svote od njih uzimaju. Kad po selih i drugih mjestih evangjelje čitaju i puku kod žrtvah propoviedaju, i u tom jim se protive. Još od njih priček, prenoćište i hranu il toga vriednost u novcu izgone i

---

[1]) Po hegjiri 1000.

nesnosljivimi daćami kao i drugu raju obterećuju. Slučajnō ako bi se tkogod blizu samostana ubijen našo, onda njih u tamnice bacaju i globe. Gustokrat kad se kakovo ubojstvo i daleko od samostana dogodi, tada mrtvaca kradimice donesu i postave blizu samostana, samo da mogu redovnike, pod tom izlikom kao da su oni ubojstvo izveli il bar pri njem sudjelovali, globiti. Zahimi, spahije i subaše na svakog sveštenika po 10 oli 16 para poreza meću. Ako koji od redovnika umre, njegovu zaostavštinu medju druge redovnike porazdiele, a za tu diobu (kosum) plaću traže. Grčki se patriarhe i vladike nepravedno miešaju u stvari i poslove raje latinskog obreda. Da se nabrojene zloporabe dokinu, davno su redovnici zaiskali carske naredbe. I buduć da je predsjednik divana Raghib efendija izjavio, da su oni od harača i svih javnih daća prosti i slobodni, po toj dakle izjavi i po davnih zapiscih u zapisniku izašao je ferman god. 1685.[1]), koga sam ja skoriem u vrieme moga krunisanja obnovio i potvrdio. U njemu se zapovieda: Premda nova carska naredba još nije izašla, ipak su po zapisniku, koga je 1687.[2]) god. sam car podpisao, bili fermani ponovljeni, ili neponovljeni, moraju se vazda u upisnik zavoditi i u svemu podpuno obsluživati. Pošto su sveštenici sjajne porte podanici, njihovo stanje buduć je u obšte poznato i javnimi poveljami potvrdjeno, nikako se nepristoji, da jim se ma kakova uvreda nanaša.

Kao što je davno bilo zapoviedano vezirom bosanskim, da rečene svećenike štite i brane i da nikakovih nepristojnosti njihovom stanju ne pripuštaju, tako i

---

[1]) Po Hegjiri 1097. prvih dana mj. Zilhigje.
[2]) p. Hegjiri 1099. prvih dana Zilhigje.

ja oviem naredjujem i zapoviedam, da po davnih povlasticah i po sadržaju ovog preplemenitog pisma i odredbe svaki strogo postupa, a od protivnog se čuva. Ovako znajte itd. Pisano 1794.[1])

4. „Kad vam ova carska povelja stigne, budi vam poznato ovo: Da si ti izsluženi bosanski vezire Husanmedinpašo i ti sudče sarajevski u podastrtoj spomenici prejasnomu dvoru momu prijavili, da se u okružju sarajevskom, srezu kreševskom, a varoši Fojnici nalazi crkva uaračenih vaših stanovnika, koju oni, pošto je bila odavna izvržena nepogodi vremena, (ne samo krov, nego još i zid na šest mesta poduprt), hoće uz dozvolu popraviti.

Indi ste molili u ime tih vaših podanika kršćana, da im se dozvoli popravljanje crkve al u prvobitnoj veličini i mjestu. U ovom predmetu dobio sam od Šeikislama, najvišega sveštenika presvietlog Mahmuda, dobro razumnog u svete fetve, ovo pitanje: Ako se u gradu koja stara crkva sruši, mogu li mjestni nevjernici tude crkvu bez ikakvog razširenja i produljenja sagraditi oli smiju li se popravljanju crkve javni činovnici protiviti?

Odgovorio sam mu, i da se može crkva po starom kalupu sagraditi, i da se činovnici u popravljanju ne suprotive. Kad mi je ova sv. fetva predstavljena bila, nisam mogao usljed sv. zapovjedih naše božanske vjere, da im ne pripustim u davnom položaju i obliku popravak crkve.

Buduć da dužnosti naše napram žiteljstvu našoj skrbi i vjeri povjerenom zahtievaju, da slobodno svoju vjeru, u koliko im naš božanski zakon dopušća, izpoviedaju. Radi toga ja oviem zapoviedam, da se mojoj

---

[1]) p. Hegjiri 1209.

dozvoli, koju dajem stanovnikom varoši Fojnice, da mogu svoju crkvu u položaju i obliku davnom popraviti, niti ti sudče niti itko drugi ne protivi, ili pod kakovom izlikom i od kogn ma vriedilo zalogaja ne iztražuje. Vaše je nadzoriti, da se ova crkva il uzduž il širom palca ma ni pedlja ne poveća. Ako bi se to dogodilo vašom nepomljom ili dozvolom, da se crkva poveća, zaista ćete bez sumnje strogo biti kažnjeni. Ovako znajte itd. Pisano 1797.[1])«

5. „Kad . . . . znaj, da su gvardijani samostana sutjeskog: Franjo, fojničkog: Petar i kreševskog: Martin prijavili u podnešenom molbenom listu, da kada kuće, koje su njihove i u kućah sobe, i u sobah police, zidove, kuhinje, štale, bašće i ograde u okolo zastarjele popravljaju, tada jih njeki činovnici pod izlikom, kao da im to dozvoljavaju raditi, uznemiruju i jako globe, premda se tím popravljanjem nitko ne oštetuje. — Da ovu nepravdu preprieče, zamolili su rečeni redovnici sjajne carske naredbe, koje evo izdajem i zapoviedam, ako je stvar istinita, kao što je prijavljena, te ako njihovih sgrada popravljanje nikom ne škodi, tada neka se nitko neusudi rečene sveštenike u popravljanju priečiti ili pod ikakvom izlikom od njih novca iztraživati. Na dalje paziti vam je, da se nebi proti sadržaju moje naredbe itko napao i na novo potužio. Ovako znajte itd. Pisano 1806. (p. h. 1221.)«

XXIV.

Mustafa IV. * 1779. z. na 28. srpnja 1808, ubio ga iste godine njeki Bajraktar, vrhovni maršal vojske carske i ljubimac Mahmudov.[2])

---

[1]) Po Hegjiri 1212. mj. Rebi-ul-evel-a (Babiel-anal).
[2]) * g. p. h. 1193. z. 1223. na 5. Rebi-ul-evela.

XXV.

Mahmud II. r. god. 1784., z. 1808., † 1839. dne 1. srpnja u 7 sati u jutro.[1])

Dok je Mahmud bio zapleten u rat sa Evropom navlaš Rusijom, braća Srbi sa svojim četovodjom crnim Gjurgjem naume se kutarisati dugotrpnog jarma otomanskog. Začuv tu namisao sultan, odmah, da se Srbi neosile, pošalje svog velikog vezira Kursid pašu sa 4000 nizama u Srbiju.

Surovosti Kuršidove i njegovih vojnika nije moguće opisati: Crkve je porušio i oplienio, samostane popalio, sveštenike popržio, starce izmrcvario i podavio, dječake u janjičare zarobio, djecu poklo kao nevinu janjad, matere jim i djevojke obezčastio i sobom odveo itd.

Ono kojekuda priostale Srbadije sa bosanskimi dobrovoljci, da okaje krv prolivenu svoje braće i uvredu nanešenu, prihvati se krstaš-stiega i ljutog hangjara, te pod vodstvom do duše prostog i neukog seljaka, al hrabrog vojaka dičnog Miloš Obrenovića navieste Turkom 1815. god. licem na cvietnicu krvavi rat. Taj rat, koji se je dovršio 1816. god., toliko je po Srbiju vriedio, da više Turčin nikad slobodnom nogom nije stao na zemljište srbsko, a Bog će dati pa ni stati neće.

Iza oslobodjenja Srbije nije se mogao suzbiti duh čeznuća za slobodom ni u mladih bosanskih Hrvata.

Njih njekoliko ostavi nauke u Magjarskoj, te krenu 1838. proti Turkom sabirati novac i momke. Kad su zatražili pomoć kod braće Hrvata u Zagrebu, bratski su im se odazvali, al što nisu: Blaž Josić iz Tuzle, Ilija

---

1) * g. p. h. 1199. na 13. Šabana, z. 1223. na 4. Gjemazne-akera, † 1255. na 11. Rebi-ul-evela.

Stjepan Verković iz Ugljare, Josip Kovačević iz Plehana i Bartol Jurić iz Aljinića uspjeli u poduzeću, ni malo nećemo im se narugati, kad uzmemo u obzir ona pogibeljna zimska vremena, nego ćemo reći: Junaci majke domovine, lahka vam crna zemljica, u kojoj snivate vječni sanak!

Mahmud je osobiti bio ljubitelj reformah, premda je baš za oto od prvih svojih popečitelja i inih velikaša bio vazda preziran. On je kao glavni reformator, prije nego će umrieti, na svom divanu 28. svibnja 1826. god. odredio, da se uvede osim nerędovite spahinske konjaničke vojske i redovita vojska „nizam“ zvana, koju su predvodili zastavnici (sangjak begovi.) On razdieliv cielo svoje carstvo u dvadeset i osam namjestničtva (pašaluka) i njekoliko srezova naredi, da budu činovnici u carstvu samo oni, koje bude Porta naimenovala.

XXVI.

Abdul-Megjid * god. 1821., z. 1839. † 1860.[1]

Pod ovim sultanom tursko carstvo izgledalo je kao preporodjeno, jer ga je Abdul Megjid po primjeru otčevu preustrojio i ukrasio, te zajamčio mu svaku sreću i budućnost. —

On je izdao Franjevcem bosanskim dva fermana i jednu bujruldiju. Prvi se ferman sa bujruldijom nalazi u odsjeku trećem str. 29—30. i 32—33. Drugi ferman je upravio 1845. god. na Adži Alil-Ćamil pašu i druge glavnije svoje činovnike u Bosni i Hercegovini. On glasi:

---

[1]) * p. h. 1237. na 14. Ševala, z. 1255. na 19. Rebi-ul-evela, † 1277. na 16, Zilhigje.

2. „Ali pašo, vezire moj današnje Hercegovine, veliki savjetniče carstva, koji si izgled okruga zemaljskog, skrbitelj plemena ljudskog, uresitelju i utemeljitelju sreće carske, nagradjeni raznimi previsokimi milostmi, previšnji ti Bog visost povisio! Pribrani opet izmedju sudaca i zakonoznanaca gospodine nadsudče mostarski, koga znanost nek raste! Takodjer svi slavni izmedju sličnih prvaka kraljestva moga, dostojanstvo vam se povisilo! Kad primite ovu previšnju carsku zapovied, znajte, da je njekad u predielu hercegovačkom, okružju mostarskom, selu Pribinšnici, poznatom mjestu Širokombriegu obstajala crkva latinskog obreda, koja je sad sa tlom poravnjena. Buduć se to napomenuto mjesto medju pet sela nalazi, koja napučuju sljedbenici latinskog obreda, a pošto oni svoje crkve neimaju, usljed čega za vrieme svoje bogomolje razne nepogode tjelesne trpe, molili su me, da mogu rečenu crkvu, u prvobitnom obliku podići i to sa dva diela samostana, sa kuhinjom i sobami koli u gornjem, toli u doljnjem spratu. Veliki vezir naložio je jednom izmedju svojih sudaca, da bivše crkve ruševine dobro promotri.

Sudac je sa jednim izvrstnim graditeljem pronašao, orisao i momu prejasnom dvoru dostavio, da je spomenuta crkva sbilja obstajala sa svimi nuždnimi sgradami i da je bila duga 62, široka 25 stopa, visoka poldrug hvata.

Pa pošto se tako nahodi, zapitao me je sadašnji previsoki i pobožni patriarha (Iheichel Islam) Mustafa Athim, rodom iz Meke, koga znanost Bog vjekovitom učinio. Ako bi u kojoj varoši potreba zahtievala, da se porušena crkva popravi, bili mogli toga mjesta stanovnici crkvu bez produljenja, razširenja i povišenja

po starom joj obliku popraviti ju? Ja sam mu odgovorio, da mogu. Indi na temelju ove zakonite moje izreke, previsoku moju dozvolu izdajem i zapoviedam, neka crkvu gore naznačenim putem katolici podignu, al opet nek paze, da ju nebi produljili, povisili i razširili ni za nokat, a kamo li za prst il pedanj. Na dalje ako bi tko pod ovom izlikom, što crkvu podižu, od podanika štogod iztraživo, preveliku će odgovornost i pokoru podnieti. Ti pako vezire, nadsudče i svi gore navedeni, čim vam ova moja zapovjed stigne, polag nje se ravnajte i od protivna se čina čuvajte.

Ovako znajte i znaku carskom viernost i poslušnost izkažite. Pisano 1845.[1])

XXVII.

Abdul-Aziz * 1829. z. 1860. † 1876.[2])

Abdul-Aziz imao je sveudiljni rat kao i njegov predšastnik sa Crnogorci, a kad se opet 1875. podigoše Hercegovci i bosanski Krajišnici (raja) na oružje, tako je Abdul-Azizovo carstvo smalaksalo, da se je teško carem zvao. Dapače spomenuti ustanci i oni u Bugarskoj od 1876. god. bili su povodom, da su se carigradske softe i velikaši podigli proti sultanu, te ga tobož kao krivca buknuloga ustanka sbacili sa priestolja i otrovali na 30. svibnja 1876.

XXVIII.

Murat V. * 1840. z. 1876. na 30. svibnja, sb. iste god. na 30. kolovoza.[3])

---

[1]) Po Hegjiri 1261.

[2]) * g. p. h. 1245. na 15. Ševala, z. 1277. na 17. Zilhigje, † 1293. na 12. Gjemazul-akera.

[3]) * g. p. h. 1256. z. 1293., na 12. Gjemaz-ul-evela.

XXIX.

Abdul-Hamid II. r. 1842. z. 1876.[1])

»I tvoji lanci popucaše eto
Zaludu na te priečila se zloba;
Nadvladalo je spasa slovo sveto:
Uz krvav pir sad ustaj iz svog groba,
Da budeš opet licem sestram slična,
Da budeš sretna, slobodna i dična.«

August Šenoa.

Bosansko-hercegovačkim ustankom 1875. god. sinulo je svem Balkanu sunce. Kao štogod je tursko carstvo propastju Bosne znatno se širilo, tako se je evo opet spasom Bosne skroz razpalo. Rusija, da izbavi kršćansko-slavjanski narod izpod 500 godišnjeg turskog jarma, udari u mjesecu svibnju 1877. god. na sultana sa dviju strana: iz Europe i Azije. Kako je ta junačka vojska ruska uspjela, svjedok nam je nova kneževina (29. travnja 1879.) Bugarska, nezavisna kraljevina Rumunjska i Srbija (16. ožujka 1882.), koje su pomoćju Boga, a pokroviteljstvom cara Aleksandra II. († 13. ožujka 1881.) ono, što su danas.

Iza rusko-turskog rata bude na berlinskom kongresu zaključeno, da Austro-Ugarska mir i ravnopravnost mirnim načinom u Bosni i Hercegovini uzpostavi. Akoprem se taj zaključak mnogim u Austriji nije svidio, Austrija je ipak za vladanja cara Franje Josipa I. velikim krvo-prolićem Bosnu i Hercegovinu na 19. kolovoza 1878. god. vojskom, kojoj je bio vrhovnim zapovjednikom Josip barun Filipović, zaposjela.

---

[1]) r. g. p. h. 1258. z. 1293. na 11. Šabana.

Samo je ostalo novo-pazarsko okružje ne okupirano. Kasnije na 8. rujna 1879. god. zauzela je Austrija i njeka mjesta novo-pazarskoga okružja kao: Priboj, Plievlje i Priepolje.

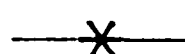
Austrija je Bosnu sa Hercegovinom zaposjela, u Bosni svoju upravu i sud uvela, gradove reformirala, crkve i škole, gdje ih nije bilo, podigla, puteve pogradila, željeznice zemljom provela, rudokopja otvorila i otvara, bosanske Hrvate uvojačila i harač dokinula. U jednu rieč dobar temelj svake sreće, prosvjete i napredka udarila, samo što nije još riešila one glavne zadaće, o kojoj zavisi daljnji obstanak bosanskog kršćanluka, a to je: još ne riešeno agrarno pitanje.

Dodatak.

Bosansko-hercegovački veziri i paše.

Veziri i paše u Bosni-Hercegovini bili su gotovo o sultanu nezavisni gospodari. Premda ih je sultan svojim dekretom uzpostavljao i skidao, oni su ipak radili, što su htjeli: naredbe izdavali, činovničtvo mienjali, bosanskim Hrvatima krivicu i pravicu krojili. Pa uprav je za to šteta po bosansku poviest, da dosele u hrvatskom jeziku gotovo nikakovih podataka o njih neima.

I.

Imenik bosansko-hercegovačkih vezira.

1.	Isak-beg	postao	vezirom	1464.	vezirovao	1	god.
2.	Nasup-beg	»	»	1465.	»	1	»
3.	Isak-beg po drugi put	»	»	1466.	»	5	»
4.	Ilijas-beg	»	»	1471.	»	1	»
5.	Siman-beg	»	»	1472.	»	2	»
6.	Daud-beg	»	»	1475.	»	2	»
7.	Skender-beg	„	»	1477.	»	2	»
8.	Jaja-beg	»	»	1479.	»	3	»
9.	Jaku-beg	»	»	1482.	»	3	»

10.	Skender-beg po drugi put	postao	vezirom	1485.	vezirovao	2 god.
11.	Siman-beg po drugi put	»	»	1488.	»	2 »
12.	Junus-beg	»	»	1490.	»	2 »
13.	Mehmed-beg, Sokoljanin[1])	»	»	1493.	»	4 »
14.	Mihalović Mehmed-beg, poturčenik	»	»	1498.	»	3 »
15.	Kara Osman-beg	»	»	1501.	»	3 »
16.	Gazi Usref-beg	»	»	1504.	»	21 »
17.	Hasan-beg	»	»	1525.	»	3 »
18.	Gazi Usref-beg po drugi put	»	»	1528.	»	11 »
19.	Mihalović Mehmed-beg po drugi put	»	»	1539.	»	1 »
20.	Mehmed Hasan-beg		»	1540.	»	1 »
21.	Adim Ali-beg	»	»	1541.	»	3 »
22.	Sofi Mehmed-beg	»	»	1544.	»	3 »
23.	Adim Ali-beg po drugi put	»	»	1547.	»	3 »
24.	Dugaljević Malkuć-beg (poturčenik)	»	»	1550.	»	3 »
25.	Osman-beg	»	»	1554.	»	2 »
26.	Amza-beg	»	»	1556.	»	8 »
27.	Hasan-beg po drugi put	»	»	1564.	»	3 »
28.	Siman-beg po drugi put	»	»	1568.	»	3 »

[1]) On je rodjen u višegradskom kotaru, a u mjestu Sokolu.

29.	Hasan-beg po treći put	postao	vezirom	1572.	vezirovao	2	mj.
30.	Mehmed-beg Sokoljanin po drugi put	»	»	1572.	»	2	god.
31.	Gazi Ferat-beg	»	»	1575.	»	9	»

II.

Bosansko-hercegovački paše

1.	Ferat-paša	postao	pašom	1584.	pašovao	3	god.
2.	Kara Ali-paša	»	»	1587.	»	1	»
3.	Šeh Suvar	»	»	1588.	»	2	»
4.	Ferat-paša po drugi put	»	»	1590.	»	2	mj.
5.	Atil-paša	»	»	1590.	»	1	god.
6.	Sofi Mehmed-paša	»	»	1591.	»	2	»
7.	Gazi Hasan-paša Hercegovac rodom	»	»	1593.	»	1	»
8.	Mustaj-paša	»	»	1594.	»	1	»
9.	Hasan-paša Tiro	»	»	1595.	»	3	mj.
10.	Usein-paša	»	»	1595.	»	1	god.
11.	Smail-paša	»	»	1596.	»	1	»
12.	Ejardi-paša	»	»	1597.	»	1	»
13.	Hodavirdi-paša	»	»	1598.	»	1	»
14.	Hidriz-paša	»	„	1599.	»	1	»
15.	Dugalić Hamed-paša poturčenik	»	»	1600.	»	1	»
16.	Derviš-paša	»	»	1601.	»	6	mj.
17.	Sofi Siman-paša	»	»	1601.	»	1	god.
18.	Tatar Mehmed-paša	»	»	1602.	»	6	mj.

*

19. Gjelali Hasan-paša postao pašom 1602. pašovao 2 god.
20. Adim Usrev-paša » » 1604. » 2 »

Evo one bujruldije, koju je Adim Usref-paša upravio na bosanske kadije, kad su nemilo progonili bosanske Franjevce i njihove sljedbenike. Ona glasi:

„Na sve kadije bosanske. U pobilježenih vaših kotarih, a samostanu fojničkom, sutjeskom, kreševskom, visočkom i olovskom stanujući sveštenici došav ovamo pokazali su mi: Da su od pokojnog sultana Mehmeda carigradskog osvojitelja, komu se Bog smilovao, povlastice dobili, po kojih se sveštenikom na sve četiri strane svieta dozvoljuje putovati, bez da im se itko smie protiviti. Pak premda se stvar tako ima, oni su se ipak tužili, da jih nekoji proti odredbam naše svete vjere i ustanovam napadaju. Za oto su me molili, da jih mojim pismom zaštitim. Ja sam se njihovoj želji odazvao. Indi pismo moje hoće, da se ustanove carske i naša sv. vjera poštuju, te sveštenikom, u koje mu drago mjesto našeg područja dospjeli, nikakova nepravda i uvreda ne nanaša. Ako bi se tkogod proti sveštenikom potužio, nek se nikako ne prisluša i nek mu se osuda ne izriče, nego stvar samo meni prijavite, te kako bude pravedno, ja ću odlučiti. Pisano 1605.[1])

21. Ćurči Mehmed-paša,
postao pašom 1607. pašovao 11 mj.
22. Siman-paša » » 1607. » 1 god.
23. Kuršundži-Mustaj paša » » 1608. » 1 »
24. Ibraim-Chan-paša » » 1609. » 1 »
25. Mustaj-paša po drugi put » » 1610. » 2 »

[1]) Po Hegjiri 1014.

26.	Kara-Kaš Mehmed-paša	postao	pašom	1612.	pašovao	1 god.
27.	Skender-paša[1]) poturčenik	»	»	1613.	»	1 »
28.	Abdul-baki-paša	»	»	1614.	»	6 mj.
29.	Skender-paša po drugi put	»	»	1614.	»	6 god.
30.	Mustaj-paša	»	»	1614.	»	6 mj.
	po treći put	»	»	1619.	»	1 god.
31.	Ibraim Chan-paša po drugi put	»	»	1620.	»	1 »

Sliedi bujruldija Ibraim Kana, koju je sravniv sa fermanom Osmana II. izdao Franjevcem fojničkim, kad su ga molili, da im dva kmeta budu prosta od izvanrednih daća. On ju je upravio na sudiju fojničkog. Glasi u prievodu ovako:

„Sudiji fojničkom. Znaj sudče, da su sveštenici fojnički jednog izmedju sebe ovamo poslali i svoje povelje carske izložili, te su se potužili: Da su usljed svojih povlastica dva svratišta ne daleko od crkve za putnike sagradili i svimi potrebnimi ih providili. Al pošto se od njekoliko vremena mnogi gosti svraćaju, da im podvorbom izmoći nemogu te su me molili, da im dva kmeta riešim daća dotle, doklegod im budu pomagali pričekivati goste. Buduć da su u tom poslu previsoke poredke jur postigli i ja od moje strane zapoviedam, da su stanovnici rečenih dvajuh kuća pod spomenutim uvjetima prosti od svih prinadošlih daća. Ova zapovied po svaki način točno nek se izvršuje. Pisano 1620.[2])

[1]) Skender znači ugodnika božjeg; jer su Turci na taj način svakog titulirali, kojigod se je poturčio, il kojigod im je bio makar i u jalovoj nadi, da će se poturčit: kao Kaštriotić Juraj, oli koji drugi junak.

[2]) Po Hegjiri 1030.

32. Baltadži Mehmed-paša,	postao	pašom	1622.	pašovao	6	mj.
33. Bajram-paša	»	»	1622.	»	1	god.
34. Deli Ibraim-paša	»	»	1623.	»	3	»
35. Bajram-paša po drugi put	»	»	1626.	„	1	»

Ovu je bujruldiju Bajram-paša upravio na sudije Bosne i županije požežačke:

„U srezima našeg područja su sveštenici tamošnjih samostana i crkava iznieli po svom jednom poslaniku na divan bosanski ugovor, po kojem im je davni sultan Mehmed Chan, počivajući u miru, mnoge povlastice dao. Oni imajući te povlastice pri rukuh, dosele bez ikakovih činbenica naš sv. zakon vriedjajućih, u crkvah i samostanih evangjelje latinskog obreda čitahu i po izpraznoj svojoj vjeri puku svom propoviedahu. Sada pako njeki nadrimožci u javnoj službi postavljeni samo iz pohlepe za novcem spomenute sveštenike raznolično napadaju. Ako bi se gdjegod ubojstvo sdesilo, zločin njima pripisuju, bez da krivca dalje iztražuju; pod tom izlikom od njih znatne svote novca izgone; kad sveštenici, bilo to u svojih samostanih oli u prebivalištih, nevjernom svome puku evangjelje čitaju, tada suprot carskim zapoviedima i ustanovama na njih navaljuju i puške opaljuju. Osim što od njih velike svote novca iztražuju, kad oni svoje kuhinje makar malo popravljaju, još oni si pod raznimi izlikami n. pr. nove ustolbe od njih razne nadarbine zahtievaju. Povrh javnih dokaza spomenuti sveštenici imadu u ruci carske povlastice i ustanove, da se ne smiju sljedbenici grčkog obreda miešati sa sljedbenici latinskog obreda. Za oto, da se sve spomenute zloporabe odstrane, molili su me, da im mojim pismom sve povlastice potvrdim. Uslišav im molbu ovijem zapovie-

dam, da gdjegod vas ovo moje pismo najde, znajte, da se, po ugovoru i mnogih drugih ustanovah carskih, koje u rukuh spomenuti sveštenici imadu,. ne smiju ni od koga napadati. Tko bi ih napao, upokorite ga. Ovim odredbam pripadajući posluh izkažite. Pisano 1626.[1])«

36.	Gazi-Mustaj-paša,	postao	pašom	1627.	pašovao	1 god.
37.	Bećir-paša	»	»	1628.	»	6 mj.
38.	Ahaz Mehmed-paša		»	1628.	»	4 god.
39.	Murat-paša Hercegovac	»	»	1631.	»	6 mj.
40.	Hasan-paša	»	»	1631.	»	1 god.
41.	Arnaut-Mustaj-paša		»	1632.	»	6 mj.
42.	Hasan-paša po drugi put	»	»	1632.	»	3 »
43.	Sulejman-paša	»	»	1632.	»	1 god.
44.	Deli Ibraim-paša po drugi put	»	»	1633.	»	2 „
45.	Sali-paša Mostarac	»	»	1635.	»	2 »
46.	Vodjo Mehmed-paša		»	1637.	»	2 »
67.	Bošnjak Šahin-paša		»	1639.	»	1 »

Kao što su se njegovi predšastnici sjećali bosanskih Franjevaca, tako ih se i on sjeti te im izdade u prilog sliedeću bujruldiju, koju je upravio na sudiju sarajevskoga i nadsudiju kreševskoga:

„Kad vam . . . . , znajte sudče sarajevski i nadsudče kreševski, da su fojničke crkve sveštenici, došav na sud bosanski, ne samo ferman, nego i sudačke odluke podnesav predstavili, da im je crkva mjestimice ruševna i da ju treba popraviti. Pa budući im ferman dozvoljuje, da mogu ruševna mjesta crkve drvenimi daskami po starom kalupu popraviti, ja uslišav im do-

[1]) Po Hegjiri 1036.

brohotno tužbe i molbe, šaljem evo moje pismo, kojim naredjujem, da mogu po sadržaju previsokog fermana ruševna mjesta crkve drvenimi daskami podići, bezda im se itko uzprotivi. Pazite, da se nebi preko stare mjere crkva produljila il povisila, kamenjem ili zemljom obnovila. U ostalom vaše poštenje i dostojanstvo se plodilo. Pisano 1640.[1])«

48.	Kuršundži-Mehmed-paša	postao	pašom	1640.	pašovao	1 god.
49.	Deli Husein-paša	„	„	1641.	„	2 „
50.	Ahmet-paša	„	„	1643.	„	1 „
51.	Varvar-paša Bošnjak	.	„	1644.	„	1 „
52.	Omer-paša		„	1645.	„	6 mj.
53.	Ibraim-paša rod. Gabeljanin	„	„	1645.	„	2 god.
54.	Tekijali Mustaj-paša		„	1647.	„	1 „
55.	Derviš-paša	„	„	1648.	„	1 „
56.	Sarhoš-Ogli Asan-paša	„	„	1649.	„	1 „
57.	Defterdar Mehmed-paša	„	„	1650.	„	1 „
58.	Fadil-paša Maglajac		„	1650.	„	1 „
59.	Sadri-Azil-Siavez-paša		„	1651.	„	1 „
60.	Fadil-paša po drugi put	„	„	1652.	„	2 „
61.	Delalija-Mustaj-paša		„	1654.	„	1 „
62.	Sadri-Asan Sulejman-paša	„	„	1655.	„	1 „
63.	Fadil-paša po treći put	„	„	1656.	„	1 „

[1]) Po Hegjiri 1050.

64.	Topal Hasan-paša	postao	pašom	1657.	pašovao	1 god.
65.	Sejid Ahmed-paša	„	„	1658.	„	6 mj.
66.	Meleć Ahmed-paša	„	„	1658.	„	1 god.
67.	Serdar Ali-paša	„	„	1659.	„	4 „
68.	Smail-paša Bošnjak		„	1663.	„	1 „
69.	Arnaut-Mustaj-paša		„	1664.	„	1 „
70.	Muharem-paša Bošnjak		„	1665.	„	1 „
71.	Zehrab-Mehmed-paša		„	1666.	„	1 „
72.	Ćoro-Ali-paša	„	„	1666.	„	1 „
73.	Ibraim-paša Tešnjak		„	1667.	„	3 „
74.	Mufetiš-Mehmed-paša		„	1670.	„	1 „
75.	Mahmut-paša Maglajac		„	1671.	„	1 „
76.	Gjembulad-Usein-paša		„	1672.	„	1 „
77.	Kodža Ibraim-paša		„	1673.	„	1 „
78.	Kara Mehmed-paša.		„	1674.	„	3 „
79.	Adži-Bećir-paša	„	„	1677.	„	6 mj.
80.	Defterdar Ahmet-paša		„	1677.	„	1 god.
81.	Arnaut Ibraim-paša po drugi put		„	1678.	„	6 mj.
82.	Kodža-Alil-paša	„	„	1678.	„	1 god.
83.	Defterdar-Ahmet-paša po drugi put		„	1679.	„	2 „
84.	Avduraman-paša	„	„	1681.	„	2 „
85.	Hidir-paša	„	„	1683.	„	1 „
86.	Ahmet-paša sin Osman-paše	„	„	1684.	„	1 „
87.	Osman-paša	„	„	1684.	„	6 mj.
88.	Funduk Ahmet-paša		„	1684.	„	1 god.
89.	Siavis-paša	„	„	1685.	„	3 mj.
90.	Mehmed-paša Lievnjak		„	1685.	„	1 god.
91.	Topal-Gazi Usein-paša		„	1686.	„	4 „

92.	Bujuk-Gjafer-paša	postao	pašom	1690.	pašovao	1 god.
93.	Gazi-Mehmed-paša Bošnjak	„	„	1691.	„	6 „
94.	Sarih-Ahmet-paša		„	1697.	„	1 „
95.	Daltaban-Gazi-Mustaj-paša		„	1697.	„	1 „
96.	Defterdar Ćoso-Alil-paša	„	„	1698.	„	4 „
97.	Sifulah-paša	„	„	1702.	„	1 „
98.	Adži-Ibraim-paša	„	„	1703.	„	2 „
99.	Serće-Osman-paša		„	1705.	„	6 mj.
100.	Dugramagje Mehmed-paša	„	„	1705.	„	3 god.
101.	Kaputan Mustafa paša Banjalučanin		„	1708.	„	1 „
102.	Sifulah-paša po drugi put	»	„	1709.	„	1 „
103.	Kara-Ilan-Ali-paša		„	1710.	„	2 „
104.	Sarih Ahmet-paša		„	1712.	„	1 „
105.	Arnaut-Ali-paša	„	„	1713.	„	1 „
106.	Sadri Azan Ćiprili Zade Numan-paša		„	1714.	„	1 „
107.	Sarih Mustaj-paša Bošnjak.		„	1715.	„	1 „
108.	Adži Jusuf-paša	„	„	1716.	„	6 mj.
109.	Ibraim-paša	„	„	1716.	„	1 god.
110.	Ahmed-paša Šabčanin	„	„	1717.	„	6 mj.
111.	Kara Mustaj-paša		„	1717.	„	6 mj.
112.	Numan-paša po drugi put	„	„	1717.	„	1 god.

113.	Defterdar Osman-paša	postao pašom	1717.	pašovao	2	god.
114.	Topal Osman-paša	„	1719.	„	1	„
115.	Mufsin Zade „ Abdulah-paša	„	1720.	„	7	„
116.	Topal Osman-paša po drugi put	„	1727.	„	6	mj.
117.	Gazi Ahmet-paša	„	1727.	„	2	god.
118.	Kabakulak Ibraim-paša	„	1729.	„	2	„
119.	Serće Osman-paša po drugi put	„	1731.	„	1	„
120.	Mufsin Zade Abdulah-paša po drugi put	„	1732.	„	4	„
121.	Ećim Ogli Ali-paša	„	1736.	„	4	„
122.	Mufsin Zade-paša po treći put	„	1740.	„	1	„
123.	Ajvaz-Mehmed-paša	„	1741.	„	1	„
124.	Jegen Mehmed-paša	„	1742.	„	3	„
125.	Ećim Ogli Ali-paša po drugi put	„	1745.	„	6	mj.
126.	Bostandži Sulejman-paša	„	1745.	„	1	god.
127.	Ećim Ogli Ali-paša po treći put[1])	„	1746.	„	2	„
128.	Mufsin Zade Mehmed-paša	„	1748.	„	1	„
129.	Adžibećir-paša	„	1749.	„	1	„
130.	Sešif Abdulah-paša	„	1750.	„	1	„
131.	Ćuprili Ahmet-paša	„	1750.	„	1	„
132.	Kodža Adži Mehmed-paša[2])	„	1751.	„	3	„

[1]) Ovaj je paša njeko vrieme imao sielo u Budimpešti.

[2]) Taj je paša, dok je pašovao, bio ukinuo svako nasilje bosanskih baša, od kojih je mnoge povješao i poubijao sve u noći.

133.	Ahmed Ćamıl-paša	postao pašom	1754.	pašovao	3	god.
134.	Kodža Adži Mehmed-paša po drugi put	„ „	1757.	„	3	„
135.	Mufsin Zahde Mehmed-paša po drugi put	„ „	1760.	„	3	„
136.	Malevan Ali-paša	„	1763.	„	1	„
137.	Kapetan Mehmed-paša	„	1764.	„	1	„
138.	Čuprili Ahmet-paša po drugi put	„	1765.	„	1	„
139.	Silihtar Mehmed-paša	„	1766.	„	4	„
140.	Mufsin Zade Mehmed-paša po drugi put	„	1770.	„	2	„
141.	Topal Ogli Osman-paša	„	1772.	„	1	„
142.	Dagüstauli Ali-paša	„	1773.	„	1	„
143.	Ajvaz Zade-Alil-paša	„	1774.	„	1	„
144.	Silihtar Mehmed-paša po drugi put	„	1775.	„	1	„
145.	Dagüstauli Ali-paša po drugi put	„	1776.	„	2	„
146.	Silihtar Mehmed-paša po treći put	„	1778.	„	1	„
147.	Nišandži Sejid Mustaj-paša	„	1779.	„	1	„
148.	Defterdar Zade Abdulah-paša Bošnjak	„	1780.	„	5	„
149.	Ajduzli Sejid Mehmed-paša	„ „	1785.	„	6	mj.
150.	Smail-paša	„ „	1785.	„	1	god.
151.	Morali Ahmet-paša	„	1786.	„	10	mj.

152.	Selim-paša	postao pašom	1786.	pašovao	1	god.
153.	Bećir-paša	„ „	1787.	„	1	„
154.	Arslan-paša	„ „	1788.	„	11	mj.
155.	Mir Alem-paša Bošnjak	„ „	1788.	„	6	mj.
156.	Adži Sali-paša	„ „	1788.	„	1	god.
157.	Veliki Vezir Jusuf-paša	„	1789.	„	6	mj.
158.	Adži Sali-paša po drugi put	„ „	1789.	„	2	god.
159.	Hasamudin-paša	„ „	1792.	„	4	„
160.	Perišan Mustaj-paša	„	1797.	„	2	„
161.	Vauli Mehmed-paša	„	1798.	„	2	„
162.	Bećir-paša po drugi put	„	1800.	„	2	„
163.	Vauli Mehmed-paša po drugi put	„	1802.	„	2	„
164.	Mustaj-paša, Novošerac	„	1804.	„	2	„
165.	Usref Mehmed-paša	„	1806.	„	2	„
166.	Ušudarli Ibraim-paša	„	1808.	„	5	„
167.	Silihtar Ali-paša	„	1813.	„	2	„
168.	Kuršid-paša novo-poturčenik	„	1815.	„	1	„
169.	Sulejman-paša Bošnjak	„	1816.	„	2	„
170.	Derviš Mustaj-paša	„	1818.	„	2	„
171.	Mehmed Rušti-paša	„	1820.	„	3	mj.
172.	Dželaludin-paša[1]	„	1820.	„	3	god.
173.	Šerif Selim Sidži-paša	„	1823.	„	3	„

[1] Ovaj je paša bio osobiti ljubitelj pravice, a strogi progonitelj krivice. Kao takov nije se sustezao mašiti u korice za sablju i mnogom baši bosanskom glavu skinuti.

174.	Adži Mustaj-paša Bjelinac[1])	postao pašom	1826.	pašovao	1	god.
175.	Abdurahman-paša	„	1827.	„	2	„
176.	Morali Lamik Ali-paša	„	1829.	„	3	„
177.	Imbraim-paša Vidinlija[2])	„	1832.	„	6	mj.
178.	Mahmud Amdi-paša	„	1832.	„	2	god.
179.	Bagdad-Vezir Daud-paša[3])	„	1834.	„	2	„
180.	Mehmed Vedžihi-paša	„	1836.	„	5	„
181.	Samakovli Mehmed Usref-paša	„	1840.	„	3	„
182.	Muhendiz Ćamil-paša	„	1843.	„	1	„
183.	Osman Nuri-paša	„	1844.	„	1	„
184.	Adži Alil Ćamil-paša	„	1845.	„	2	„
185.	Mehmed Tahir-paša	„	1846.	„	3	„
186.	Čerkez Afiz Mehmed-paša	„	1849.	„	1	„
187.	Ajrudin-paša	„	1850.	„	6	mj.
188.	Gjiritli Velijudin-paša	„	1850.	„	1	god.
189.	Mehmed Kuršid-paša	„	1851.	„	5	„
190.	Mehmed Rešid-paša	„	1856.	„	1	„
191.	Mehmed Ćani-paša	„	1857.	„	1	„
192.	Mehmed Aćif-paša	„	1858.	„	3	mj.
193.	Mehmed Ćani-paša po drugi put	„	1858.	„	3	„
194.	Mahzar-paša Bošnjak	„	1858.	„	3	god.
195.	Šerif Osman-paša	„	1861.	„	8	„
196.	Omer Terzi-paša	„	1868.	„	2	mj.
197.	Šerif-Osman-paša po drugi put	„	1868.	„	4	„

[1]) Za Mustaj-paše bio je protu-paša Ali, prozvani paša zvornički.
[2]) Za Ibraim-paše bio je protu-paša Usein Gradačević.
[3]) Za Bagdad-paše strašno je kuga po Bosni biesnila.

198.	Sufet-paša	postao	pašom	1868.	pašovao	2 god.
199.	Mehmed Aćif-paša po drugi put	„	„	1870.	„	3 mj.
200.	Mehmed Asin-paša		„	1870.	„	1 god.
201.	Ibraim Derviš-paša		„	1872.	„	6 mj.
202.	Mehmed Rašid-paša		„	1872.	„	2 „
203.	Mustafa Asin-paša		„	1872.	„	3 „
204.	Mustaj-paša		„	1872.	„	1 „
205.	Mustafa Asin-paša po drugi put		„	1872.	„	1 mj.
206.	Mehmed Aćif-paša po treći put		„	1872.	„	10 dana
207.	Ibraim Derviš-paša		„	1872.	„	18 mj.
208.	Ahmet Amdi-paša		„	1874.	„	2 „
209.	Reuf-paša		„	1874.	„	2 „
210.	Ibraim-paša		„	1874.	„	4 „
211.	Mehmed Nazif-paša		„	1875.	„	1 god.
212.	Mazhar-paša		„	1876.	„	2 „

Izpravci

Strana	10.	7.	redak		mjesto	zapovjenike	čitaj	zapovjednike.
„	15.	11.	„		„	kametom	„	hametom.
„	20.	15.	„	(u opazci)	„	jo	„	je.
„	21.	2.	„	„ „	„	Čondru	„	Čandru,
„	30.	17.	„		„	konjnika	„	konjanika.
„	35.	1.	„		„	kojim	„	kojem.
„	38.	14.	„		„	narodnji	„	narodni.
„	38.	17.	„		„	zasvjedočifi	„	zasvjedočiti.
„	39.	1.	„	(u opazci)	„	kontrakrt	„	kontrakt.
„	63.	9.	„		„	da mu se otac on idući čitaj da mu se otac idući.		
„	66.	3.	„		„	negopo	čitaj	nego po.
„	66.	13.	„		„	nadaje	„	nadalje.
„	66.	17.	„		„	sbija	„	sbilja.
„	72.	posljednji	„		„	ostanka	„	obstanka.
„	78.	8.	„		„	zapvvjed	„	zapovjed.
„	84.	20.	„		„	u sva	„	u svakom.
„	111.	3.	„	(odozdol)	„	posigli	„	postigli.
„	112.	16.	„		„	naračeni	„	uaračeni.

Parčić Drag. *Talijansko-slovinski (hrvatski) rječnik.* Drugo popunjeno izdanje. Dosele izašao svezak 1—5. Čitavo djelo biti će dovršeno koncem kolovoza. Ciena 3 for. 60. nvč.

Radetić Ivan. *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti* 60 n.

Stojanović Mijat. *Uzorni ratar kakovi bi imao biti.* Drugo izdanje, ponešto izpravljeno i promjenjeno od Dragutina Stražimira. Knjižica namienjena svim zemljodjelcom, ratarom ili težakom i njihovim prijateljem; broširana 45 n.

Stojanović Mijat. *Zabava i pouka za našu domaću mladež* broš. 30 n. vezana 40 n.

Stojanović Mijat. *Šala i zbilja.* Sbirka narodnih pripoviedakâ sa tri dodatka „narodne poslovice“ „narodne zagonetke“ i „putopisnica“ 50 n.

Tkalec Zvonimir. *Obća pučka škola V. svezak.* Praktična uputa kod obuke u računstvu za II. raz. 30 n.

Zschocke. Izabrane novele. I. dio *Preobraženje* 40 nč., II. dio *Princessa Wolfenbüttelska* 60 n.

„Zaručnica Isusova. Poučna i molitvena knjiga namienjena djevojkam. II. Izdanje. Broširana. 70 n. Liepo vezana u cielo platno 1 for.
„ „ zlatorezu i cieloj koži 1 for. 50. n.
Liepo vezana s zlatorezom i zaponcem i križem 1 f. 75 n.
Elegantno vezana u koži od 2 f. 50 n. do 3 f. 50 n.
u baršunu 5 f., a od slonove kosti od 5 do 10 f.

Slika *Nj. Presvj. Dr. Jurja Posilovića,* biskupa senjskoga i modruškoga etc. umjetno-litografična kredopisna 60 cntm. visoka 44 cntm. široka — 1 f. 20 n. u zlatnom okviru sa staklom 3 f.

Uspomena prve sv. pričesti: liepa slika 30 cntm. visoka 21 cntm. široka 15 n.

Komisionalna naklada:

Babić B. ravnatelj nautičke učione u Bakru *Mladi mornar* ili put brodom iz Senja u Trst. Crta iz života pomorca Hrvata 40 n.

1100

Fiamin I. Dobro i zlo, knjiga za svakoga; talijanski napisao Dr. P. Mantegazza drugo izdanje 35 n.

Fénelon. *Ob uzgoju djevojaka.* Hrvatski priredio Ivan Širola, 80 n.

Lesage. *Sgode Gil Blasa Santilanskoga.* Preveo i kratak životopis dodao Ivan Širola. 1 f. 20 n.

Mažuranić Ivan. *Smrt Smail-Age.* 20 n.

Montaigne. *Ob uzgoju djece.* Hrvatski priredio Ivan Širola. 50 n.

Slavulj. Niz hrvatskih pjesama za zabavu, nasladu i raskoš hrvatskoj mladeži 15 n.

Teofrast. *Značaji.* Priredio Ivan Širola. 20 n.

☛ Preporučujem svoju tiskaru i knjigovežnicu. ☚